

Cynllun Datblygu Lleol (CDLI) Diwygiedig Sir Gaerfyrddin

Yr Arfarniad Cynaliadwyedd (AC) Adroddiad Cwmpasu

Atodiad B: Llinell sylfaen

EICH CYNGOR arleinamdani
www.sirgar.llyw.cymru

YOUR COUNCIL doitonline
www.carmarthenshire.gov.wales

1. Datblygu Cynaliadwy

1.1 Edrychodd Asesiad Llesiant Sir Gaerfyrddin (Mawrth 2017) ar lesiant economaidd, cymdeithasol, amgylcheddol a diwylliannol yn Sir Gaerfyrddin trwy wahanol gyfnodau bywyd ac mae'n rhoi crynodeb o'r canfyddiadau allweddol. Mae canfyddiadau'r asesiad hwn yn sail i'r amcanion a'r camau gweithredu a nodir yn y Cynllun Llesiant Drafft ar gyfer Sir Gaerfyrddin. Gallwch weld yr Asesiad drwy'r ddolen gyswllt ganlynol: www.ysirgaragarem.cymru <<http://www.thecarmarthenshirewant.wales>>

1.2 Mae Cynllun Llesiant (Drafft) Sir Gaerfyrddin yn cynrychioli mynegiant o amcan lleol y Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus ar gyfer gwella llesiant economaidd, cymdeithasol, amgylcheddol a diwylliannol y Sir a'r camau y mae'n bwriadu eu cymryd er mwyn eu cyflawni. Er bod y Cynllun Llesiant cyntaf ar fersiwn drafft ac yn cwmpasu'r cyfnod rhwng 2018-2023, mae'r amcanion a'r camau gweithredu a nodwyd yn edrych ar gyflwyno hyn yn y tymor hwy sef hyd at 20 mlynedd.

1.3 Bydd Cynllun Llesiant (Drafft) Sir Gaerfyrddin yn canolbwyntio ar gyflwyno pedwar amcan:

- **Arferion Iach**
Mae gan bobl ansawdd bywyd da, ac maent yn gwneud dewisiadau iach ynglŷn â'u bywydau a'u hamgylchedd.
- **Ymyrraeth Gynnar**
Sicrhau bod pobl yn cael y cymorth iawn ar yr adeg iawn; pan fydd ei angen arnynt.
- **Cysylltiadau Cryf**
Pobl, lleoedd a sefydliadau sydd â chysylltiadau cryf rhyngddynt ac sy'n gallu addasu i newid.
- **Pobl a Lleoedd Ffyniannus**
Gwneud y gorau o gyfleoedd i bobl a lleoedd mewn rhannau trefol a gwledig o'n sir fel ei gilydd.

2. Bioamrywiaeth a'r Amgylchedd Naturiol

2.1 Ystyr bioamrywiaeth yn syml yw amrywiaeth bywyd ar y ddaear. Mae'n cynnwys pob planhigyn ac anifail byw a'r ecosystemau y maen nhw'n dibynnu arnynt. Mae bioamrywiaeth yn mhobman: mewn gerddi, caeau, cloddiau, mynyddoedd, afonydd ac yn y môr.

2.2 Ar lefel leol, mae bioamrywiaeth yn dylanwadu'n fawr ar gymeriad ein tirwedd. Mae Sir Gaerfyrddin yn enwog, ac yn haeddiannol felly, am ei harfordir godidog, ei haberoedd tawel, ei dyffrynnoedd coediog, serth ac ucheldiroedd garw. Mewn sawl man yn y sir ceir clytwaith o goetiroedd a chaeau wedi'u ffinio gan gloddiau sydd, yn aml iawn, o bwysigrwydd hanesyddol. Mae'r môr a gwely'r môr o amgylch arfordir Sir Gaerfyrddin hefyd yn gyfoethog mewn rhywogaethau, rhai ohonynt o gryn bwysigrwydd economaidd.

2.3 Mae harddwch naturiol y sir yn ffactor pwysig y mae'r diwydiannau twristiaeth a hamdden lleol yn dibynnu arno. Mae bioamrywiaeth felly'n hanfodol i lesiant corfforol, economaidd ac ysbrydol pawb sy'n byw ac yn gweithio yn Sir Gaerfyrddin.

Safleoedd Rhyngwladol

2.4 Mae gan Sir Gaerfyrddin ardaloedd sylweddol o dir sydd wedi'u dynodi oherwydd eu pwysigrwydd rhyngwladol ar gyfer cadwraeth natur. Mae'r rhain yn cynnwys:

- Ardaloedd Cadwraeth Arbennig (ACA) a ddynodwyd o dan Gyfarwyddeb y Comisiwn Ewropeaidd ar Warchod Cynefinoedd Naturiol ac Anifeiliaid a Phlanhigion Gwyllt (92/43/EEC);
- Ardaloedd Gwarchodaeth Arbennig (SPAs) a ddynodwyd o dan Gyfarwyddeb y Comisiwn Ewropeaidd ar Warchod Adar Gwyllt (79/409EEC) a
- Safleoedd Ramsar a ddynodwyd yn dilyn confensiwn Ramsar yn 1971 ar wlyptiroedd.

Safle Ewropeaidd	Nodwedd(ion) Cymhwyso	Maint (hectarau)	Statws Cadwraeth
Ardal Cadwraeth Arbennig Afon Tywi	Gwangen Dyfrgi Llysywen bendoll y môr Llysywen bendoll yr afon Llysywen bendoll y nant Herlyn Penlletwad	363.45	Anffafriol. Ffafriol. Anffafriol. Anffafriol. Anffafriol. Anffafriol.
Ardal Cadwraeth Arbennig Caeau'r Mynydd Mawr	Dolydd glaswellt y gweunydd; Britheg y Gors. Dolydd <i>Molinia</i> ar briddoedd calchaid, priddoedd mawnog neu briddoedd cleiog â silt (<i>Molinia caeruleae</i>) Britheg y Gors	25.06	Anffafriol. Anffafriol.

<p>Ardal Cadwraeth Arbennig Cernydd Carmel</p>	<p>Tirlynnoedd; Rhostiroedd gwlyb Gogledd yr Iwerydd gydag <i>Erica Tetralix</i> Rhostiroedd sych Ewropeaidd Cyforgorsydd byw Fforestydd <i>Tilio-Acerion</i> o lethrau, sgrïau a cheunentydd</p>	<p>361.14</p>	<p>Ffafriol. Dinistriwyd: Yn Rhannol Dinistriwyd: Yn Rhannol Anffafriol. Ffafriol.</p>
<p>Ardal Cadwraeth Arbennig Twyni Bae Caerfyrddin</p>	<p>Egin-dwyni symudol Twyni symudol ar hyd y draethlin gyda <i>Ammophila arenaria</i> Twyni sefydlog gyda llystyfiant llysieuol Twyni gyda <i>Salix repens ssp. argentea</i> Llaciau twyni llaith Malwen droellog Llyisiau'r afu petalog Tegeirian y fign galchog</p>	<p>1206.32</p>	<p>Ffafriol: ac yn cael eu cynnal.. Ffafriol: ac yn cael eu cynnal. Anffafriol. Anffafriol. Anffafriol. Anffafriol. Anffafriol. Anffafriol.</p>
<p>Ardal Cadwraeth Arbennig Afon Teifi</p>	<p>Llynnoedd neu lychau dŵr clir â llystyfiant dyfrol ac afonydd â llystyfiant arnofiol. Cyrsgiau dŵr ar lefelau gwastatir i lefelau mynyddig â llystyfiant <i>Ranunculion fluitantis</i> a <i>Callitricho-Batrachion</i> Dyfroedd llonydd oligotroffig i mesotroffig â llystyfiant <i>Littorelletea uniflorae</i> a/neu IsoÛto-Nanojuncetia Llysywen bendoll y nant Llysywen bendoll yr afon Eog yr Iwerydd Penlletwad Dyfrgi Llyriad nofiadwy Llysywen bendoll y môr</p>	<p>715.58</p>	<p>Ffafriol. Ffafriol. Ffafriol. Ffafriol. Ffafriol. Anffafriol. Ffafriol ac yn cael eu cynnal. Ffafriol ac yn cael eu cynnal. Anffafriol.</p>
<p>Ardal Cadwraeth Arbennig Afonydd Cleddau</p>	<p>Cyrsgiau dŵr ar lefelau gwastatir i lefelau mynyddig â llystyfiant <i>Ranunculion fluitantis</i> a <i>Callitricho-Batrachion</i> Cyforgorsydd byw</p>	<p>751</p>	<p>Anffafriol. Anffafriol. Anffafriol.</p>

	Coedwigoedd llifwaddodol ag <i>Alnus glutinosa</i> a <i>Fraxinus excelsior</i> Llysywen bendoll y nant Llysywen bendoll yr afon Penlletwad Dyfrgi Llysywen bendoll y môr		Anffafriol adferol. Anffafriol adferol. Anffafriol. Ffaffriol ac yn cael eu cynnal. Anffafriol.
Ardal Cadwraeth Arbennig Bae Caerfyrddin a'r Aberoedd	Banciau tywod sydd wedi'u gorchuddio i ryw raddau gan ddŵr môr bob amser. Morydiau Fflatiau llaid a fflatiau tywod nad ydynt wedi'u gorchuddio gan ddŵr môr adeg llanw isel Cilfachau a baeau mawr bas <i>Salicornia</i> a blodau unflwydd eraill yn cytrefu mwd a llaid Dolydd heli'r Iwerydd Gwangen Llysywen bendoll y môr Llysywen bendoll yr afon Herlyn Dyfrgi	66101.16	Anffafriol: Yn dirywio Ffaffriol ac yn cael eu cynnal Ffaffriol ac yn cael eu cynnal Ffaffriol ac yn cael eu cynnal Anffafriol. Anffafriol. Anffafriol adferol. Anffafriol. Anffafriol adferol. Ffaffriol
Ardal Gwarchodaeth Arbennig Bae Caerfyrddin	Môr-hwyaden Ddu	95860.36	Nid oes asesiad wedi'i wneud o gyflwr y safle, i gael disgrifiad o'r safle gweler y cynllun rheoli.
Ardal Cadwraeth Arbennig Cwm Doethie - Mynydd Mallaen	Hen goedwigoedd o goed derw digoes gydag <i>Ilex</i> a <i>Blechnum</i> yn Ynysoedd Prydain Rhostiroedd sych Ewropeaidd	4122.29	Anffafriol. Anffafriol: Adfer.
Ardal Gwarchodaeth Arbennig Elenydd Mallaen	Cudyll Bach Barcud Coch Hebog Tramor	30022.14	Ffaffriol. Ffaffriol. Ffaffriol.
Ardal Gwarchodaeth Arbennig Moryd Byrri	Hwyaden Lostfain Hwyaden Lydanbig y Gogledd Corhwyad Chwiwell Pibydd y Mawn Pibydd Coch Pioden y Môr	6627.99	Ffaffriol. Ffaffriol. Ffaffriol. Ffaffriol. Ffaffriol. Ffaffriol. Ffaffriol.

	Gylfinir Cornicyll Llwyd Hwyaden yr Eithin Pibydd Coesgoch		Ffafriol. Ffafriol. Ffafriol. Ffafriol. Heb ei asesu
Ardal Cadwraeth Arbennig Bae Ceredigion	Banciau tywod sydd wedi'u gorchuddio i ryw raddau gan ddŵr môr bob amser. Riffiau Ogofâu môr o dan y dŵr neu'n rhannol o dan y dŵr Dolffin trwynbwl Llysywen bendoll y môr Llysywen bendoll yr afon Morlo llwyd	95860.36	Heb ei asesu Heb ei asesu Ffafriol ac yn cael eu cynnal Ffafriol ac yn cael eu cynnal Anffafriol Anffafriol Ffafriol ac yn cael eu cynnal
Ardal Cadwraeth Arbennig Coedydd Gogledd Sir Benfro	Hen goedwigoedd o goed derw digoes gydag <i>Ilex</i> a <i>Blechnum</i> yn Ynysoedd Prydain Coedwigoedd llifwaddodol ag <i>Alnus glutinosa</i> a <i>Fraxinus</i> <i>excelsior</i> Ystum Du	314.48	Anffafriol adferol. Anffafriol. Ffafriol ac yn cael eu cynnal
Ardal Cadwraeth Arbennig Yerbeston Tops	Dolydd Molinia ar briddoedd calchaid, priddoedd mawnog neu briddoedd cleiog â silt (<i>Molinia</i> <i>caeruleae</i>) Britheg y Gors	90.7	Anffafriol. Anffafriol.
Ardal Cadwraeth Arbennig Rhos Llawr-cwrt	Britheg y Gors <i>Hamatocaulis vernicosus</i> (mwsogl)	45.8	Anffafriol: Adfer . Anffafriol.
Ardal Cadwraeth Arbennig Safleoedd Ystumod Sir Benfro a Llynnoedd Bosherton	Dyfroedd oligo-mesotroffig caled â llystyfiant dyfnderol <i>Chara spp.</i> Ystum Pedol Mwyaf Ystum Pedol Lleiaf Dyfrgi	122.59	Anffafriol: Ddim yn newid. Ffafriol ac yn cael eu cynnal. Anffafriol ac yn dirywio. Ffafriol
Ardal Cadwraeth Arbennig Coedydd Ynn Gŵyr	Fforestydd <i>Tilio-Acerion</i> o lethrau, sgrïau a cheunentydd Coedwigoedd llifwaddodol ag <i>Alnus glutinosa</i> a <i>Fraxinus</i> <i>excelsior</i>	233.15	Anffafriol. Anffafriol.

Ardal Cadwraeth Arbennig Ardal Forol Sir Benfro	Morydiau Cilfachau a baeau mawr bas Riffiau Banciau tywod sydd wedi'u gorchuddio i ryw raddau gan ddŵr môr bob amser. Fflatiau llaid a fflatiau tywod nad ydynt wedi'u gorchuddio gan ddŵr môr adeg llanw isel Morlynnoedd arfordirol Dolydd heli'r Iwerydd Ogofâu môr o dan y dŵr neu'n rhannol o dan y dŵr Morlo llwyd Tafol y Traeth Llysywen bendoll y môr Llysywen bendoll yr afon Herlyn Gwangen Dyfrgi	138069.45	Anffafriol ac yn dirywio. Anffafriol ac yn dirywio. Anffafriol ac yn dirywio. Anffafriol: Ddim yn newid. Anffafriol ac yn dirywio. Ffafriol ac yn cael eu cynnal. Anffafriol Ffafriol ac yn cael eu cynnal. Ffafriol ac yn cael eu cynnal. Ffafriol ac yn cael eu cynnal. Anffafriol ac yn dirywio Anffafriol: Ddim yn newid. Heb ei asesu Heb ei asesu Anffafriol.
Ardal Cadwraeth Arbennig Tiroedd Comin Gŵyr	Rhostiroedd gwlyb Gogledd yr Iwerydd gydag <i>Erica</i> <i>Tetralix</i> Rhostiroedd sych Ewropeaidd Dolydd Molinia ar briddoedd calchaid, priddoedd mawnog neu briddoedd cleiog â silt (<i>Molinia</i> <i>caeruleae</i>) Brithegion y Gors Mursen y De	1776.72	Anffafriol. Anffafriol. Anffafriol. Anffafriol. Anffafriol.
Ardal Cadwraeth Arbennig Afon Gwy	Cyrsiau dŵr ar lefelau gwastatir i lefelau mynyddig â llystyfiant <i>Ranunculus fluitantis</i> a <i>Callitriche-Batrachion</i> Mignenni pontio a chorsydd crynedig Cimwch yr afon Llysywen bendoll y môr Llysywen bendoll y nant Llysywen bendoll yr afon Gwangen Eog yr Iwerydd Penlletwad	2234.89	Anffafriol. Anffafriol ac yn dirywio. Anffafriol. Anffafriol. Anffafriol. Anffafriol. Anffafriol. Anffafriol. Ffafriol: adferwyd

	Dyfrgi Herlyn		Anffafriol.
Ardal Cadwraeth Arbennig Gweunydd Blaencleddau	Rhostiroedd gwlyb Gogledd yr Iwerydd gydag <i>Erica Tetralix</i> Dolydd Molinia ar briddoedd calchaid, priddoedd mawnog neu briddoedd cleiog â silt Gorgorsydd Mignenni pontio a chorsydd crynedig Ffeniau alcalïaidd Britheg y Gors Mursen y De	151	Anffafriol ac yn dirywio. Anffafriol ac yn dirywio. Anffafriol adferol. Ffaffriol ac yn cael eu cynnal. Ffaffriol ac yn cael eu cynnal. Anffafriol. Ffaffriol.
Ardal Cadwraeth Arbennig y Preseli	Rhostiroedd gwlyb Gogledd yr Iwerydd gydag <i>Erica Tetralix</i> Rhostiroedd sych Ewropeaidd Pantiau yn swbstradau mawn y <i>Rhynchosporion</i> Ffeniau alcalïaidd Mursen y De Britheg y Gors <i>Hamatocaulis vernicosus</i> (mwsogl)	2705.9	Anffafriol. Anffafriol. Anffafriol: ac yn dirywio. Ffaffriol. Anffafriol. Anffafriol: Ddim yn newid. Ffaffriol. ac yn cael eu cynnal.
Ardal Cadwraeth Arbennig Mynydd Epynt	<i>Hamatocaulis vernicosus</i> (mwsogl)	43.4	Ffaffriol.
Ardal Cadwraeth Arbennig Afon Wysg	Cyrsiau dŵr ar lefelau gwastatir i lefelau mynyddig â llystyfiant <i>Ranunculion fluitantis</i> a <i>Callitricho-Batrachion</i> Llysywen bendoll y môr Llysywen bendoll y nant Llysywen bendoll yr afon Gwangen Eog yr Iwerydd Penlletwad Dyfrgi Herlyn	1008.26	Anffafriol. Anffafriol. Anffafriol. Anffafriol. Anffafriol. Anffafriol. Ffaffriol: adferwyd. Anffafriol.
Safle Ramsar Moryd Byrri	Mae Moryd Byrri yn ardal aberol fawr sydd wedi'i lleoli rhwng Penrhyn Gŵyr a Llanelli yn Ne Cymru. Mae'n cynnwys ardaloedd eang o fflatiau tywod a mwd rhynglanwol, ynghyd â systemau twyni tywod mawr yng nghyng ymber. Mae'r safle'n	2,200	Nid oes asesiad wedi'i wneud o gyflwr y safle, i gael disgrifiad o'r safle gweler y cynllun rheoli.

	cynnwys y morfa heli di-dor mwyaf yng Nghymru (2,200 ha). Mae Moryd Byrri yn cynnal niferoedd mawr o adar gwyllt a rhydwyr yn rheolaidd.		
Ardal Cadwraeth Arbennig Ceg Môr Hafren	Llamhidydd yr Harbwr	584,994	Ffatriol.

Safleoedd o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig

2.5 Ceir 81 Safle o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig (SoDdGA) yn y sir (heb gynnwys yr ardal o fewn Parc Cenedlaethol Bannau Brycheiniog) sy'n cwmpasu 17,088 hectar, ac maent yn amrywio mewn maint o gaeau bach i ardaloedd mawr o ochrau mynydd ac afonydd hir.

2.6 Maent yn cwmpasu tua 7.2% o'r sir. Mewn SoDdGA y mae'r bywyd gwyllt a'r safleoedd daearegol gorau yn y wlad. Maent yn cynnwys cynefinoedd fel coetiroedd hynafol, dolydd sy'n llawn blodau, gwlyptiroedd yn ogystal â chwareli segur. Maen nhw'n cynnal planhigion a rhywogaethau o anifeiliaid nad ydynt yn cael eu gweld yn aml yn y cefn gwlad ehangach.

2.7 Caiff Safleoedd o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig eu gwarchod yn statudol o dan Ddeddf Bywyd Gwyllt a Cefn Gwlad 1981 (fel y'i diwygiwyd gan Ddeddf Cefn Gwlad a Hawliau Tramwy 2000). Mae Cyfoeth Naturiol Cymru yn gyfrifol am nodi, dynodi a gwarchod Safleoedd o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig.

Gwarchodfeydd Natur Lleol

2.8 Ceir chwe Gwarchodfa Natur Leol yn Sir Gaerfyrddin: Twyni Tywod a Morfa Pen-bre, y Pwll Lludw a Merllyn y Pwll, Twyni Doc y Gogledd, Carreg Cennen, Glan-yr-Afon, Cydweli, a Morfa Berwig, y Bynea. Yn ogystal, ceir hefyd nifer o warchodfeydd natur ar hyd a lled y Sir a gaiff eu rheoli gan sefydliadau eraill.

Gwarchodfeydd Natur Cenedlaethol

- 2.9 Mae'r Gwarchodfeydd Natur Cenedlaethol canlynol hefyd wedi'u lleoli yn Sir Gaerfyrddin:
- Carmel;
 - Allt Rhyd y Groes;
 - Dinefwr; a
 - Waun Las (fferm Gardd Fotaneg Genedlaethol Cymru)

Safleoedd o Bwys ar gyfer Cadwraeth Natur

2.10 Ar hyn o bryd nid oes unrhyw Safleoedd o Bwys ar gyfer Cadwraeth Natur (SINC) wedi'u dynodi yn Sir Gaerfyrddin.

Cynllun Gweithredu Bioamrywiaeth Lleol

2.11 Lluniwyd Cynllun Gweithredu Bioamrywiaeth Lleol Sir Gaerfyrddin gan bartneriaeth o sefydliadau sy'n ymwneud â gwarchod bioamrywiaeth y Sir. Yn unol â chanllawiau cenedlaethol, nod cyffredinol Cynllun Gweithredu Bioamrywiaeth Lleol Sir Gaerfyrddin yw gwarchod a gwella bioamrywiaeth yn Sir Gaerfyrddin trwy gyfrwng partneriaethau lleol, gan roi ystyriaeth i bolisiau cenedlaethol a lleol.

2.12 Mae nodau cyffredinol Cynllun Gweithredu Bioamrywiaeth Lleol Sir Gaerfyrddin fel a ganlyn:

- Gwarchod a gwella bioamrywiaeth Sir Gaerfyrddin drwy lunio a gweithredu cynlluniau gweithredu unigol, gan gwmpasu amrywiaeth o gynefinoedd a rhywogaethau dethol sy'n adlewyrchu'r blaenoriaethau cenedlaethol a lleol;
- Datblygu partneriaethau lleol effeithiol er mwyn cydgysylltu a chyflawni'r camau gweithredu ynghylch bioamrywiaeth yn Sir Gaerfyrddin;
- Cynyddu ymwybyddiaeth y cyhoedd o bwysigrwydd gwarchod a gwella bioamrywiaeth Sir Gaerfyrddin; a,
- Monitro'r cynnydd a wneir wrth gyflawni targedau bioamrywiaeth lleol ac adrodd am gynnydd o'r fath ar gronfa ddata bioamrywiaeth genedlaethol.

2.13 Mae'r Cynllun Gweithredu Bioamrywiaeth Lleol yn cynnwys cyfres o gynlluniau gweithredu yn ymdrin â rhywogaethau a chynefinoedd sydd dan fygythiad neu'n dirywio'n genedlaethol yn y Sir, yn ogystal â rhywogaethau a chynefinoedd o bryder lleol. Mae'r Cynllun Gweithredu Bioamrywiaeth Lleol yn hoelio sylw ar y camau gweithredu lleol sy'n cyflawni'r amcanion ar gyfer pob cynefin a rhywogaeth sydd yn y Cynllun.

2.14 Mae Partneriaeth Bioamrywiaeth Cymru wedi llunio naw o grwpiau cynefinoedd, a chytunwyd y byddai Cynllun Gweithredu Bioamrywiaeth Lleol Sir Gaerfyrddin yn defnyddio'r grwpiau hynny. Y grwpiau hyn yw: Coetiroedd, Cynefinoedd yr Ucheldir, Dyfroedd Croyw, Gwlyptiroedd, Tir Amaeth, Glaswelltiroedd a Gweundiroedd yr Iseldir, Tir Llwyd/Trefol, a Chynefinoedd a Rhywogaethau Arfordirol a Morol.

2.15 Mae'r rhywogaethau wedi cael eu grwpio gyda chynefinoedd lle bynnag y bo'n bosibl, gan mai'r prif gam gweithredu a gymerir yn aml i warchod rhywogaeth yw rheoli'r cynefin. Fodd bynnag bydd gan nifer o rywogaethau eu cynlluniau gweithredu unigol eu hunain y gellir eu lawrlwytho trwy'r ddolen gyswllt ganlynol:

<http://www.sirgar.llyw.cymru/cartref/gwasanaethaur-cyngor/cynllunio/bioamrywiaeth/cynllun-gweithredu-bioamrywiaeth-lleol/>

3. Ansawdd Aer

3.1 Mae Deddf yr Amgylchedd 1995 yn gosod dyletswydd ar y Cyngor i adolygu ac asesu ansawdd yr aer yn ei ardal o bryd i'w gilydd. Mae rhai llygryddion allweddol y dylid eu hystyried, ac fe'u nodir yn y ddeddfwriaeth. Mae gan bob un o'r llygryddion allweddol safon y mae'n rhaid ei bodloni. Pennwyd lefelau ar gyfer y safonau (neu amcanion) a seiliwyd ar wybodaeth wyddonol gyfredol, gyda'r bwriad o ddiogelu iechyd a'r amgylchedd. Mae'r Amcanion Ansawdd Aer i'w gweld yn Rheoliadau Safonau Ansawdd Aer (Cymru) 2010.

Pam fod ansawdd aer yn bwysig?

3.2 Ansawdd Aer yw prif achos baich amgylcheddol clefyd yn Ewrop. Ym mis Chwefror 2016 adroddwyd bod 40,000 o farwolaethau ychwanegol y flwyddyn yn cael eu priodoli i ansawdd aer gwael, gyda chost iechyd o £20 biliwn y flwyddyn.

Pwy sy'n gwneud beth yng Nghymru?

3.3 Mae Cyfoeth Naturiol Cymru yn rheoleiddio allyriadau i'r aer o weithrediadau diwydiannol mwy (Rhan A1 o dan y Rheoliadau Trwyddedu Amgylcheddol), megis gorsafoedd pŵer, purfeydd a llosgyddion, i fodloni gofynion Cyfarwyddeb Allyriadau Diwydiannol 2010. Yn ganolog yn hyn o beth y mae'r angen i atal, neu leihau, allyriadau o'r safleoedd a reoleiddir gennym trwy gymhwysu'r safonau cenedlaethol ac Ewropeaidd a osodir i amddiffyn iechyd a'r amgylchedd. Mae'n ofynnol i ni hefyd lunio Rhestr Llygredd flynyddol ar gyfer allyriadau.

3.4 O dan Ddeddf yr Amgylchedd (Cymru) 2016 mae gan Cyfoeth Naturiol Cymru ddyletswydd hefyd i adrodd ar gyflwr ansawdd aer yng Nghymru fel rhan o'r Adroddiad ar Gyflwr Adnoddau Naturiol (SoNaRR) ac i ystyried blaenoriaethau amgylcheddol mwy lleol yn y Datganiadau Ardal. Llywodraeth Cymru yw'r awdurdod cymwys, o dan Rheoliadau Safonau Ansawdd Aer (Cymru) 2010, ar gyfer gweithredu gofynion cyfarwyddeb 2008 ar ansawdd aer amgylchynol ac Aer Glanach Ewrop (CAFÉ).

3.5 O dan Ddeddf yr Amgylchedd 1995, mae Awdurdodau Lleol yn gyfrifol am asesu a rheoli ansawdd aer lleol, dynodi Ardaloedd Rheoli Ansawdd Aer a rhoi cynlluniau gweithredu ar waith lle na fodlonir y safonau gofynnol. Mae Awdurdodau Lleol hefyd yn rheoleiddio allyriadau i'r aer o ddiwydiannau llai (Rhan A2 a B o dan y Rheoliadau Trwyddedu Amgylcheddol)¹.

Cyflwr Presennol

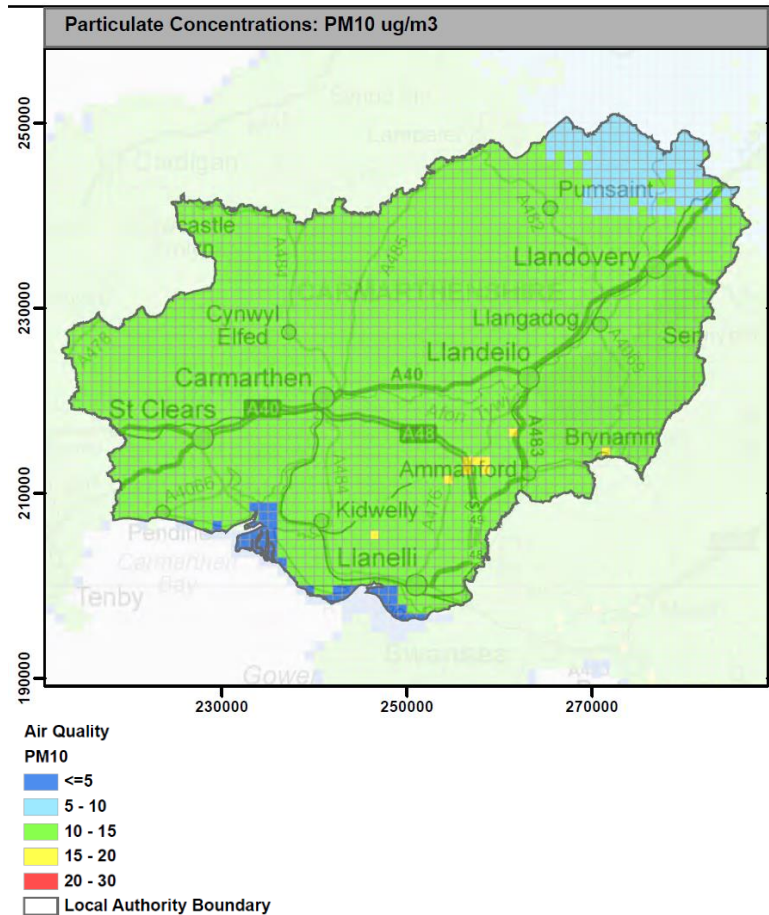
3.6 Mae ansawdd yr aer yng Nghymru wedi gwella, gyda'r rheolaethau statudol ar allyriadau a'r lleihad mewn diwydiant yn arwain at ostyngiad mewn allyriadau diwydiannol. Fodd bynnag, mae'r targedau ansawdd aer amgylchynol ar gyfer nitrogen deuocsid, deunydd gronynnol, nicel a hydrocarbonau aromatig polysyclig yn dal i gael eu torri yng Nghymru. Er bod diwydiant yn dal i fod yn ffynhonnell sylweddol o lygryddion, mae ffynonellau eraill, yn gyffredinol yn llai neu'n fwy gwasgareddig eu natur ac yn ddarostyngedig i lai o reoleiddio neu ddim rheoleiddio o gwbl, bellach wedi dod yn fwy amlwg.¹

Llygredd Aer yn Sir Gaerfyrddin

3.7 Mae'r map canlynol yn nodi'r crynodiadau cymedrig blynyddol modeledig ar gyfer PM10. Lluniwyd hyn gan Ricardo-AEA ar gyfer Defra ac mae'n seiliedig ar allyriadau modeledig i'r

¹ Pecyn Tystiolaeth Lleol: Sir Gaerfyrddin 4/10/2013 (Cyfoeth Naturiol Cymru)

atmosffer o ffynonellau'r DU yn deillio o'r Rhestr Allyriadau Atmosfferig Cenedlaethol (NAEI) ynghyd â chrynodeiadau wedi'u mesur¹.

Ffynhonnell: Pecyn Tystiolaeth Lleol: Sir Gaerfyrddin 4/10/2013 (Cyfoeth Naturiol Cymru)

3.8 Mae'r Cyngor yn cyflwyno adroddiadau rheolaidd i Lywodraeth Cymru ynghylch ansawdd yr aer yn Sir Gaerfyrddin. Gellir lawrlwytho rhagor o wybodaeth am adroddiadau ansawdd aer o wefan Defra. Mae holl Awdurdodau Lleol Cymru yn diweddarau manylion eu lleoliadau monitro a chanlyniadau eu gwaith samplu ar wefan Fforwm Ansawdd Aer Cymru.

3.9 Mae'r Cyngor wedi nodi mai'r llygrydd allweddol mwyaf perthnasol i Sir Gaerfyrddin yw Nitrogen Deuocsid (NO₂). Prif ffynhonnell allyriadau NO₂ yn Sir Gaerfyrddin yw traffig ar y ffyrdd. Mae'r Cyngor wedi datblygu rhydwraith monitro sy'n dilyn rhai o'n ffyrdd prysuraf a'r strydoedd lle ceir y nifer mwyaf o dagfeydd.

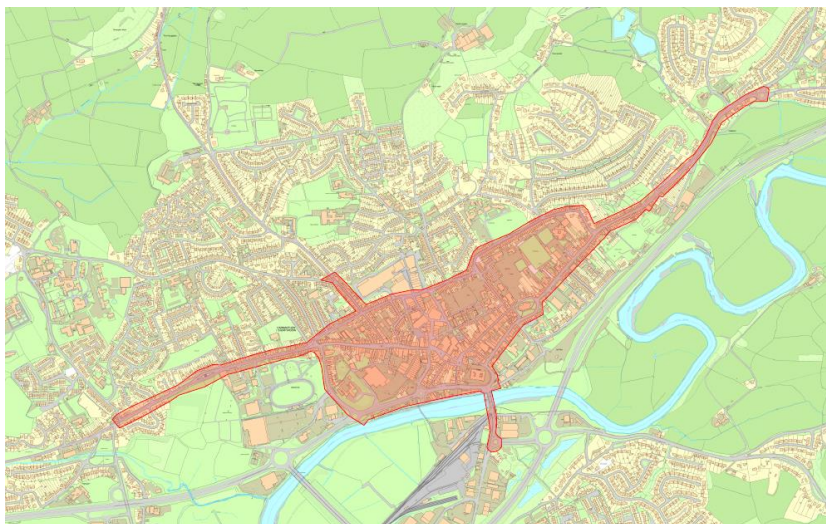
Ardal Rheoli Ansawdd Aer Llandeilo

3.10 Yn 2011 dynodwyd rhan o Landeilo yn Ardal Rheoli Ansawdd Aer (AQMA). Gwnaed hyn oherwydd na chydymffurfir â'r safonau o ran NO₂ yn yr ardal. Er nad yw'r lefelau NO₂ yn yr ardal yn ddigon uchel i effeithio ar iechyd pobl yn syth, mae'r lefelau'n ddigon uchel i greu problemau iechyd hirdymor ar gyfer pobl sydd eisoes yn dioddef o gyflyrau resbiradol, megis asthma, afiechyd pwlmonaidd rhwystrol cronig (COPD) ac ati. Mae'r Cyngor yn gweithio'n agos gyda chydweithwyr mewn asiantaethau allanol i helpu i nodi a gweithredu ffyrdd o wella ansawdd aer yn yr ardal.

Ardal Rheoli Ansawdd Aer Caerfyrddin

3.11 Ym mis Awst 2016 dynodwyd rhan benodol o Gaerfyrddin yn Ardal Rheoli Ansawdd Aer. Mae hyn o ganlyniad i'r nwyon sy'n cael eu gollwng gan gerbydau'r ffordd. Mae'r lefelau Nitrogen Deuocsid (NO₂) ar hyn o bryd yn uwch na'r lefelau cyfreithiol mewn mannau lleol yn yr Ardal Rheoli Ansawdd Aer ac mae'r Cyngor yn gweithio gyda phartneriaid mewnol ac allanol i leihau'r lefelau hyn lle bynnag y bo modd. Er nad yw'r lefelau NO₂ yn yr ardal yn ddigon uchel i effeithio ar iechyd pobl yn syth, mae'r lefelau'n ddigon uchel i greu problemau iechyd hirdymor i bobl sy'n agored iddynt am gyfnodau digon hir ac sydd eisoes yn dioddef o gyflyrau anadlu megis asthma, afiechyd pwlmonaidd rhwystrol cronig (COPD), ac ati. Mae'r Cyngor wrthi'n llunio Cynllun Gweithredu a fydd yn nodi mesurau a allai helpu i wella ansawdd yr aer yn yr ardal.

Ardal Rheoli Ansawdd Aer Llanelli

3.12 Ym mis Awst 2016 dynodwyd rhan benodol o Lanelli yn Ardal Rheoli Ansawdd Aer. Mae hyn o ganlyniad i'r nwyon sy'n cael eu gollwng gan gerbydau'r ffordd. Mae'r lefelau Nitrogen Deuocsid (NO₂) ar hyn o bryd yn uwch na'r lefelau cyfreithiol mewn mannau lleol yn yr Ardal Rheoli Ansawdd Aer ac mae'r Cyngor yn gweithio gyda phartneriaid mewnol ac allanol i leihau'r lefelau hyn lle bynnag y gallwn. Er nad yw'r lefelau NO₂ yn yr ardal yn ddigon uchel i effeithio ar iechyd pobl yn syth, mae'r lefelau'n ddigon uchel i greu problemau iechyd hirdymor i bobl sy'n agored iddynt am gyfnodau digon hir ac sydd eisoes yn dioddef o gyflyrau anadlu megis asthma, afiechyd pwlmonaidd rhwystrol cronig (COPD), ac ati. Mae'r Cyngor wrthi'n llunio Cynllun Gweithredu a fydd yn nodi mesurau a allai helpu i wella ansawdd yr aer yn yr ardal.

3.13 Mae ystod o ddata a mapiau ar gyfer allyriadau llygredd aer, gyda'r allyriadau wedi'u dadansoddi fesul sector, ar gael o wefan y Rhestr Allyriadau Atmosfferig Cenedlaethol (<http://www.naei.org.uk/index.php>).

4. Ffactorau Hinsoddol

4.1 Mae Strategaeth Newid yn yr Hinsawdd flaenorol Sir Gaerfyrddin, y CDLI presennol ac Aseiad Llesiant Sir Gaerfyrddin (2017) i gyd yn cydnabod y peryglon posibl (a'r cyfleoedd) sy'n wynebu'r Sir mewn perthynas â newid yn yr hinsawdd.

Newid yn yr Hinsawdd

4.2 Disgwylir i gynnydd yn lefelau'r môr gael effaith nid yn unig ar y 5,587 eiddo yn Sir Gaerfyrddin sydd eisoes mewn perygl o lifogydd llanwol a llifogydd yn sgil cynnydd yn lefel afonydd, ond ar eiddo ychwanegol ar hyd cymunedau arfordirol ac afonol y sir. I'r gwrthwyneb, mae effeithiau posibl megis cynnydd mewn cynhyrchiant glaswelltiroedd a thymhorau gwyliau estynedig hefyd yn debygol o gael effaith ar Sir Gaerfyrddin. Mae'n bwysig manteisio ar oblygiadau cadarnhaol a lliniaru goblygiadau negyddol yr holl faterion hyn ar gyfer llesiant economaidd, amgylcheddol, diwylliannol a chymdeithasol yr unigolion a'r cymunedau yr effeithir arnynt (Wallingford, 2012).

4.3 Mae dull 'bwrw golwg ar y gorwel' yn caniatáu i senarios o'r fath gael eu harchwilio o safbwynt gofodol. Er enghraifft, gall aneddiadau a buddiannau masnachol ar hyd arfordir Sir Gaerfyrddin fod yn gynyddol agored i lifogydd o'r môr. Yn ogystal, mae mwy o lifogydd mewn cymoedd afonydd yn debygol o roi mwy o eiddo a seilwaith trafndiaeth dan fygythiad yn sgil llif y tu allan i lannau a dŵr ffo arwyneb. Mae'n bosibl hefyd y bydd newid yn yr hinsawdd yn peri newid mewn gweithgarwch/cynhyrchiant amaethyddol ac efallai y bydd aelodau agored i niwed o'r gymuned yn wynebu mwy o berygl oherwydd bod eithafion tymheredd yn dod yn fwyfwy tebygol.

4.4 Yn 2016 defnyddiwyd 941 megawat o drydan a nwy domestig yn Sir Gaerfyrddin. Fodd bynnag, roedd hyn yn ostyngiad o 4.9% ers 2012. Yn ogystal, yn 2015 roedd cyfanswm yr allyriadau CO₂ yn Sir Gaerfyrddin yn 1212.7 cilotunnell. Mae'r ffigur hwn yn ostyngiad o 8.3% ers 2011. Yn yr un modd, yn 2015 roedd cyfanswm yr allyriadau CO₂ y pen yn Sir Gaerfyrddin, sef 6.6 tonnall fetrig, hefyd yn ostyngiad o 8.3% ers 2011.

4.5 Mae'r asesiad o risgiau newid hinsawdd i Gymru (Ionawr 2012) yn cyflwyno canfyddiadau asesiad o risgiau newid hinsawdd i Gymru, sydd wedi'i gwblhau fel rhan o Aseiad o Risgiau Newid Hinsawdd y DU (CCRA).

4.6 O ganlyniadau'r asesiad hwn, ymddengys mai'r bygythiadau posibl mwyaf arwyddocaol i Gymru yn sgil newid yn yr hinsawdd yw:

- Newidiadau mewn cyflyrau pridd, bioamrywiaeth a thirwedd o ganlyniad i hafau cynhesach a sychach.
- Gostyngiadau mewn llif afonydd ac yn y dŵr sydd ar gael yn ystod yr haf, a fyddai'n effeithio ar gyflenwadau dŵr a'r amgylchedd naturiol;
- Cynnydd mewn llifogydd ar yr arfordir ac yn y mewndir, a fyddai'n effeithio ar bobl, eiddo a seilwaith;
- Newidiadau yn natblygiad yr arfordir gan gynnwys erydiad a chywasgu arfordirol, a fyddai'n effeithio ar draethau, ardaloedd rhynglanwol a nodweddion arfordirol arall;
- Newidiadau mewn rhywogaethau gan gynnwys dirywiad mewn rhywogaethau brodorol, newidiadau mewn patrymau mudo a chynnydd mewn rhywogaethau ymledol;

- Cynnydd yn y risg o blâu a chlefydau sy'n effeithio ar amaethyddiaeth a choedwigaeth. Mae'r risg i dda byw yn peri pryder neilltuol.

4.7 Ymddengys mai'r cyfleoedd posibl mwyaf arwyddocaol a nodwyd ar gyfer Cymru yn sgil newid yn yr hinsawdd yw:

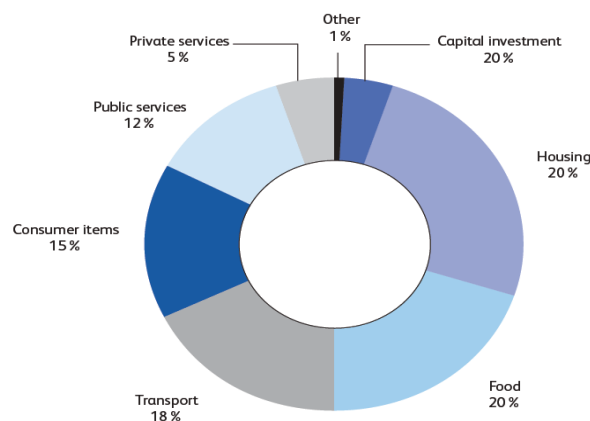
- Cynnydd mewn cynnyrch glaswellt, a fyddai'n caniatáu cynnydd posibl mewn cynhyrchu da byw; a
- Cynnydd mewn niferoedd twristiaid a thymor twristiaeth hirach.

4.8 Fel sir wledig i raddau helaeth, mae'n bosibl y bydd effeithiau cadarnhaol a negyddol newid hinsawdd yn effeithio'n anghymesur ar Sir Gaerfyrddin, fel sy'n cael sylw yn yr Asesiad o Risgiau Newid Hinsawdd i Gymru. Erbyn 2050 rhagwelir y bydd glawiad y gaeaf yn cynyddu 14% ac y bydd glawiad yr haf yn gostwng 16%, a fydd o bosibl yn cynyddu'r tebygolrwydd o lifogydd yn y sir, yn enwedig mewn ardaloedd gwledig mewndirol sydd eisoes yn cael llifogydd o ganlyniad i lif dŵr wyneb. Gall hyd yn oed achosion o lifogydd cymedrol gael effaith sylweddol ar lesiant corfforol a meddyliol yr unigolion yr effeithir arnynt am nifer o flynyddoedd ar ôl y digwyddiad ei hun, ac yn aml caiff effeithiau gwaethaf llifogydd eu teimlo gan yr aelodau hynny o'r gymdeithas sydd fwyaf agored i niwed.

Ôl-troed Ecolegol

4.9 Gellir diffinio ôl troed ecolegol yn syml fel mesur o gynaliadwyedd. System gyfrifyddu yw ôl troed ecolegol yn ei hanfod, sy'n cydnabod effaith pob nwydd a gwasanaeth a brynir trwy gymryd i ystyriaeth yr holl ynni a'r adnoddau a ddefnyddir i wneud y cynnyrch. Y gwerth mesur ychwanegol yw'r pwyslais a roddir ar archwilio'r manau hynny lle gellir gwneud lleihad trwy bolisiau sy'n dylanwadu ar batrymau defnydd ac ymddygiad.

4.10 Mae'r siart isod yn dangos ôl troed ecolegol Cymru yn ôl thema. Mae'r Siart yn deillio o Cymru'n Un: Cenedl Un Blaned (Llywodraeth Cymru, 2009). Gellir gweld yn glir bod Tai (20%), Bwyd (20%) a Thrafnidiaeth (18%) yn ffurfio cyfran sylweddol o'r ffigur cyfan. Mae'r rhain i gyd yn faterion y gall cynllun defnydd tir gyfrannu tuag at fynd i'r afael â hwy. Yn ôl ffigurau 2006 roedd yr ôl troed ecolegol y pen yng Nghymru yn 4.41, ac ar gyfer y DU roedd yn 4.64. Mae ôl troed Cymru wedi cynyddu ar gyfradd gyfartalog o 1.5% y pen rhwng 1990 a 2003. Mae Cymru'n Un: Cenedl Un Blaned yn gosod targed o leihau'r ffigur y pen i 1.88 o fewn oes un genhedlaeth.

5. Dŵr

Y Gyfarwyddeb Fframwaith Dŵr

5.1 Mae'r Gyfarwyddeb Fframwaith Dŵr yn sefydlu fframwaith ar gyfer gwarchod dyfroedd wyneb (afonydd, llynnoedd, aberoedd a dyfroedd arfordirol) a dyfroedd daear. Ei diben yw atal dirywiad ecosystemau dyfrol a gwella eu statws, hyrwyddo defnydd dŵr cynaliadwy, lleihau llygredd dŵr daear a chyfrannu at liniaru effeithiau llifogydd a sychder.

5.2 Mae'r Gyfarwyddeb yn mynnu bod ansawdd/swm dŵr ein hafonydd, ein llynnoedd, ein dŵr daear, ein haberoedd a'n harfordir yn cael eu hasesu gan ddefnyddio dulliau monitro ecolegol (pysgod, infertebratau, planhigion ac ati) a chemegol (maetholion, pleiddiaid ac ati).

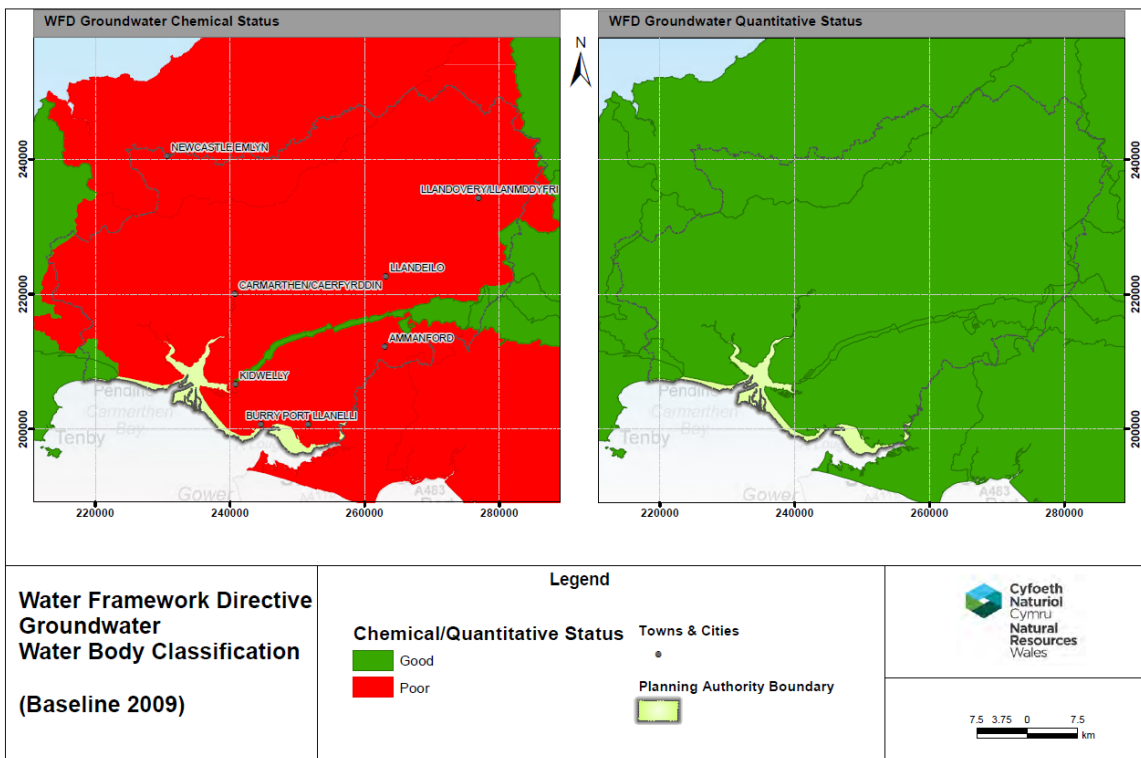
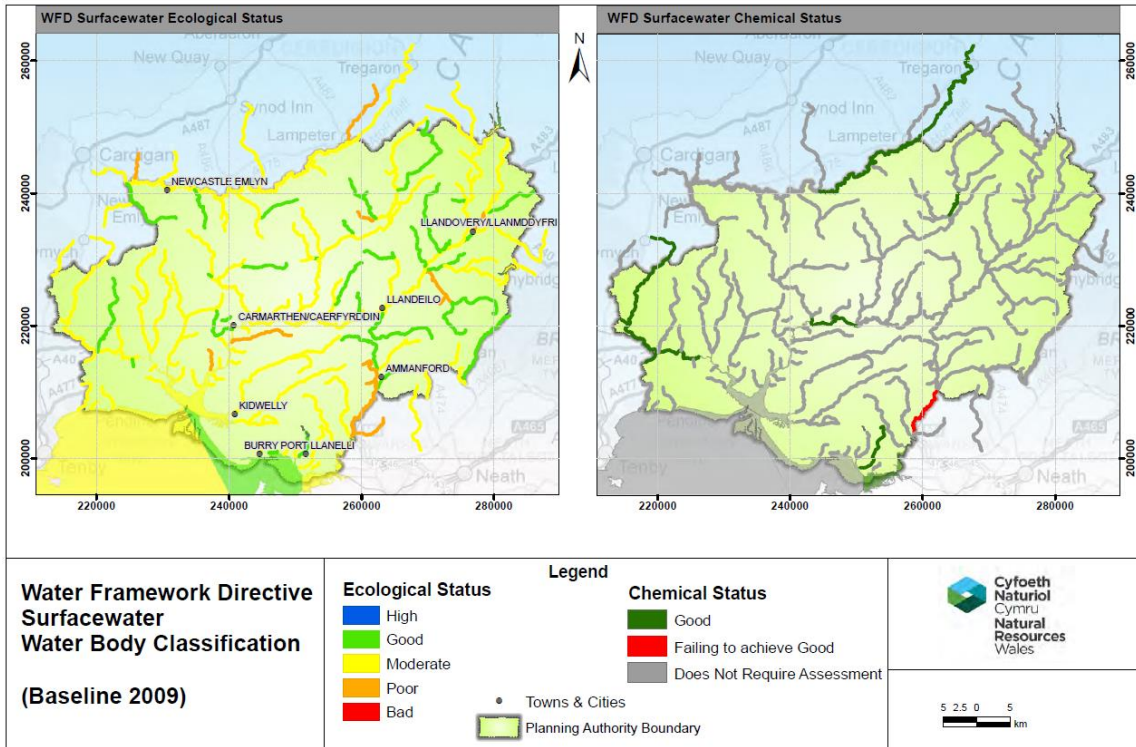
5.3 Rhoddir statws iechyd i ardaloedd dyfrol a gynrychiolir gan liwiau ar y map. Mae ardaloedd dyfrol sy'n cael eu dosbarthu fel rhai 'Drwg', 'Gwael' neu 'Cymedrol' yn methu â chyrraedd safonau Cyfarwyddeb Fframwaith Dŵr yr UE a bydd angen i'r ardaloedd dyfrol hyn wella i statws ecolegol 'Da' o leiaf erbyn 2027.

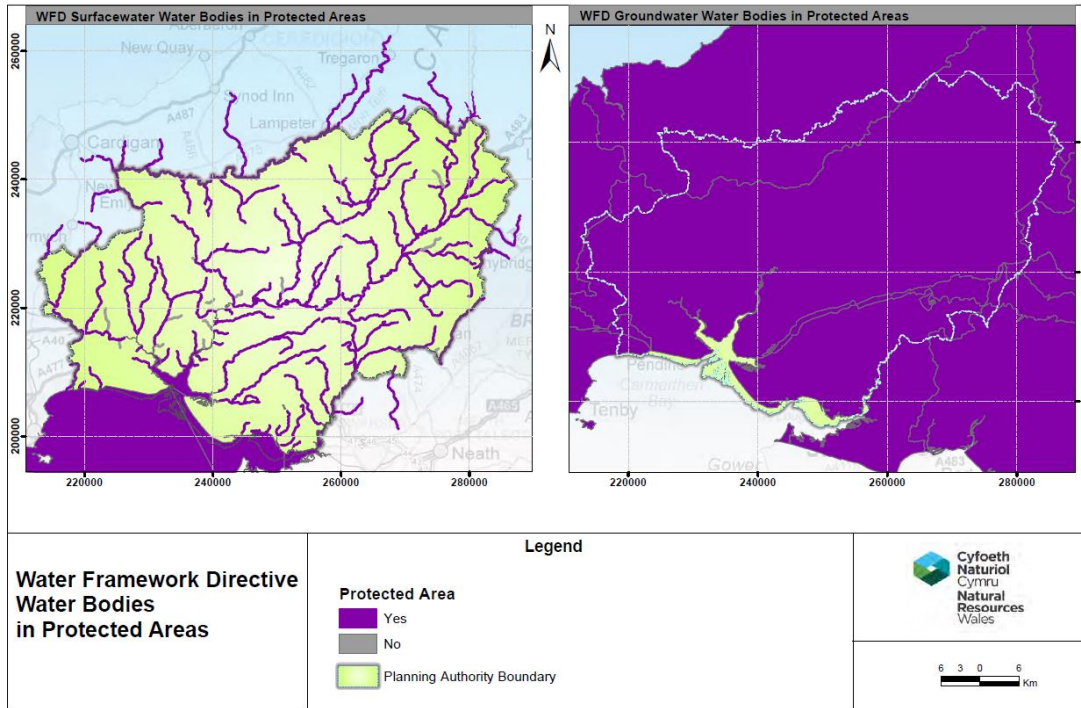
5.4 Mae ansawdd dŵr cyffredinol y Sir wedi bod yn gwella, gyda mwyafrif yr afonydd yn cyrraedd statws ecolegol cymedrol i dda o dan y Gyfarwyddeb Fframwaith Dŵr. Mae llawer o'r ardaloedd dyfrol yn nalgylch ehangach Tywi, yn Nwyrain y Sir, o ansawdd cymedrol o ganlyniad i etifeddiaeth mwyngloddio metel yr ardaloedd hynny yn hanesyddol. Mae hyn yn aml yn cyd-daro ag ardaloedd o blanhigfeydd conwydd helaeth ar lethrau serth yr ucheldir, gyda llawer o'r rhain hefyd yn ddalgylchoedd dynodedig 'sensitif i asid' oherwydd bod eu gallu naturiol i glustogi'r effaith yn isel.

5.5 Mae amaethyddiaeth fwy dwys ar waelod y dyffrynnoedd yn aml wedi amharu ar yr enillion a wnaed mewn ansawdd dŵr. Mae hyn yn arbennig o wir mewn dalgylchoedd lle cynhyrchir llaeth ar raddfa ddwys. Yn ogystal â'u rôl reoleiddiol mae Cyfoeth Naturiol Cymru yn mynd ati i weithio gyda rhanddeiliaid i wella'r ansawdd ecolegol ac ansawdd y dŵr ar draws pob ardal ddyfrol, gan gynnwys Bae Caerfyrddin a'r aberoedd.

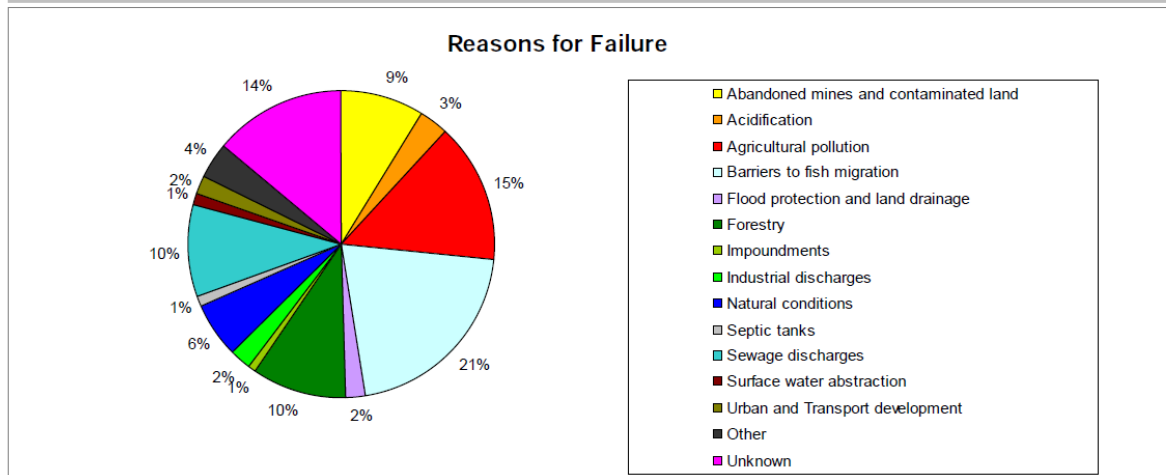
5.6 Caiff ein dyfroedd ymdrochi, sydd â dynodiad UE, eu monitro o fis Mai i fis Medi am halogiad gan organebau sy'n ddangosyddion ysgarthol. Dosbarthir dyfroedd ymdrochi yn flynyddol yn ôl ansawdd y dŵr (Ardderchog, Da, Digonol, Gwael). Ar ddiwedd tymor 2015, dosbarthwyd y traethau a chyrhaeddodd pob un o'r dyfroedd ymdrochi dynodedig yng Nghymru safon ddigonol neu uwch. Mae gan Sir Gaerfyrddin ddwy ardal o ddyfroedd ymdrochi dynodedig sydd â statws baner las fel y nodwyd yn y map uchod.

5.7 Daw'r mapiau a'r siartiau canlynol o'r Pecyn Tystiolaeth Lleol: Sir Gaerfyrddin 4/10/2013 fel y'i cynhyrchwyd gan Cyfoeth Naturiol Cymru ac maent yn darparu rhagor o wybodaeth ynglŷn â Dosbarthiadau'r Gyfarwyddeb Fframwaith Dŵr ar gyfer y Sir. Dylid cyfeirio ymhellach at gynnwys y Pecyn mewn perthynas ag ystyriaethau Ansawdd Dŵr.

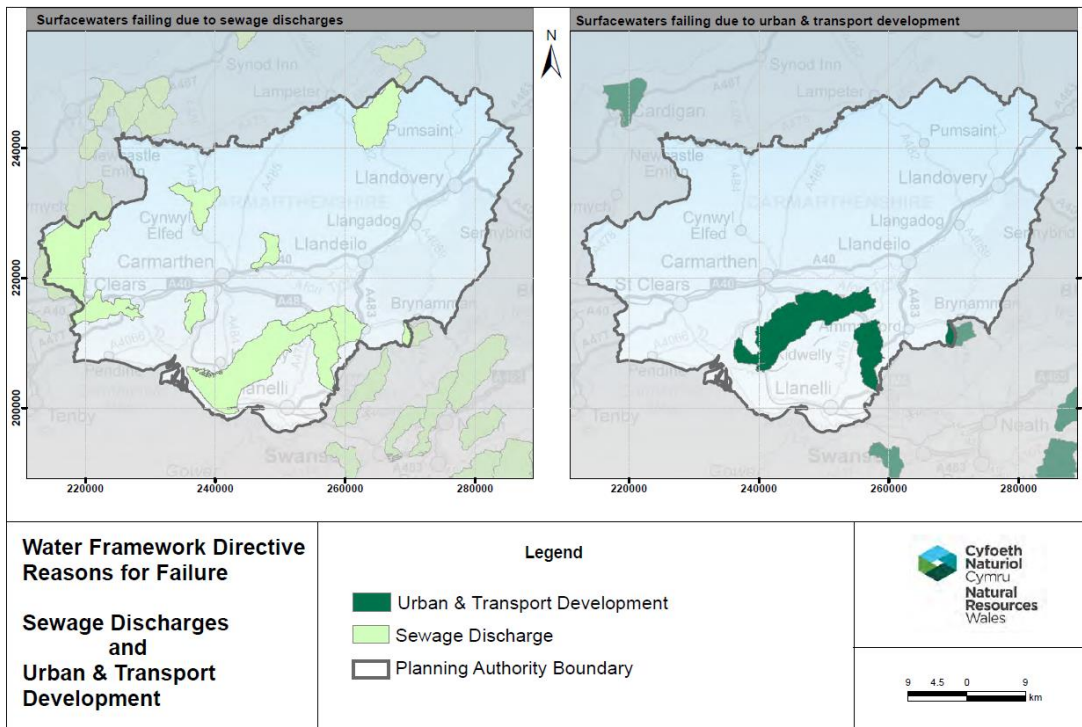
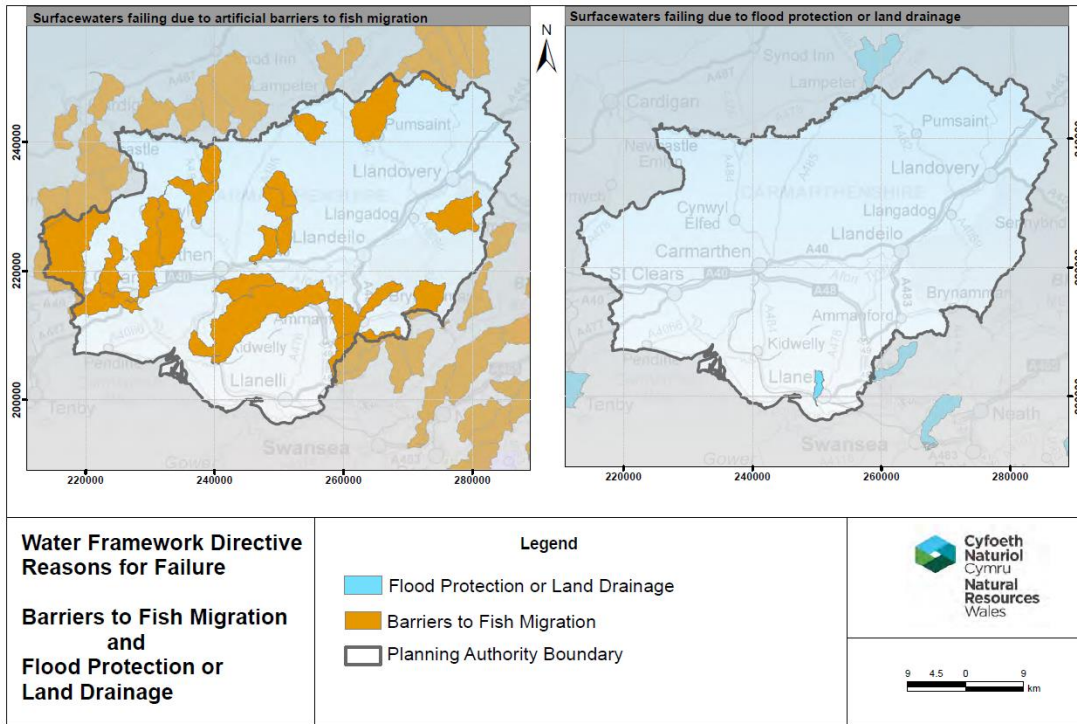

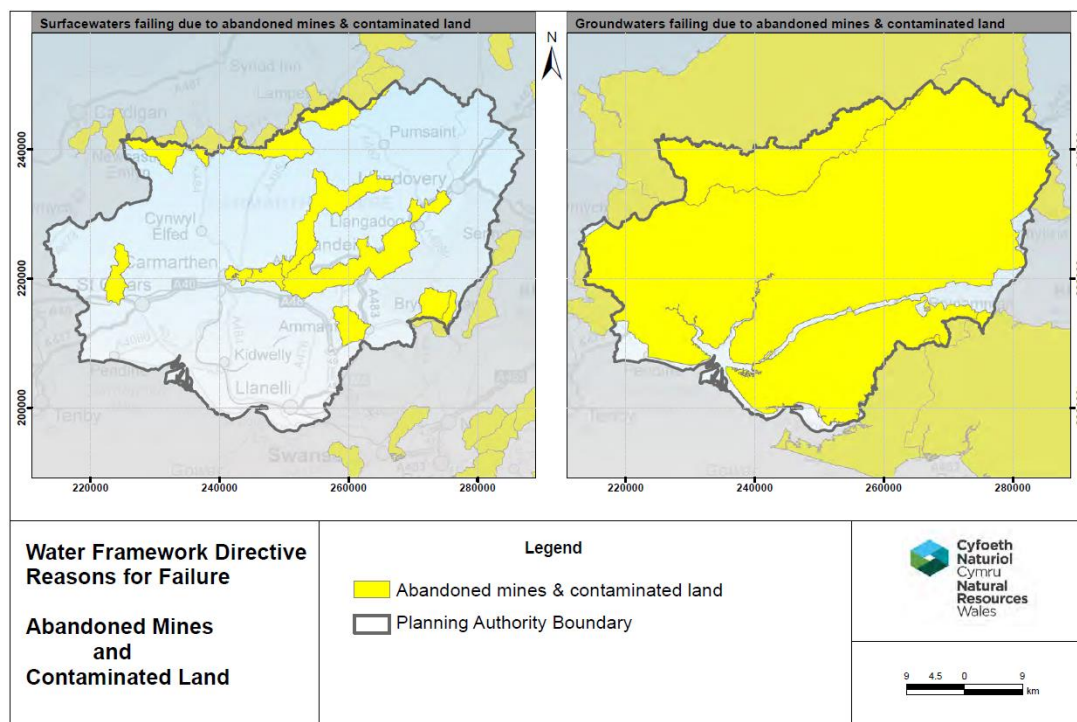

Water Framework Directive: Reasons for Failure for Water Bodies in Carmarthenshire

Cynllun Datblygu Lleol Diwygiedig Sir Gaerfyrddin 2018- 2033

Cyflenwad Dŵr

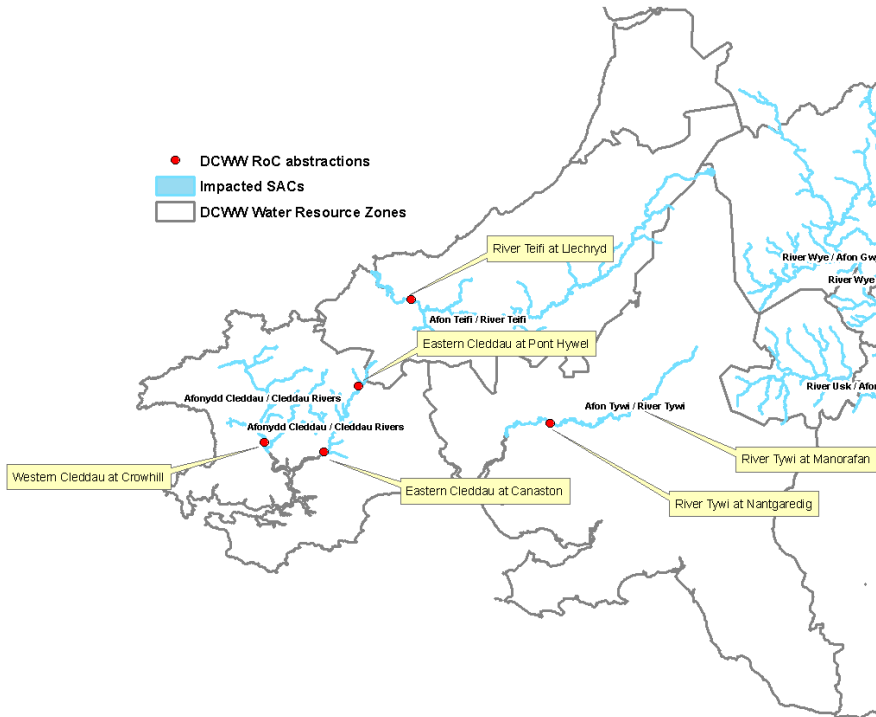
5.8 Mae Cynllun Rheoli Adnoddau Dŵr Cymru (2014) yn cwmpasu cyfnod o 25 mlynedd, o 2014 i 2040 (a elwir hefyd yn 'gyfnod cynllunio') ac yn ystyried yr hyn sydd angen ei wneud i sicrhau cydbwysedd cynaliadwy a fforddiadwy rhwng faint o ddŵr a gymerwn o'r amgylchedd a faint o ddŵr sydd ei angen arnom ar gyfer ein bywydau bob dydd.

5.9 Mae'n hollbwysig fod cwmni dŵr yn deall ei allu i gyflenwi dŵr a'r galw am ddŵr gan gwsmeriaid a busnesau o fewn ei ardal gyflenwi. Yr enw ar y gymhariaeth hon yw'r Cydbwysedd rhwng y Cyflenwad a'r Galw.

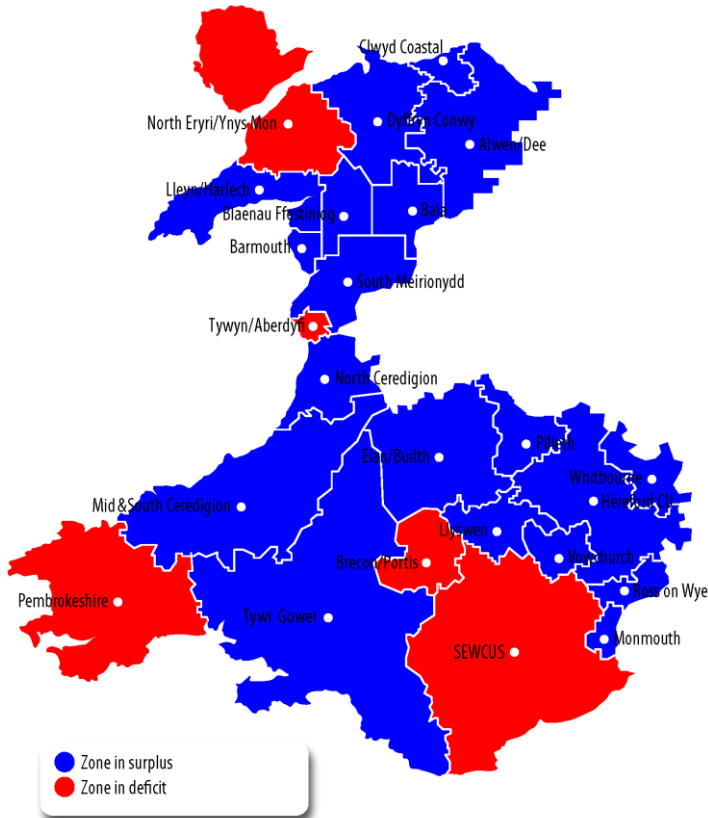
5.10 Mewn perthynas â Sir Gaerfyrddin, dylid nodi bod cyflenwad dros ben ar gael ym mharth Tywi - Gŵyr. Fodd bynnag, gwelir bod yna ddiffyg yng nghyflenwad parthau Sir Benfro ac Aberhonddu Portis.

5.11 System Defnydd Cyfunol Tywi yw'r Parth Adnoddau Dŵr mwyaf yn Ne-orllewin Cymru, sy'n ymestyn yn y dwyrain o Fro Morgannwg i'r gorllewin o Gaerfyrddin ac i'r gogledd heibio i Lanwrtyd.

Ffigur: Echdyniadau Dŵr Cymru yn Ne-orllewin Cymru yn amodol ar adolygu'r broses ganiatâd - Dŵr Cymru - Cynllun Rheoli Adnoddau Dŵr, Ebrill 2014

Ffigur: Asesiadau'r Cynllun Rheoli Adnoddau Dŵr - Dŵr Cymru (Ffynhonnell: Cynllun Rheoli Adnoddau Dŵr, Ebrill 2014)

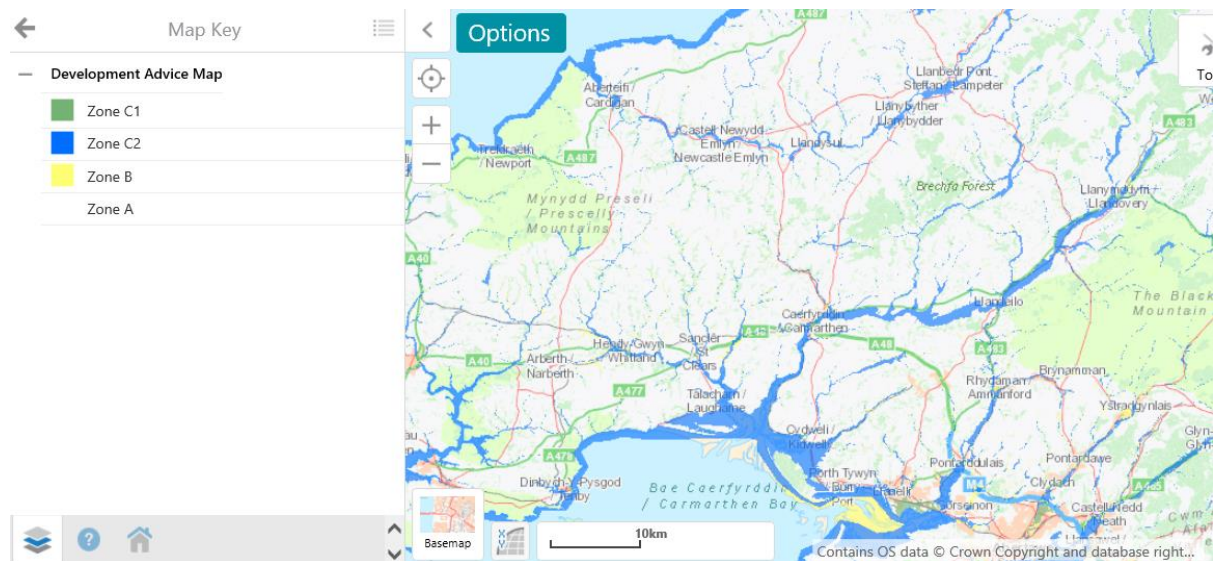

Perygl Llifogydd

5.12 Mae'r perygl o lifogydd yn Sir Gaerfyrddin yn effeithio ar ystod o aneddiadau a rhannau o'r Sir a hynny ar ffurf gorlif afonol a llanwol. Mae mapiau perygl llifogydd rhyngweithiol ar gael ar wefan Cyfoeth Naturiol Cymru (<http://naturalresourceswales.gov.uk/flooding-and-water/>).

5.13 Mae TAN 15 Llywodraeth Cynulliad Cymru (Datblygu a Pherygl Llifogydd) yn diffinio ardaloedd lle dylid ystyried perygl llifogydd mewn materion cynllunio. Dangosir y rhain ar y map canlynol gydag ardaloedd parth B, C1 ac C2 TAN 15 i'w gweld yno.

5.14 Gellir cael dehongliad manylach o berygl llifogydd ar draws y Sir trwy ddilyn y ddolen gyswllt uchod.

Ffynhonnell: <http://naturalresourceswales.gov.uk/flooding/?lang=cy>

6 Asedau Materol

Priffyrdd a Thrafnidiaeth

6.1 Lleolir Sir Gaerfyrddin ar gefnffyrdd yr A40, yr A477 a'r A48 gyda'r cysylltiadau i'r gorllewin yn cysylltu â'r porthladdoedd fferi i Iwerddon, sydd gyda'r M4 yn ffurfio rhan o'r Rhwydwaith Traws-Ewropeaidd. Caiff y cyswllt rhwng y dwyrain a'r gorllewin ei bwysleisio ymhellach gan reilffordd Gorllewin Cymru sy'n ymestyn o Abertawe (a'r rhwydwaith rheilffyrdd ehangach) i Sir Benfro trwy Gaerfyrddin a Llanelli. Mae rheilffordd Gorllewin Cymru hefyd yn rhan o'r Rhwydwaith Traws-Ewropeaidd sy'n cysylltu â'r porthladdoedd fferi i Iwerddon yn Sir Benfro. Mae rheilffordd Calon Cymru, sy'n ymestyn o Abertawe trwy rannau dwyreiniol y Sir hyd at Amwythig, yn cynnig manteision trafndiaeth ychwanegol er bod y gwasanaeth yn gyfyngedig.

6.2 Mae'r prif rwydwaith priffyrdd o fewn ardal y Cynllun yn cynnwys cefnffordd yr A48 sy'n arwain at ac oddi ar draffordd yr M4 a'i chysylltiadau trwy Dde-ddwyrain Cymru a thu hwnt. Mae cefnffyrdd yr A40 a'r A483 yn cynnig cysylltiadau drwy'r Sir i Ganolbarth a Gogledd Cymru yn ogystal ag i Ganolbarth Lloegr a Gogledd Lloegr. Ceir mynediad pellach i Ogledd y Sir a thu hwnt i Ganolbarth a Gogledd Cymru ar hyd yr A484 a'r A485. Mae'r Sir yn cael ei gwasanaethu hefyd gan nifer o ffyrdd dosbarth A yn ogystal â ffyrdd dosbarth B, gyda phob un yn elfen bwysig o'r rhwydwaith priffyrdd.

6.3 Mae'r tabl canlynol yn dangos hyd y rhwydwaith ffyrdd yn Sir Gaerfyrddin (mewn cilometrau), sydd ynddo'i hun yn cynrychioli rhyw 44% o'r rhwydwaith rhanbarthol. Mae hefyd yn dangos faint o'r Sir a wasanaethir gan ffyrdd dosbarth B ac is, sy'n adlewyrchu'n rhannol faint o'r Sir sydd o natur wledig ac yn pwysleisio'r heriau a wynebir wrth gyflwyno strategaeth integredig gynaliadwy ar gyfer yr ardal.

Rhwydwaith Ffyrdd Sir Gaerfyrddin – Hyd y Ffordd (Km)	
M4	5
Dosbarth A (Cefnffyrdd)	147
Dosbarth A (Sirol)	247
Dosbarth B ac C	1,579
Ffyrdd Bach ag Wyneb	1,496
Cyfanswm	3,474

Ffynhonnell: Cynllun Datblygu Lleol Mabwysiedig Sir Gaerfyrddin

6.4 Mewn perthynas ag argaeledd ceir yn Sir Gaerfyrddin ar 27 Mawrth 2011 dim ond 18.8% o gartrefi yn y Sir oedd heb fynediad i gar neu fan tra bod gan 43.5%, 27.6% a 10.2% fynediad i un, dau neu dri (neu fwy) o geir neu faniau yn y drefn honno².

6.5 O ran cyfaint y traffig, dros y blynyddoedd diwethaf mae'r Sir wedi gweld cynnydd flwyddyn ar ôl blwyddyn ers 2012, gyda lefelau 2016 bellach ar lefel (2.00) sy'n uwch nag ar gyfer 2007 (1.94)³. Mae rhywfaint o'r 38% hwn yn defnyddio Rhwydwaith Cefnffyrdd y Sir, gyda 34% o'r traffig yn defnyddio ffyrdd 'bach' dosbarthedig, sy'n adlewyrchu natur wledig rhannau mawr o'r Sir⁴.

² Pobl a Thrwyddedu a Pherchenogaeth Cerbydau - Llywodraeth Cymru 2012

³ Cyfaint traffig ffyrdd yn ôl awdurdod lleol a blwyddyn (StatsCymru)

⁴ Cyfaint traffig ffyrdd yn ôl awdurdod lleol a dosbarth ffordd (StatsCymru)

Gwastraff

6.6 Daw Sir Gaerfyrddin o fewn ardal ranbarthol De-orllewin Cymru ar gyfer rheoli gwastraff. Gwastraff diwydiannol a masnachol yw'r gyfran fwyaf arwyddocaol o gyfanswm y llif gwastraff a reolir yn y rhanbarth - cynhyrchwyd 252,000 tonnelli o wastraff gweddilliol (heb ei ailgylchu) yn 2012. Mae gwastraff a reolir yn cynnwys gwastraff solet trefol, gwastraff masnachol a diwydiannol, gwastraff adeiladu a dymchwel, gwastraff peryglus a chwalu gwastraff amaethyddol dan reolaeth. Cynhyrchwyd 135,000 tonnelli o wastraff adeiladu a dymchwel gweddilliol yn 2012. Mae data mwy cyfoes ar gael ar gyfer gwastraff solet trefol, a chynhyrchwyd 161,000 tonnelli o wastraff gweddilliol o'r math hwn yn ystod 2016/17. O ran gwastraff peryglus, mae'r cyfraddau a gynhyrchwyd yn gyffredinol wedi aros ar lefel debyg yn ystod y blynyddoedd diwethaf. Er nad oes gan Gymru unrhyw safleoedd tirlenwi ar gyfer gwastraff peryglus, mae'r wlad yn cael ei gwasanaethu'n dda gan fathau eraill o gyfleusterau sy'n delio â gwastraff o'r fath. Nid oes unrhyw ddata diweddar ar gael ar gyfer gwastraff amaethyddol.

6.7 Roedd cyfran y gwastraff trefol a ailgylchwyd neu a gompostwyd yn Sir Gaerfyrddin ar gyfer 2016/17 yn 66.2%. Mae hyn yn uwch na'r cyfartaledd ar gyfer rhanbarth De-orllewin Cymru, sef 64.3% a chyfartaledd Cymru sef 63.8% (StatsCymru). Ar gyfer y rhanbarth cyfan, mae'r ddibyniaeth ar safleoedd tirlenwi ar gyfer gwastraff gweddilliol wedi gostwng yn raddol dros y blynyddoedd diwethaf o 151,120 tonnelli yn 2012/13 i 69,398 tonnelli yn 2016/17. Mae hyn yn arwydd calonogol, ac yn cyd-fynd â'r targedau cenedlaethol fel y'u nodir yn y strategaeth wastraff genedlaethol *Tuag at Ddyfodol Diwastraff*.

6.8 Yn ôl Cyfoeth Naturiol Cymru (2012), rhanbarth De-orllewin Cymru sydd â'r cyfraddau uchaf o ran paratoi gwastraff diwydiannol a masnachol er mwyn ei aildddefnyddio, ei ailgylchu a'i gompostio (67%). Fodd bynnag, tirlenwi oedd yr ail ddull o reoli gwastraff oedd yn cael ei ddefnyddio fwyaf (21%). Ar gyfer gwastraff masnachol a diwydiannol, canfu Cyfoeth Naturiol Cymru (2012) mai tirlenwi oedd y prif ddull o reoli gwastraff yn y De-orllewin (57%) gydag ailgylchu yn ail (31%).

6.9 Oherwydd bod llai o wastraff yn cael ei anfon i safleoedd tirlenwi, mae'r lle gwag sy'n weddill ar gyfer y rhanbarth yn uwch na'r trothwy a nodir yn TAN 21 (7 mlynedd). Fodd bynnag, mae rhannau o ranbarth De-orllewin Cymru'n dibynnu ar ddefnyddio ardaloedd y tu allan i'r rhanbarth i ymdrin â gwastraff gweddilliol (gan gynnwys contractau â chyfleusterau dramor). Mae'n amlwg fod yna ddiffyg cyfleusterau amgen i ddelio â gwastraff gweddilliol yn y rhanbarth ac mae hwn yn fater y bydd angen ei fonitro'n agos dros y blynyddoedd nesaf.

7 Priddoedd

Ansawdd y Pridd

7.1 Yng Nghymru gyfan ceir nifer fawr o gynefinoedd sensitif lle mae'r cyfraddau asideiddio (dyddodiad asid) ac ewtroffeiddio (cyfoethogi maetholion) yn uwch na'r llwythi critigol. Ystyrir bod llygryddion yn achosi niwed sylweddol o ran asideiddio ac ewtroffeiddio os ydynt yn uwch na'r gwerthoedd critigol (Cynulliad Cenedlaethol Cymru 2007b). Dylid nodi bod y tueddiadau a nodwyd ar gyfer y cyfraddau asideiddio yn achos cynefinoedd sensitif yn debygol o fod yn gysylltiedig â'r ffaith fod priddoedd mewn ardaloedd ucheldir yn fwy agored i effeithiau asideiddio oherwydd eu gallu isel i niwtraleiddio (Cynulliad Cenedlaethol Cymru 2007b).

7.2 Rhwng 2002 a 2004, roedd canran y cynefinoedd sensitif lle'r oedd dyddodiad asid yn uwch na'r llwythi critigol yn 81.1%. Ar gyfer yr un cyfnod, roedd canran y cynefinoedd sensitif lle'r oedd llygryddion sy'n achosi ewtroffeiddio yn uwch na'r llwythi critigol yn 86.1% (Cynulliad Cenedlaethol Cymru 2007b). Ymddengys bod gwerthoedd o'r fath yn arbennig o uchel o'u cymharu â'r cyfraddau asideiddio ac ewtroffeiddio sy'n uwch na'r llwythi critigol ar gyfer y DU (55.9% a 59.5% yn y drefn honno).

7.3 Mae data ar lwythi critigol y llwythi nitrogen maethol yn ôl dyddodiad nitrogen (Y Ganolfan Ecoleg a Hydroleg 2004) yn nodi bod yna ragweld y bydd y graddau y byddant yn uwch na'r llwythi critigol mewn priddoedd yn lleihau; fodd bynnag, byddant yn dal i fod yn uwch na'r llwythi critigol mewn rhannau o Sir Gaerfyrddin yn 2010. Yn yr un modd, rhagwelir y bydd y llwythi critigol yn ôl dyddodiad asid mewn priddoedd yn gostwng erbyn 2010, er y byddant yn parhau i fod yn uwch na'r llwythi critigol mewn rhai ardaloedd.

7.4 Mae priddoedd yn ddalfa garbon bwysig, ac felly gall gwarchod pridd gyfrannu at glustogi effeithiau newid yn yr hinsawdd fel y'u rhagwelir.

Daeareg

7.5 Gellir rhannu daeareg solet a drifft y Sir i nifer o gategoriâu eang:

- Y gyfres Silwraidd - sydd i'w chael yn rhan fwyaf gogleddol y Sir.
- O amgylch y gyfres Silwraidd ceir y gyfres Ordofigaidd sy'n ffurfio prif strata'r Sir.
- Ceir Hen Dywodfaen Goch sy'n ymestyn mewn band eang o'r gorllewin i'r dwyrain yn ardaloedd canolog y sir.
- Ceir Calchfaen Carbonifferaidd o amgylch Pentywyn ac mewn band cul o Gydweli yn y de sy'n ymestyn tua'r dwyrain i'r gogledd o Rydaman ac i Barc Cenedlaethol Bannau Brycheiniog.
- Ceir Cyfres Grut Melinfaen hefyd mewn band cul, ac mae'n gorwedd ar ben y gyfres calchfaen carbonifferaidd.
- Mae'r gwelyau glo canolig ac is i'w cael yn Ne-ddwyrain y Sir.
- Ceir llifwaddodion yn nyffrynnoedd afonydd Tywi, Teifi a Llŵchwr yn ogystal â'r ardaloedd arfordirol isel o gwmpas Pentywyn, Pen-bre a Llanelli.

Geoamrywiaeth a Geogadwraeth

7.6 Mae pwysigrwydd gwarchod safleoedd sy'n adlewyrchu geoamrywiaeth tirwedd y DU a'r amgylchedd naturiol bellach yn cael ei gydnabod yn elfen sydd o bwys mawr yng nghydestun cynllunio a datblygu defnydd tir cynaliadwy. Gall safleoedd o'r fath ddarparu mynediad i graigwelyau allweddol, dyddodion arwynebol ac unedau pridd sy'n cynnwys tystiolaeth ddadlennol o gyfnodau blaenorol o newid amgylcheddol, gan gynnwys newid yn yr hinsawdd a newid defnydd tir; mae llawer yn cofnodi hanes echdynnu mwynau lleol a datblygiadau diwydiannol cysylltiedig; safleoedd eraill oedd yr unig fannau lle gellid cael cerrig adeiladu, ac maent yn parhau felly, sy'n cyfrannu at ein treftadaeth bensaernïol.

Safleoedd Geoamrywiaeth o Bwysigrwydd Rhanbarthol (RIGS)

7.7 Ar hyn o bryd RIGS yw'r lleoedd pwysicaf ar gyfer gwarchod Gwyddor Daear y tu allan i dir a warchodir yn statudol megis Safleoedd o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig (SoDdGA). Mae RIGS yn ffurfio rhwydwaith o fewn sir neu ranbarth o safleoedd daearegol yr ystyrir eu bod yn deilwng o gael eu gwarchod oherwydd eu pwysigrwydd i Wyddor Daear. Cânt eu dynodir gan feini prawf a ddatblygir yn lleol, a all fod yn pwysleisio'r adnodd addysgol, hanesyddol a hamdden lleol yn hytrach na'u harwyddocâd gwyddonol cenedlaethol, sydd yn dod o dan gylch gorchwyl statws SoDdGA. Mae RIGS yn ffurfio rhwydwaith o safleoedd ail haen sy'n ategu'r safleoedd SoDdGA ond nad oes ganddynt amddiffyniad statudol. Fodd bynnag, mae dynodiad RIGS yn un ffordd o gydnabod, ac felly warchod, nodweddion Gwyddor Daear a thirwedd pwysig trwy system gynllunio'r awdurdodau lleol ar gyfer y dyfodol.

RIGS yn Sir Gaerfyrddin

7.8 Mae Arolwg Daearegol Prydain (BGS) wedi darparu data RIGS ar gyfer Sir Gaerfyrddin fel rhan o archwiliad RIGS De Cymru. Mae'r data'n nodi 32 o safleoedd RIGS yn rhan De-ddwyreiniol y Sir. Gwyddys bod safleoedd pellach wedi cael eu gwerthuso mewn rhannau eraill o'r Sir gan Grŵp RIGS De-orllewin Cymru. Ymgynghorir â'r BGS fel rhan o'r broses o adolygu'r CDLI mewn perthynas ag unrhyw newidiadau/diweddariadau i RIGS.

Hydroddaeareg

7.9 Mae dŵr daear yn adnodd sylweddol sy'n cyflenwi llifoedd gwaelodol i afonydd a gwlyptiroedd lleol. Yn hanesyddol mae wedi cael ei ddefnyddio er mwyn cael dŵr yfed ac at ddibenion masnachol. Mae'r ffurfiannau calchfaen carbonifferaidd yn ffurfio dyfrhaen bwysig sy'n dal dŵr y gellir ei defnyddio i echdynnu cyflenwadau mawr o ddŵr ar gyfer y cyhoedd neu at ddibenion eraill.

7.10 Defnyddir y galchfaen garbonifferaidd ym Mhentywyn i echdynnu cyflenwad dŵr ar gyfer y cyhoedd.

7.11 Mae ffurfiannau creigiau'r Hen Dywodfaen Goch a Grut Melinfaen yn ddyfrhaenau llai sy'n bwysig yn lleol fel ffynonellau dŵr daear, er y gall ffawtiau leihau effeithiolrwydd y creigiau hyn fel dyfrhaenau. Mae'r gwelyau glo yn Ne-ddwyrain y Sir hefyd yn ffurfio dyfrhaen lai.

7.12 Mae'r dyddodion llifwaddodol ar hyd Afonydd Teifi, Tywi a Llŵchwr yn ddyfrhaenau llai. Yn ardal Afon Teifi gwneir defnydd helaeth o'r dyddodion graean llifwaddodol at ddibenion cyflenwad cyhoeddus ac amaethyddol.

Dosbarthiad Tir Amaethyddol

7.13 Yn ôl y data Dosbarthiad Tir Amaethyddol sydd ar gael, nid oes tir o'r graddau uchaf (Gradd 1 a Gradd 2) yn Sir Gaerfyrddin. Ceir clytwaith o dir Gradd 3 wedi'i leoli tua De a D-ddwyrain y Sir yn dilyn dyffryn afon Tywi, sy'n ymestyn o Lanymddyfri yn y dwyrain, trwy Langadog, Llandeilo a Chaerfyrddin. Caiff y rhan fwyaf o'r tir yn Sir Gaerfyrddin ei ddsbarthu fel tir Gradd 4, gyda chyfran fach o dir Gradd 5 wedi'i leoli tua Gogledd-ddwyrain y Sir.

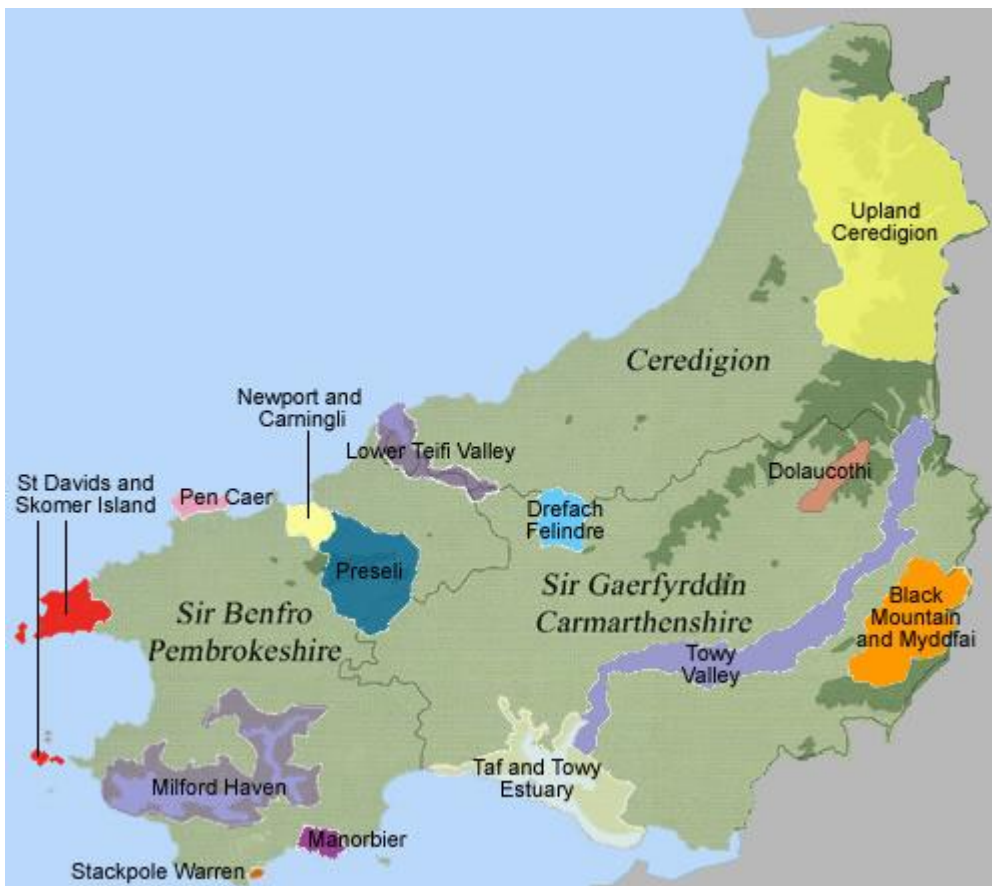
8. Treftadaeth Ddiwylliannol ac Amgylchedd Hanesyddol.

8.1 Oherwydd y pellterau mawr yn aml sydd rhwng canolfannau rhanbarthol yn Sir Gaerfyrddin, mae trefi a phentrefi yn hanesyddol wedi datblygu hunaniaeth a diwylliannau lleol arbennig, yn seiliedig ar drefnadaeth ddiwydiannol ac amaethyddol.

Tirweddau o Ddiddordeb Hanesyddol Eithriadol

8.2 Ceir saith Tirwedd o Ddiddordeb Hanesyddol Eithriadol sydd yn gyfan gwbl neu'n rhannol o fewn ffiniau Sir Gaerfyrddin:-

- Dyffryn Tywi, Myddfai a'r Mynydd Du
- Dyffryn Tywi
- Preseli
- Dolau Cothi
- Aberoedd Afonydd Taf a Thywi
- Dre-fach - Felindre
- Rhan Isaf Dyffryn Teifi

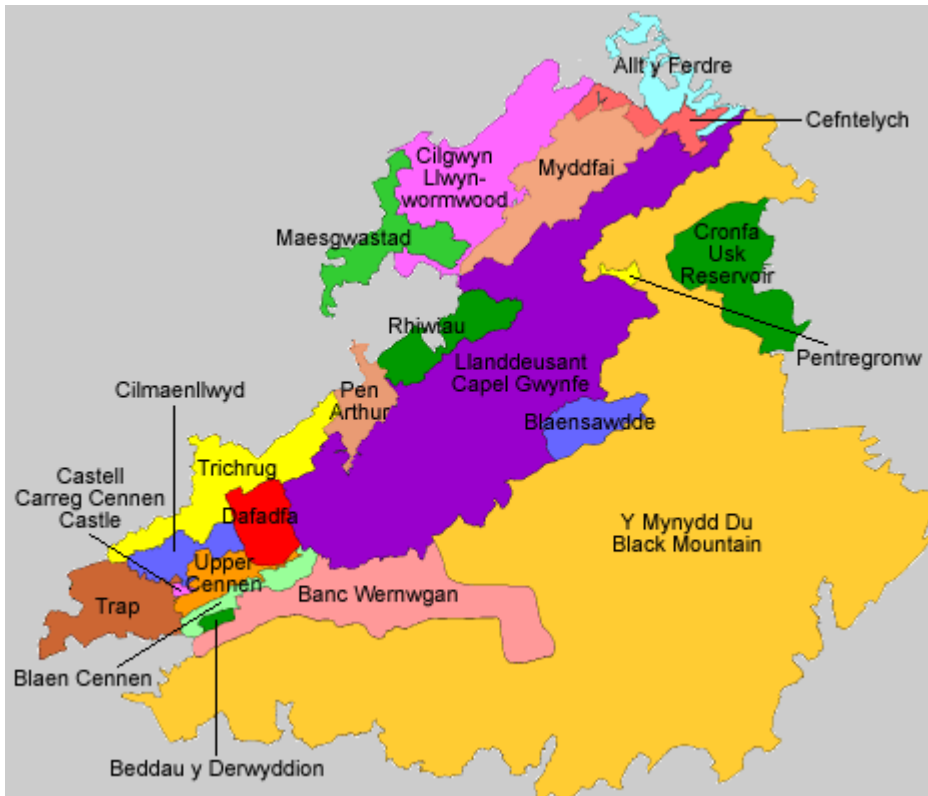

Ffynhonnell: Ymddiriedolaeth Archaeolegol Dyfed - <http://www.dyfedarchaeology.org.uk/>

8.3 Dywed Polisi Cynllunio Cymru: 'Wrth lunio eu cynlluniau datblygu, dylai awdurdodau cynllunio lleol ystyried y gofrestr o barciau a gerddi hanesyddol yng Nghymru a dylent ddatblygu polisïau sy'n benodol i'r ardal leol ac a fydd yn cyfrannu at eu gwarchod a'u gwella. Hefyd, dylai awdurdodau cynllunio lleol ystyried ardaloedd sydd wedi'u cynnwys yn y gofrestr o dirweddau hanesyddol yng Nghymru, a phan ystyrir ei bod yn briodol gwneud hynny, dylent ddatblygu polisïau sy'n benodol i'r ardal leol ac a fydd yn cyfrannu at y gwaith o'u cadw.⁵

8.4 Mae manylion pellach ynglŷn â'r Tirweddau o Ddiddordeb Hanesyddol Eithriadol a'u nodweddion tirwedd hanesyddol i'w gweld isod.

Dyffryn Tywi, Myddfai a'r Mynydd Du

Ffynhonnell: Ymddiriedolaeth Archaeolegol Dyfed - <http://www.dyfedarchaeology.org.uk/>

8.5 Mae ardal gymeriad **Trap** yn dir caeëdig sy'n cynnwys clostiroedd bach a phocedi o glostiroedd rheolaidd mwy o faint. Y patrwm anheddu yw un o dai a ffermydd gwasgaredig gyda chlwstwr o anheddau o'r 19eg ganrif a rhai modern ym mhentref Trap.

Gorwedd ardal gymeriad **Cennen Uchaf** ym mhen uchaf dyffryn afon Cennen sydd â llethrau serth coediog iawn, a thir wedi ei rannu'n gaeau gyda ffermydd gwasgaredig ar dir mwy gwastad.

Mae ardal gymeriad **Beddau y Derwyddon** yn ardal fechan o dir pori garw ac wedi ei wella wedi ei amgylchynu gan wal gerrig yn gwahanu gweundir agored oddi wrth dir caeëdig is a anheddir.

Gorwedd ardal gymeriad **Dafadfa** ar lethrau esmwyth sy'n wynebu'r gogledd ac mae'n cynnwys tir pori wedi'i wella wedi ei rannu'n gaeau canolig eu maint a lled reolaidd. Mae'r patrwm anheddiad yn un o ffermydd gwasgaredig iawn. Mae'r ffermdai a'r tai allan yn bennaf o'r 19eg ganrif ac wedi eu codi o gerrig.

⁵ Polisi Cynllunio Cymru (Argraffiad 9) – Paragraff 6.4.12

Mae ardal gymeriad **Blaensawdde** yn gorwedd yn rhan uchaf dyffryn afon Sawdde wrth droed y Mynydd Du. Mae'n cynnwys ffermydd mawr gwasgaredig, caeau bach i ganolig eu maint a choedydd. Mae'r ffermdai yn dyddio'n bennaf i'r 18fed a'r 19eg ganrif ac maent yn gysylltiedig ag ystod eang o dai allan.

Ceir sawl cyn ystâd yn ardal gymeriad **Cilgwyn-Llwynywermod**. Mae rhai o'r plasdai wedi goroesi, ond y prif ddylanwad ar y cymeriad hanesyddol gan yr ystadau oedd creu'r dirwedd parcdir.

Gorwedd ardal gymeriad **Rhiwiau** ar draws y gefnen. Er iddi fod wedi'i rhannu'n gaeau yn flaenorol mae llawer o'r hen gloddiau a gwrychoedd yn awr wedi dymchwel ac mae gwedd agored i'r dirwedd. Nid oes anheddau.

Mae ardal gymeriad **Planhigfa Pen Arthur** yn gorwedd ar draws cefnen uchel ac ochrau dyffryn afon Sawdde. Mae'n cynnwys coedwigaeth o'r 20fed ganrif a blannwyd ar gyn gaeau. Goroesa anheddau mewn cliriadau yn y blanhigfa.

Gorwedd ardal gymeriad **Trichrug** ar draws cefnen sy'n codi o ardal o dir amaethyddol cyfoethog. Er ei bod wedi ei rhannu'n gaeau gynt mae llawer o'r cloddiau a'r ffiniau cerrig wedi eu dymchwel ac mae'r ardal yn awr yn frodwaith o dir pori a wellwyd, tir pori garw, gweundir a phlanhigfeydd conifer.

Gorwedd ardal gymeriad **Myddfai** mewn dyffryn agored ac mae'n cynnwys ffermydd gwasgaredig a chaeau tir pori cymharol reolaidd. Mae pentref Myddfai gyda'i eglwys ganoloesol yn ganolbwynt i'r ardal.

Mae ardal gymeriad **Llanddeusant-Capel Gwynfe** yn cynnwys tir amaethyddol a Rannwyd yn gaeau, ffermydd gwasgaredig a choedydd collddail gwasgarog sy'n cyffinio â gweundir agored y Mynydd Du.

Gorwedd ardal gymeriad **Cefntelych** ar draws cefnen isel ac mae'n cynnwys tir pori wedi'i wella a rannwyd yn gaeau mwy o faint. Mae cloddiau'r caeau erbyn hyn bron i gyd wedi dymchwel, gan roi gwedd agored i'r dirwedd.

Gorwedd ardal gymeriad **Maes-gwastad** ar draws gwaelod dyffryn afon Brân ac mae'n cynnwys caeau mawr o dir pori wedi'i wella a rennir gan gloddiau cymen, ffermydd gwasgaredig ond heb fawr iawn o goedwigoedd na choed unigol.

Gorwedd ardal gymeriad **Pentregronw** ar lethrau serth sy'n gogwyddo tua'r de- orllewin ar ymyl y Mynydd Du. Er ei bod wedi ei rhannu'n gaeau gynt gan waliau a chloddiau mae'r ardal hon yn dychwelyd yn gyflym i fod yn weundir. Lleolir ffermdy a adawyd yn segur yn yr ardal hon.

Gorwedd ardal gymeriad **Allt y Ferdre** ar draws brynau ac ochrau dyffryn serth iawn. Mae'n cynnwys yn ei chyfanrwydd dir coediog, yn goed collddail hynafol a phlanhigfeydd conifer o'r 20fed ganrif.

Mae ardal gymeriad **Fforest Glasfynydd - Cronfa Ddŵr Afon Wysg** yn cynnwys planhigfa goniffer o'r 20fed ganrif a chronfa ddŵr o'r 20fed ganrif. Sefydlwyd y ddwy ar dir a oedd yn bennaf yn weundir agored.

Mae ardal gymeriad **Banc Wernwgan - Chwareli Foel Fraith** ar ymyl gogleddol y Mynydd Du. Gweundir agored ydyw. Elfennau amlwg yn y dirwedd hanesyddol yw olion y diwydiant cloddio am garreg galch.

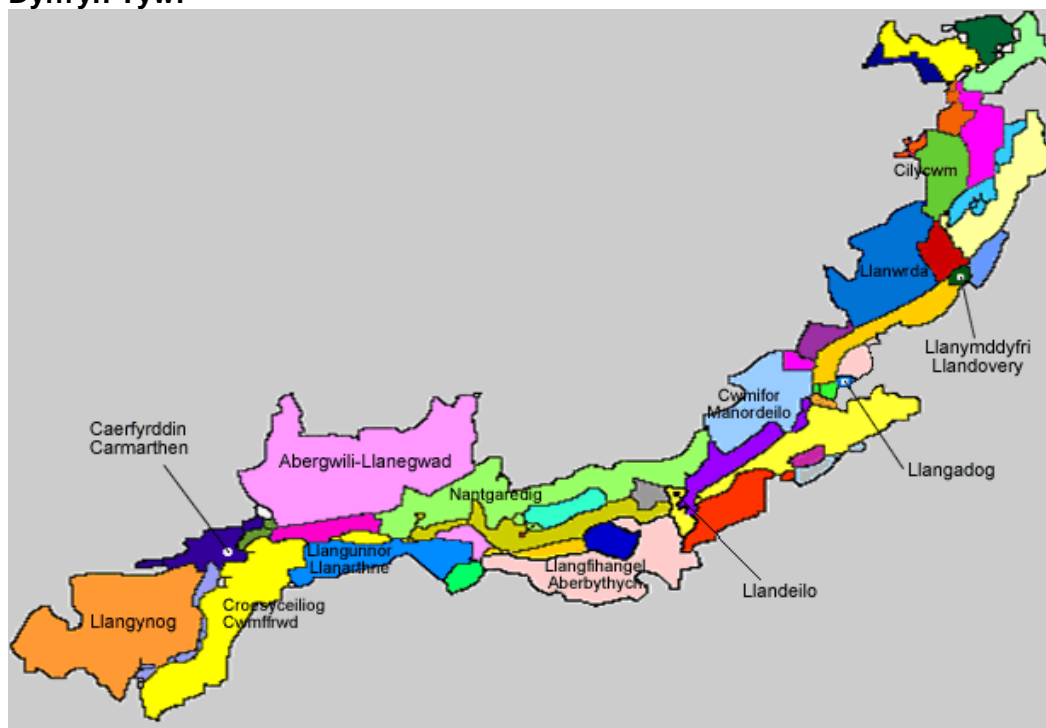
Gweundir hollol agored yw ardal gymeriad **Y Mynydd Du**. Mae'n cynnwys copaon Bannau Sir Gar/Fan Brycheiniog ar uchder o dros 800m, ond yn bennaf mae'n Cynnwys tir pori garw a mawnogydd blanced rhwng 250m a 600m.

Mae ardal gymeriad **Cilymaenllwyd** yn cynnwys ffermydd a bythynnod gwasgaredig a chaeau eithaf rheolaidd o dir pori wedi'i wella. Mae'r ffiniau o gloddiau a gwrychoedd. Dyddia'r rhan fwyaf o'r ffermdai a'r adeiladau eraill o'r 19eg ganrif.

Gorwedd ardal gymeriad **Blaen Cennen** ar ymyl gogleddol y Mynydd Du ac mae'n cynnwys ffermydd gwasgaredig a chaeau tir pori.

Mae ardal gymeriad **Castell Carreg Cennen** yn cynnwys bryn carreg galch greigiog ac ar ei gopa lleolir olion sylweddol castell canoloesol.

Dyffryn Tywi

Ffynhonnell: Ymddiriedolaeth Archaeolegol Dyfed - <http://www.dyfedarchaeology.org.uk/>

8.6 Llangynog - Llangain mae'r ardal gymeriad hon yn cynnwys tirwedd donnog o gaeau afreolaidd, coetir a phlanhigfeydd ar lethrau serth dyffrynnoedd a ffermydd gwasgaredig, a datblygiad preswyl modern ar raddfa fach gerllaw Caerfyrddin.

Gorlifdir Afon Tywi ceir llifogydd yn rheolaidd yn yr ardal gymeriad hon ac o ganlyniad nid oes ganddi fawr ddim elfennau tirwedd hanesyddol ar wahân i ffosydd draenio a ffensys, a chymhorthion morlywio yn sianel Afon Tywi.

Caerfyrddin mae'r ardal gymeriad hon yn cynnwys y dref sirol i gyd, gan gynnwys y craidd hanesyddol, datblygiadau tai a seilwaith yn perthyn i'r 20fed ganrif.

Ystrad Tywi: Caerfyrddin - Llandeilo mae'r ardal gymeriad hon yn cynnwys gorlifdir Afon Tywi. Mae ffermydd wedi'u gwasgaru'n eang ar ynysoedd o dir ychydig yn uwch, a choed gwrych nodweddiadol yn rhoi golwg parcdir i'r dirwedd.

Abergwili - Plwyf Llanegwad lleolir yr ardal gymeriad hon ar ochr ogleddol Afon Tywi ac yn ei hanfod mae'n cynnwys caeau afreolaidd bach o borfa wedi'i gwella, coetir collddail ar lethrau serth dyffrynnoedd a ffermydd gwasgaredig o gerrig.

Morfa Melyn yr ardal gymeriad hon yw'r rhan fach honno o orlifdir Afon Tywi i fyny'r afon o Gaerfyrddin sy'n cael ei boddi gan y llanw yn achlysurol. Yn ei hanfod mae'n cynnwys porfa agored, heb fawr ddim ffiniau.

Plwyfi Llangynnwr - Llanarthne lleolir yr ardal gymeriad hon ar lethrau sy'n wynebu'r gogledd ar ochr ddeheuol dyffryn Tywi ac mae'n cynnwys caeau bach, coetir a ffermydd bach gwasgaredig.

Abergwili mae'r ardal gymeriad hon yn cynnwys pentref o dai sy'n dyddio yn bennaf o'r 18fed ganrif a'r 19eg ganrif ar hyd ffordd yr A40 (sydd â ffordd osgoi yn mynd heibio iddo erbyn hyn), yr eglwys ganoloesol, adeilad modern Llys Esgob Tyddewi, yr hen lys (sef Amgueddfa Caerfyrddin erbyn hyn) a'i barcdir, a datblygiadau preswyl modern.

Croesyceilog - Cwmffrwd mae'r ardal gymeriad hon wedi'i hamgáu'n gaeau canolig eu maint o borfa wedi'i gwella. Cyfyngir clystyrau bach o goetir yn bennaf i lethrau serth. Yn ogystal â'r patrwm anheddu hynafol o ffermydd gwasgaredig ceir datblygiadau llinellol mwy diweddar ar hyd y priffyrdd sy'n ymestyn allan o Gaerfyrddin.

Gardd Fotaneg Genedlaethol Cymru mae'r ardal gymeriad hon yn cynnwys hen erddi a pharcdir Neuadd Middleton. Mae'r dirwedd hon wrthi'n cael ei hadfer a'i hadnewyddu, gan gynnwys adeiladu tŷ gwydr mawr.

Llanarthne mae'r ardal gymeriad hon wedi'i chanoli ar bentref Llanarthne, sydd â hen graidd wedi'i seilio ar eglwys y plwyf sy'n perthyn i'r cyfnod Canoloesol, ond sy'n cynnwys llawer o ddatblygiadau modern. Mae'r ardal hon hefyd yn cynnwys ffermdir bras a ffermydd gwasgaredig.

Llanfihangel Aberbythych yn ei hanfod mae'r ardal gymeriad hon yn cynnwys tir ffermio tonnog amgaeedig, coetir ar lethrau serch dyffrynnoedd a ffermydd gwasgaredig. Cyfyngir datblygiadau preswyl o'r 19eg ganrif a'r 20fed ganrif i bentrefannau bach a datblygiadau llinellol ar hyd priffyrdd.

Nantgaredig - Derwen Fawr mae'r ardal gymeriad hon yn ymestyn ar draws brynau tonnog ar ochr ogleddol dyffryn Tywi ac yn cynnwys ffermydd mawr gwasgaredig mewn tirwedd o gaeau bach i ganolig eu maint. Mae datblygiadau llinellol a chnewylloedd modern wedi'u canoli ar hyd ffordd yr A40 sy'n mynd trwy'r ardal.

Llangathen mae'r ardal gymeriad hon wedi'i chanoli ar eglwys Llangathen a'i hanheddiad cysylltiedig, a thŷ a gerddi Aberglasney sy'n cael eu hadfer ar hyn o bryd. Tir pori wedi'i amgáu a ffermydd gwasgaredig yw'r dirwedd yn gyffredinol.

Gelli Aur mae'r ardal gymeriad hon yn cynnwys plasty, gerddi a pharc Gelli Aur, planhigfa goniffer, y mae rhannau ohoni yn tresmasu ar draws y cyn-barc, a Llanfihangel Aberbythych, sef pentref yr ystad.

Allt Pant Mawr mae'r ardal gymeriad hon yn cynnwys llethr serth ochr ddeheuol dyffryn Tywi, llethr a orchuddir gan goed. Wedi'u gwasgaru yma ac acw gyda'r coetir ceir tyddynnod a bythynnod wedi'u gosod mewn system nodweddiadol o gaeau bach.

Parc Dinefwr yn ei hanfod mae'r ardal gymeriad hon yn cynnwys tai o'r 18fed ganrif a'r 19eg ganrif, gerddi a pharc Dinefwr ynghyd â'r castell. Mae'r tŷ a'r rhan fwyaf o'r parc yn eiddo i'r Ymddiriedolaeth Genedlaethol ac yn cadw llawer o'u helfennau hanesyddol.

Ystrad Tywi: Llandeilo - Llangadog mae'r ardal gymeriad hon yn cynnwys gorlifdir yr afon. Nid oes unrhyw aneddiadau na choetir, er bod y gorlifdir wedi'i rannu'n system gaeau eithaf llac o glostiroedd canolig i fawr eu maint.

Cwmifor - Manordeilo mae'r ardal gymeriad hon yn ymestyn ar draws brynau tonnog isel ar ochr ogleddol dyffryn Tywi. Mae'n cynnwys patrwm anheddu hynafol o ffermydd gwasgaredig, porfa amgaeedig a chlystyrau bach o goetir, a datblygiadau llinellol a chnewylloedd o'r 19eg ganrif a'r 20fed ganrif ar hyd ffordd yr A40.

Llandeilo mae'r ardal gymeriad hon yn un drefol o ran cymeriad. Lleolir craidd hanesyddol y dref sy'n cynnwys adeiladau o'r 18fed ganrif a'r 19eg ganrif yn bennaf gerllaw ffordd yr A483 ac o amgylch eglwys y plwyf. Lleolir datblygiadau diweddarach yn dyddio o'r 19eg ganrif a'r 20fed ganrif y tu allan i'r craidd.

Allt Tregyb mae'r ardal gymeriad hon yn gorwedd ar lethrau Dyffryn Tywi sy'n wynebu'r gogledd ac yn cynnwys coetiroedd collddail yn gymysg â chaeau afreolaidd bach a ffermydd bach, tyddynnod a bythynnod gwasgaredig.

Felindre mae'r ardal gymeriad hon yn cynnwys anheddiad cnewylloedd bach o dai sy'n perthyn yn bennaf i'r 19eg ganrif a'r 20fed ganrif. Y tu allan i'r anheddiad hwn ceir nifer o dyddynnod sydd wedi'u gwasgaru'n llac mewn system o lain-gaeau amgaeedig.

Tir Comin Carreg-Sawdde mae'r ardal gymeriad hon yn cynnwys tir comin agored; yng nghanol y tir comin hwn lleolir clwstwr o adeiladau o'r 19eg ganrif a'r 20fed ganrif - sy'n dresmasiadau ar y tir comin.

Llangadog, mae ardal gymeriad Llangadog wedi'i chanoli ar yr eglwys ganoloesol, Stryd yr Eglwys a 'sgwâr' fach. Mae'r adeiladau ar y sgwâr yn rai trawiadol ac yn dyddio o'r 18fed ganrif a'r 19eg ganrif. Lleolir datblygiadau preswyl o ddiwedd y 19eg ganrif a thai ac unedau diwydiannol ysgafn o'r 20fed ganrif ar gyrion y dref.

Cefngornoeth mae'r ardal gymeriad hon yn ymestyn ar draws esgair fryniog, isel ar ochr ogleddol dyffryn Tywi, ac yn cynnwys ffermydd gwasgaredig, caeau afreolaidd a chlystyrau bach o goetir.

Ystrad Tywi: Llangadog- Llanymddyfri mae'r ardal gymeriad hon yn cynnwys gorlifdir a llethrau isaf dyffryn Tywi. Nodweddir yr ardal gan ffermydd mawr gwasgaredig a system gaeau reolaidd. Mae coed nodweddiadol yn rhoi golwg parcdir i'r dirwedd.

Abermarlais mae'r ardal gymeriad hon wedi'i seilio ar hen dŷ, gerddi a pharc Abermarlais. Mae'r tŷ wedi mynd erbyn hyn ac mae'r parc a'r gerddi wedi dirywio. Ac yntau wedi'i leoli rhwng hen goetir collddail a phlanhigfeydd conifer, mae naws agored y parc yn dal i barhau.

Llansadwrn - Llanwrda mae'r ardal gymeriad hon yn cynnwys Llansadwrn a Llanwrda - sef dau bentref sy'n perthyn i'r 19eg ganrif - a leolir mewn tirwedd o gaeau bach a ffermydd gwasgaredig ar fryniau tonnog, isel ar ochr ogleddol dyffryn Tywi.

Llanymddyfri mae Llanymddyfri yn ardal gymeriad drefol ac yn cynnwys craidd hanesyddol y dref sy'n cynnwys y castell canoloesol ac adeiladau o'r 18fed ganrif a'r 19eg ganrif, ynghyd ag eglwys ganoloesol Llanfair-ar-Bryn, sef eglwys y plwyf, sydd mewn lleoliad anghysbell, a datblygiadau modern.

Maesllydan datblygodd ardal gymeriad Maesllydan o system gaeau agored. Mae porfa a amgaewyd yn gaeau rheolaidd yn cynnwys olion amaethu cefnen a rych. Nodweddir y patrwm anheddu gan ffermydd mawr gwasgaredig yn bennaf.

Llwynhowell mae'r ardal gymeriad hon yn cynnwys ffermydd sylweddol wedi'u gwasgaru ar hyd llethrau isel Afon Tywi sydd wedi'u gosod mewn tirwedd o gaeau bach afreolaidd o borfa wedi'i gwella, a choetir collddail.

Cil-y-cwm mae'r ardal gymeriad hon yn cynnwys pentref bach Cil-y-cwm a ffermydd mawr gwasgaredig. Maent yn sefyll mewn tirwedd o gaeau afreolaidd. Mae'r cloddiau o amgylch llawer o gaeau wedi gordyfu, sy'n rhoi gwedd goediog i'r ardal.

Rhandirmwyn lleolir yr ardal gymeriad hon yn rhan uchaf y dyffryn. Ffermydd gwasgaredig a chymunedau a ddatblygodd gyda'r mwyngloddiau plwm yn y 19eg ganrif yw'r prif fathau o aneddiadau a geir yn yr ardal. Mae'r caeau'n fach ac yn afreolaidd. Mae coetir, gwrychoedd sydd wedi tyfu'n wyllt a phlanhigfeydd conifer yn rhoi golwg dra choediog i'r ardal hon.

Cwm-y-Rhaeadr mae'r ardal gymeriad hon yn cynnwys llethrau serth iawn. Plannwyd planhigfeydd conifer ar y mwyafrif o lethrau'r dyffryn, ond ceir ychydig o rostir agored. Lleolir yr ardal uwchben tir ffermio bras ardal gymeriad Cil-y-cwm.

Nant-y-Ffin lleolir yr ardal gymeriad hon yn rhan uchaf dyffryn Tywi, sydd â llethrau serth, a'i isafonydd. Mae elfennau tirwedd hanesyddol yn cynnwys ffermydd gwasgaredig - adeiladau o gerrig o'r 19eg ganrif - caeau bach afreolaidd a choetir collddail.

Craig Ddu mae'r ardal gymeriad hon yn cynnwys llethrau creigiog serth iawn a llwyfandir uchel lle y ceir rhostir. Mae llethrau'r dyffrynnoedd wedi'u gorchuddio â choetir gwasgaredig gyda phorfa arw a rhostir yma ac acw.

Dinas lleolir yr ardal gymeriad hon yn rhan uchaf dyffryn Tywi ac mae'n cynnwys llethrau serth wedi'u gorchuddio â choetir collddail trwchus, rhostir agored ar lethrau creigiog a llwyfandir uchel.

Craig y Bwch mae'r ardal gymeriad hon yn cynnwys ucheldir agored ar ochr ddwyreiniol dyffryn Tywi. O'r llethrau serth mae'r ardal yn lefelu i ffurfio llwyfandir tonnog o borfa arw.

Carn Goch mae'r ardal gymeriad hon yn cynnwys bryn isel o rostir agored lle y lleolir rhagfuriau cerrig anferth caer bwysig o'r Oes Haearn ac isgaer llai o faint.

Fforest mae'r ardal gymeriad hon yn ymestyn ar hyd esgair hir rhwng dyffryn Tywi a dyffryn Brân. Erbyn hyn mae'r patrwm caeau o gloddiau a gwrychoedd wedi torri i lawr i raddau helaeth, a defnyddir ffensys gwifrau i ddal da byw. Mae'r tir yn borfa wedi'i gwella neu'n borfa arw, a cheir coetir prysglog ar lethrau serth.

Dryslwyn mae'r ardal gymeriad hon yn cynnwys gwrthglawdd ac olion gwaith maen castell a thref ganoloesol Dryslwyn a leolir ar fryn isel o fewn dyffryn Tywi.

Bethlehem lleolir yr ardal gymeriad hon ar ochr ddeheuol dyffryn Tywi ac mae'n cynnwys tirwedd o gaeau bach afreolaidd a chlystyrau bach o goetir collddail a ffermydd gwasgaredig.

Garn-wen lleolir yr ardal gymeriad hon ar lethrau sy'n wynebu'r gogledd-orllewin uwchben dyffryn Tywi. Mae'n cynnwys caeau afreolaidd sy'n rhedeg ar dir uchel uwchben, a dwy fferm fawr, sef Garn-wen a Than-y-lan.

Cynghordy lleolir yr ardal gymeriad hon ar ochr orllewinol afon Brân a llethr ddwyreiniol Afon Tywi, ac mae'n cynnwys caeau pori bach afreolaidd, coetir, a ffermydd gwasgaredig.

Plwyf Llanwrda mae'r ardal gymeriad hon yn ymestyn ar draws bryniau tonnog i'r gogledd o ddyffryn Tywi ac mae'n cynnwys caeau bach afreolaidd, ffermydd gwasgaredig a choetir gwasgaredig.

Preseli

Ffynhonnell: Ymddiriedolaeth Archaeolegol Dyfed - <http://www.dyfedarchaeology.org.uk/>

8.7 Mae Tirwedd Hanesyddol y Preseli yn croesi ffiniau gweinyddol, gyda'r ardaloedd cymeriad canlynol wedi'u cynnwys yn fwyaf uniongyrchol naill ai'n gyfan gwbl neu'n rhannol o fewn Sir Gaerfyrddin.

Llangolman Mae'r ardal gymeriad tirwedd hanesyddol hon yn cynnwys caeau afreolaidd eu siâp, ffermydd a bythynnod gwasgaredig, lonydd cul a choetir ar ochrau serth dyffrynnoedd. Ceir nifer o wahanol fathau o adeiladau yn amrywio o ffermdai mawr i fythynnod unllawr. Carreg yw'r defnydd adeiladu traddodiadol. Rhennir y caeau gan gloddiau neu gloddiau o bridd a cherrig, ac arnynt ceir gwrychoedd. Tir pori yw'r tir amaeth gan mwyaf.

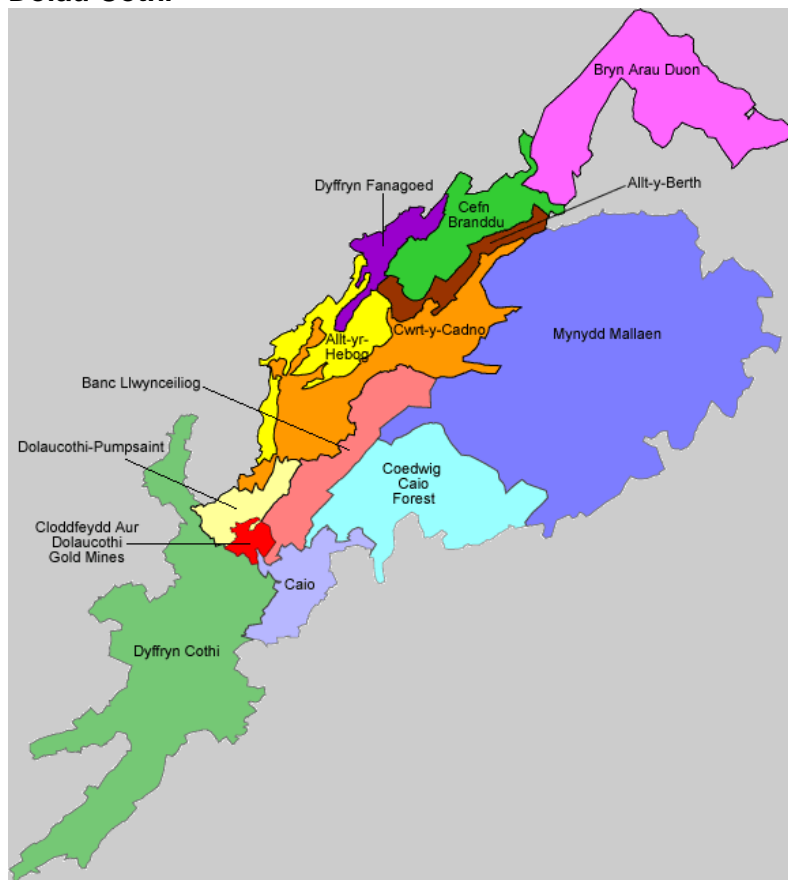
Carn Wen Mae'r ardal gymeriad tirwedd hanesyddol hon yn cynnwys bryn bach agored o dir prysglog. Mae olion chwarel a adawyd ar ddiwedd yr 20fed ganrif yn elfen amlwg yn y dirwedd. Nid oes unrhyw aneddiadau, coed na ffyrdd yn yr ardal hon.

Glandy Cross Ffordd yr A478 yw canolbwynt yr ardal gymeriad tirwedd hanesyddol hon. Lleolir system o gaeau eithaf rheolaidd eu siâp a ffermydd a bythynnod gwasgaredig o bob tu i'r ffordd hon. Datblygodd tai hirgul ac adeiladau eraill yn dyddio o ddiwedd yr 20fed ganrif yn Glandy Cross ac Efailwen. Mae henebion defodol ac angladdol, gan gynnwys cylch cerrig Meini Gwyr, yn un o nodweddion yr ardal hon.

Pentre Galar Roedd yr ardal gymeriad tirwedd hanesyddol hon yn dir comin agored nes iddo gael ei amgáu trwy Ddeddf Seneddol ym 1812. Mae'r system o gaeau rheolaidd eu siâp, y ffermydd gwasgaredig a'r ffyrdd i gyd yn dyddio o'r cyfnod hwn. Carreg yw'r prif ddefnydd

adeiladu. Rhennir y caeau gan gloddiau ac arnynt wrychoedd. Tir pori wedi'i wella a lleiniau o dir mwy garw yw'r defnydd a wneir o'r tir.

Dolau Cothi

Ffynhonnell: Ymddiriedolaeth Archaeolegol Dyfed - <http://www.dyfedarchaeology.org.uk/>

8.8 Mae ardal gymeriad **Dolau Cothi - Pumpsaint** yn ymestyn ar draws llawr dyffryn afon Cothi ac mae'n cynnwys pentref Pumpsaint, a'r parc a'r gerddi sy'n gysylltiedig â Thŷ Dolau Cothi gynt. Adeiladau o'r 19eg ganrif a godwyd mewn arddull nodedig gan ystâd Dolau Cothi yn y 1850au sydd yn y pentref gan fwyaf.

Lleolir ardal gymeriad **Cwrt-y-cadno** yn nyffryn Cothi uchaf. Tirwedd o ffermydd gwasgaredig, caeau bach a choetir ydyw. Adeiladwyd llawer o'r ffermydd gan ystâd Dolau Cothi yn y 1850au yn arddull nodedig 'llyfr-patrwm'.

Gweddillion y diwydiant cloddio aur sy'n dyddio o gyfnod y Rhufeiniaid hyd yr 20fed ganrif yw ardal gymeriad **Cloddfeydd Aur Dolau Cothi**. Yr Ymddiriedolaeth Genedlaethol sy'n berchen ar y safle, ac maent wedi ailgodi enghreifftiau o adeiladau sy'n gysylltiedig â chloddio i ddenu ymwelwyr.

Pentref **Caio** yw canolbwynt ardal gymeriad Caio. Fodd bynnag, prif elfennau'r dirwedd hon yw ffermydd gwasgaredig a chaeau pori afreolaidd eu maint a gwrthgloddiau a gwrychoedd yn eu rhannu.

Planhigfa fawr o goed conifer yn dyddio o'r 20fed ganrif wedi'i thaenu dros weundir agored yw '**Fforest Caio**'.

Mae ardal gymeriad **Banc Llwynceiliog** ar ran uchaf ochr dyffryn afon Cothi. Mae'r hen wrthgloddiau a'r gwrychoedd a fu'n gloddiau terfyn i'r clostiroedd wedi syrthio erbyn hyn ac mae'r ardal, yn ei hanfod, yn ardal o dir pori wedi'i wella. Mae cloddweithiau unionlin dyfrbontydd Rhufeinig sy'n dilyn ochr y dyffryn yn elfennau amlwg yn y dirwedd.

Llwyfandir o weundir uchel yw ardal gymeriad **Mynydd Malláen**. Fe'i hamgylchynir gan ffermydd a chaeau ar dir is ac o boptu iddo ceir tir coedwigaeth.

Mae ardal gymeriad **Dyffryn Fanagoed** yn ymestyn ar draws llawr a llechweddau isaf dyffryn uchel agored, a cheir yno ffermydd gwasgaredig, y mae eu hadeiladau gan fwyaf yn dyddio o'r 19eg ganrif, a chaeau bach afreolaidd eu siâp.

Coetir o goed collddail hynafol a phlanhigfeydd o goed coniffer ar ochrau serth dyffryn Cothi uchaf yw ardal gymeriad **Allt-yr-hebog**.

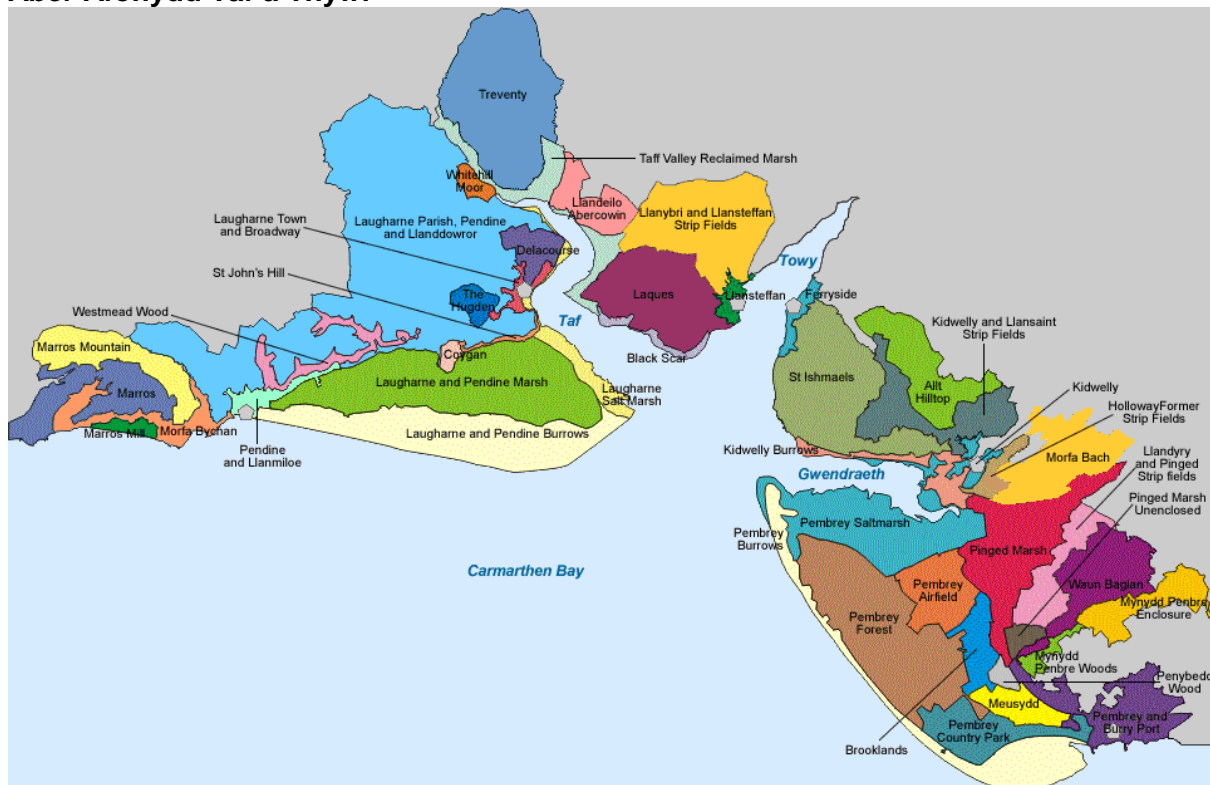
Coetir o goed collddail ac ychydig o weundir ar lethrau serth a chreigiog dyffryn Cothi uchaf yw ardal gymeriad **Allt-y-Berth**.

Mae ardal gymeriad **Cefn Branddu** yn ymestyn dros gefnen uchel â'i brig yn grwn. Mae hen gloddiau terfyn wedi syrthio erbyn hyn a thir pori agored wedi'i wella, gweundir ynghyd â rhedyn, a choetir o goed collddail ar y lethrau serth o boptu iddi yw tirwedd yr ardal yn ei hanfod yn awr.

Planhigfa goedwigaeth fawr o'r 20fed ganrif wedi'i sefydlu dros weundir uchel yw ardal gymeriad **Bryn Arau Duon**.

Mae ardal gymeriad **Dyffryn Cothi** yn ymestyn ar draws gorlifdir a gwaelod ochrau dyffryn afon Cothi a'i hisafonydd. Fe'i nodweddir gan ffermydd a chaeau pori gwasgaredig. Mae'r hyn a fu gynt yn barcdir yn ymestyn dros lawr y dyffryn nid nepell oddi wrth Rhydodyn a Glan yr Anell.

Aber Afonydd Taf a Thywi

Ffynhonnell: Ymddiriedolaeth Archaeolegol Dyfed - <http://www.dyfedarchaeology.org.uk/>

8.9 Mae'r adran ganlynol yn disgrifio'r dirwedd; gellir cael rhagor o fanylion am gymeriad yr ardal trwy fynd i: <http://www.dyfedarchaeology.org.uk/>

8.10 Mae'r ardal arfordirol yma o forydau, iseldiroedd arfordirol, twyni tywod a barrau tywod rhynglanw yn gorwedd ar ochr ogledd ddwyrain Bae Caerfyrddin ar arfordir De Cymru. Tu cefn i'r eangderau hir o dwyni tywod ar ochr ogleddol ddwyrain Bae Caerfyrddin, ar ochr dwyreiniol a gorllewinol cegau aberoedd Afonydd Taf, Tywi a'r Wendraeth, mae ardaloedd helaeth o

gorsdir isel. Mae'r ardal gyfan yn cynnwys tystiolaeth amrywiol o weithgaredd o'r cyfnod cynhanesyddol hyd y cyfnod diweddar yn ogystal â'r drefn ganoloesol Hugden o gaeau agored ar y gefn arfordirol isel i'r gorllewin o Lacharn.

8.11 Mae'r arfordir presennol yn un sy'n newid, oherwydd symudiadau parhaus y tywod, ond mae waliau môr a thraeniau, ac o'u blaenau forfeydd y daw'r llanw drostynt, yn diogelu'r tir a adenillwyd. Trwy ddefnyddio cyfraniad o dystiolaeth archeolegol, astudiaeth o nodweddion creiriol a rhai byw yn y tirweddau presennol, a ffotograffau o'r awyr, a ffynonellau cartograffig a dogfennol, darganfuwyd sut yr esblygodd y tirwedd hwn, a grëwyd yn bennaf trwy waith dynol.

8.12 Ar derfyn gogledd y gors orllewinol neu Gors Lacharn a moryd Gwendraeth mae etifeddiaeth ddaearegol o linell o glogwyni môr gyda chyfordraeth wrth eu bôn. Er bod gwaith chwarella wedi'u dinistrio erbyn hyn, yr oedd unwaith ogofâu yng nghalchfaen Coygan Bluff, a oedd ger glan y môr ar un adeg, lle cafwyd defnydd o'r cyfnod Uwch Balaelithig. Gwelwyd hefyd wrth gloddio'r fryngaer a oedd yno cyn y chwarella ddilyniant hir o breswyliaeth o'r cyfnod Neolithig i'r Canol Oesoedd cynnar. Mae angen rhagor o ymchwil i ganfod ble yr oedd y morlin yn ystod y cyfnodau Rhufeinig a chanoloesol, ond mae'n sicr bod trefi cestyll Cydweli a Lacharn yn llawer mwy agored i'r môr gynt nag yn awr.

8.13 Ni ellir canfod erbyn hyn o ble yn union y daeth llawer o'r darganfyddiadau o'r cyfnodau cynhanesyddol a chanoloesol a gafwyd yn Nhwyni Lacharn, ond mae lleoliad tomennydd cregin o fewn y ddwy gyfundrefn dwyni, lle cafwyd crochenwaith canoloesol, o bwysigrwydd hanfodol i bennu trefn amser y newidiadau i'r morlin a'r gwaith cau tir. Byddai'n fuddiol pe gellid eu cloddio y dyddiau hyn.

8.14 Yr oedd yr hen Witchett Brook yn rhannu Cors Lacharn yn Gors Ddwyreiniol a Gorllewinol, a defnyddiwyd yr un orllewinol fel tir pori ar forfa heli yn y Canol Oesoedd cyn adeiladu unrhyw furiau rhag y môr, ac efallai y bu hefyd aneddiadau yn yr un cyfnod ar y safleoedd ychydig uwch ar y Gors Ddwyreiniol, lle saif ffermydd 'nawr. Mae olion muriau môr o'r 17ail ganrif a chyfres o waith cau tir o ran gyntaf y 19edd ganrif wedi'u cadw'n dda er eu bod yn rhannol o fewn tir saethu'r Weinyddiaeth Amddiffyn ym Mhentywyn. Yr oedd tramffordd a chilfachell fach, Railsgate Pill, yn darparu mynediad o chwarel Coygan i'r afon yn Lacharn, ac mae'r rhain wedi'u cadw'n dda hyd heddiw fel tystiolaeth o oes ddiflanedig o fasnach trwy borthladdoedd bach y morydau, masnach a barhaodd hyd yr Ail Ryfel Byd.

8.15 Fel yn Lacharn, yr oedd modd cau tir Cors Pen-bre oherwydd fod twyni tywod wedi datblygu ac yn rhoi cysgod rhag y môr. Mae hanes diwydiannol Pen-bre a chanlyniadau hynny yn fwy cymhleth gyda cyfres hynod o gamlesi cynnar yn arwain at geiau a manau llwytho llongau. Datblygwyd y rhain i allforio glo caled maes glo De Sir Gaerfyrddin, o tua dechrau'r 18fed ganrif ymlaen. Aent ar draws tir a gaewyd o'r môr rhwng Twyni Pen-bre a'r tir mawr yn ystod rhan olaf y 17ail ganrif, os nad yn gynharach. Mae olion cloddwaith i'w gweld o'r awyr ac ar wyneb y ddaear yn y ddwy Gors, yn dangos technegau trin a thraenio tir ar dir amaeth, a welwyd gan bobl y gwelliannau amaethyddol, er enghraifft Charles Hassall yn gynnar yn y 19edd ganrif, fel y man i arbrofi gyda thechnegau amaethyddol modern. Mae hyn yn wahanol iawn i'r drefn Hugden o eiddo Corfforaeth Lacharn lle goroesodd caeau agored canoloesol a ddyrennir yn gymunedol, heb eu cau hyd heddiw, hwythau hefyd o fewn terfynau'r ardal hon.

8.16 Mae newidiadau'r 20fed ganrif yn fwy amlwg ar Dwyni Pen-bre, sydd 'nawr wedi'u gorchuddio gan blanhigfa goed o'r 1920au. Defnyddiwyd y tir hwn at wahanol ddibenion diwydiannol yn gynnar yn yr 20fed ganrif gan arwain at faes awyr yn ystod y rhyfel a Gwaith Ordnans Brenhinol, ac mae un o'i adeiladweithfeydd a oroesodd 'nawr yn Heneb Cofrestredig. Bu gweithgareddau chwaraeon a hamdden yn nodwedd bwysig o'r defnydd a wnaed, ac a

wneir, o'r tir hwn yn yr 20fed ganrif, o ymdrechion y teulu Campbell a Parry Thomas yn 'Babs' i dorri'r record am y cyflymder uchaf ar dir yn yr 1920au ar hyd Traeth Pentywyn, hyd at greu Parc Gwledig ar Dwyni Pen-bre yn yr 1980au. Yr oedd Bar Caerfyrddin yn enwog am longdrrylliadau ac mae nifer ohonynt i'w gweld yn amlwg ac o fewn cyrraedd ar y trai, tra dateglir rhai eraill o dro i dro gan y tywod sy'n symud yn barhaus. Yn olaf, rhaid cofio am Lacharn oherwydd y cysylltiadau llenyddol gyda'r bardd Dylan Thomas a'i olwg ef ar fywyd mewn cymuned fach Gymreig yn ystod canol yr 20fed ganrif.⁶

Dre-fach - Felindre

Ffynhonnell: Ymddiriedolaeth Archaeolegol Dyfed - <http://www.dyfedarchaeology.org.uk/>

8.17 Mae **Dre-fach Felindre** yn ardal gymeriad dirwedd hanesyddol ddiwydiannol sy'n seiliedig ar y diwydiant gwlan. Mae melinau, tai gweithwyr, tai perchenogion, eglwysi a chapeli wedi'u hadeiladu o gerrig sydd wedi'u clystyru mewn nifer o bentrefi yn tystio i dwf cyflym y diwydiant hwn ar ddiwedd y 19eg ganrif a dechrau'r 20fed ganrif.

Nodweddir ardal gymeriad dirwedd hanesyddol **Dyffryn Bargoed a Dyffryn Esgair** gan goetir collddail ar lethrau serth uwchlaw aneddiadau diwydiannol Dre-fach a Felindre.

Mae ardal gymeriad dirwedd hanesyddol **Afon Teifi: Castellnewydd Emlyn – Llandysul** yn cynnwys tir pori bras y gorlifdir. Ni cheir unrhyw dai ond cynhwysir dwy bont gerrig yn dyddio o'r 18fed ganrif.

Nodweddir ardal gymeriad dirwedd hanesyddol **Coed Mawr** gan gaeau bach, rheolaidd eu siâp a grëwyd trwy Ddeddf Seneddol yn 1855 a choetir collddail.

Nodweddir ardal gymeriad dirwedd hanesyddol **Llangelar** gan ffermydd gwasgaredig o fewn tirwedd o gaeau o dir pori a choetir ar lethrau mwy serth a rhai melinau gwlan a thai gweithwyr yn dyddio o ddiwedd y 19eg ganrif gerllaw afon Teifi.

Er bod ffermydd bach, bythynnod ac adeiladau eraill yn tystio i'w tharddiad yn y 19eg ganrif, nodweddir ardal gymeriad dirwedd hanesyddol **Saron –Rhos** yn bennaf oll gan ddatblygiadau tai llinellol modern sy'n ymestyn am sawl cilomedr ar hyd priffordd yr A484.

⁶Nodweddiion Tirweddau Hanesyddol - Ymddiriedolaeth Archaeolegol Dyfed

Ymddengys i ardal gymeriad dirwedd hanesyddol **Bwlch-Clawdd – Cwmbach** ddatblygu ar ddiwedd y 18fed ganrif pan sefydlwyd ffermydd a chaeau bach ar rostir agored. Mae'r mwyafrif o'r adeiladau yn fodern. Cynhwysir dau grug crwn yn dyddio o'r Oes Efydd a chlawdd Clawdd-Mawr yn dyddio o ddechrau'r cyfnod canoloesol yn yr ardal hon.

Crëwyd rhan helaeth o ardal gymeriad dirwedd hanesyddol bresennol **Rhos Penboyr** gan Ddeddf Seneddol yn 1866 a amgaeodd rostir agored i greu caeau. Ers hynny sefydlwyd ffermydd bach, planhigfeydd o goed conifer, 'llynell atal' a adeiladwyd yn ystod yr Ail Ryfel Byd a thri thyrbîn gwynt.

Mae ardal gymeriad dirwedd hanesyddol **Waunfawr** yn deillio i raddau helaeth o Ddeddf Seneddol yn 1866 a amgaeodd rostir i greu caeau rheolaidd eu siâp ac a sefydlodd lonydd syth yn rhedeg ar ei draws. Sefydlwyd ffermydd bach ar ôl hynny. Mae dau grug crwn yn dyddio o'r Oes Efydd wedi goroesi o gyfnod llawer cynharach.

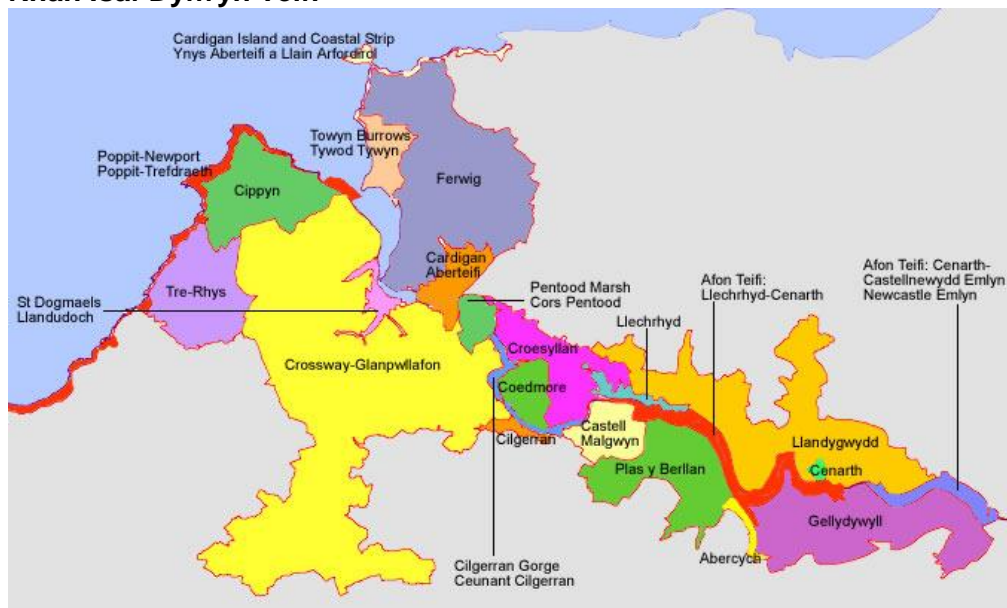
Nodweddir ardal gymeriad dirwedd hanesyddol **Penboyr** gan ddosbarthiad agos o ffermydd bach mewn tirwedd o gaeau a rennir gan wrychoedd ar gloddiau. Ar wahân i ambell dŷ modern, mae bron pob un o'r adeiladau yn yr ardal hon yn dyddio o'r 19eg ganrif.

Nodweddir ardal gymeriad dirwedd hanesyddol **Bwlchydomen-Pentrecagal** gan ffermydd gwasgaredig, caeau a choetir collddail ar lethrau serth, a gwasgariad o dai gweithwyr yn dyddio o ddiwedd y 19eg ganrif gerllaw Dre-fach Felindre.

Mae **Rhyddgoed** yn ardal gymeriad dirwedd hanesyddol gymharol fach ac mae'n cynnwys caeau rheolaidd eu siâp a ffermydd gwasgaredig. Mae'r mwyafrif o'r adeiladau yn dyddio o'r 19eg ganrif.

Mae **Henllan** yn ardal gymeriad dirwedd hanesyddol fach ond cymhleth sy'n cynnwys pentref yn dyddio o'r 19eg sydd wedi'i ganoli ar hen reilffordd (sydd bellach yn llynell reilffordd dwristaidd) a gweryll carcharorion rhyfel a adeiladwyd yn ystod yr Ail Ryfel Byd, ynghanol coetir collddail a thir amaeth.

Rhan Isaf Dyffryn Teifi

Ffynhonnell: Ymddiriedolaeth Archaeolegol Dyfed - <http://www.dyfedarchaeology.org.uk/>

8.18 Mae Tirwedd Hanesyddol Rhan Isaf Dyffryn Teifi yn croesi ffiniau gweinyddol, a'r ardaloedd cymeriad canlynol yw'r rhai sy'n ymwneud yn fwyaf uniongyrchol â Sir Gaerfyrddin neu sydd o fewn ffiniau'r Sir. Nodweddir ardal gymeriad dirwedd hanesyddol **Afon Teifi: Cenarth – Castellnewydd Emlyn** gan gaeau o dir pori a rennir gan wrychoedd sydd wedi tyfu'n wyllt ar y gorliffdir. Nid oes unrhyw adeiladau na strwythurau eraill.

Lleolir y rhan hyn o ardal gymeriad dirwedd hanesyddol **Cenarth** i'r de o'r bont hanesyddol dros Afon Teifi ac mae'n cynnwys clwstwr llac o adeiladau cerrig yn dyddio o'r 18fed ganrif a'r 19eg ganrif yn bennaf. Lleolir y mwyafrif o'r datblygiadau modern i'r gogledd o'r bont.

Nodweddir ardal gymeriad dirwedd hanesyddol **Gellidywyll** gan gaeau, ffermydd gwasgaredig, coetir collddail a phlanhigfeydd o goed conifer, y mae rhannau helaeth ohonynt ar lethrau gweddol serth sy'n wynebu'r gogledd. Mae'r ffermydd yn fawr ar y cyfan, ac maent yn cynnwys fferm enghreifftiol Gelligatti sy'n dyddio o'r 19eg ganrif.

Mae ardal gymeriad dirwedd hanesyddol **Afon Teifi: Llechryd – Cenarth** yn cynnwys caeau a gwrychoedd sydd wedi tyfu'n wyllt yn ymestyn ar draws tua 7km o orliferdir. Iard goed a gardd â wal o'i hamgylch yw'r unig strwythurau yn yr ardal gymeriad hon.

Nodweddir ardal gymeriad dirwedd hanesyddol **Llandygydd** gan ffermydd gwasgaredig wedi'u gosod mewn tirwedd o gaeau o dir pori ar ochr ogleddol Afon Teifi. Mae'r adeiladau hyn yn amrywio o dai bonedd Sioraidd i fythynnod. Maent i gyd wedi'u hadeiladu o gerrig ac mae'r mwyafrif yn dyddio o'r 19eg ganrif. Mae **Abercych** yn bentref llinellol diwydiannol yn dyddio o'r 19eg ganrif sy'n ymestyn ar hyd isffordd ar lethr serth. Mae'r adeiladau hyn yn dyddio o'r 19eg ganrif ac maent wedi'u hadeiladu o gerrig. Mae tai modern yn mewnlenwi'r bylchau rhwng y strwythurau hyn.

Parciau a Gerddi Cofrestredig

8.19 Mae'r Parciau a'r Gerddi Cofrestredig canlynol wedi'u lleoli yn Sir Gaerfyrddin:

Parc a Gerddi Cofrestredig	Gradd	Rheswm am y Dynodiad a Nodweddion Rhestredig
Tŷ Llanmilo	II	Gardd Edwardaidd wedi'i chadw mewn cyflwr da gyda llawer o blanhigion gwreiddiol.
Castell Talacharn a Thŷ'r Castell	II	Mae gardd y castell yn enghraifft anarferol o ardd bictiwrésg mewn castell canoloesol. Mae'n cynnwys olion sy'n dyddio nôl i'r cyfnod Tuduraidd. Mae'r brif ardd wedi cael ei hadfer i'w chynllun fel yr oedd ar ddechrau'r bedwaredd ganrif ar bymtheg ac yn cynnwys gasebo o'r ganrif honno sydd â golygfeydd dros aber Afon Taf. Castell: Heneb Dan Warcheidiaeth; Heneb Gofrestredig; Adeiladau Rhestredig: castell; (gradd I), waliau (gradd II), gasebo (gradd II). Tŷ'r Castell: adeilad rhestredig (gradd II*).
Neuadd Maesycrugiau	II	Olion tŷ haf anghyffredin o'r cyfnod Edwardaidd mewn gardd gyfoes sydd wedi'i hesgeuluso, gyda rhai nodweddion yn dyddio o'r cyfnod cyn 1891.
Neuadd Middleton	II	Parc a dirluniwyd tua diwedd y ddeunawfed ganrif sydd wedi goroesi mewn cefn gwlad hardd. Prif nodwedd y parc yw'r llynnoedd. Mae'r tŷ a'r gerddi pleser wedi mynd. Mae yno adeileddau adfeiliedig yno o hyd. Ceir yno ardd lysiau ddeufur anarferol a rhewdy. Mae craidd y parc bellach yn ffurfio Gardd Fotaneg Genedlaethol Cymru. Adeilad Rhestredig: stablau (gradd II)
Aberglasne	II	Adeileddau a choed sydd wedi goroesi o erddi ffurfiol a gardd goedwig anffurfiol yr hen blasty gwledig. Y nodwedd bwysicaf yw'r cwrt bwaog gyda'r llwybr cerdded uchel o'i gwmpas, sydd fwy na thebyg yn dyddio i ddechrau'r ail ganrif ar bymtheg. Ceir yno hefyd ddwy wal furiog, pwll, porth, llwybr trwy dwnnel o goed yw ac olion llwybrau drwy'r goedwig. Mae'r gwaith cloddio

		archaeolegol wedi datgelu bod gwaith adeiladu wedi'i wneud ar y gerddi yn yr ail ganrif ar bymtheg. Cynhaliwyd rhaglen fawr o waith ailadeiladu ac adfer yn Aberglasne ar ddiwedd y 1990au. Adeiladau rhestredig: Aberglasne a llwybrau cerdded teras bwaog o gwmpas yr ardd furiog (gradd II*); Ystod adeiladau'r cwrt i'r Gogledd-ddwyrain, yr hen stablau, cartws, ystod adeiladau'r cwrt i'r De-ddwyrain, hen bopty, beudai, hen goetsiws bach, tŷ'r beili, porthdy a hen adeilad domestig
Derwydd	II	Gardd fach o ddiwedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg gyda'r nodweddion canlynol sydd wedi goroesi: gwaith haearn, tocwaith, wal furiog, llwybrau cerdded, lawnt croquet, sy'n ymgorffori nodweddion cynharach gan gynnwys teras o'r cyfnod cyn 1809. Adeilad Rhestredig: Derwydd (gradd II*)
Dolau Cothi	II	Parcdir o ddechrau'r bedwaredd ganrif ar bymtheg gydag olion lôn bisgwydd bosibl. Mae'r ardd furiog yn rhannol gyfan. Ychydig o goed sbesimen. Adeilad Rhestredig: Dolau Cothi (gradd II); porthordy (gradd II)
Rhydodyn	II	Olion parcdir gan gynnwys lôn o goed derw o bosibl yn dyddio o tua 1635. Pont hardd yn cysylltu'r ardal ymarferol, gan gynnwys yr ardd furiog, y coetsiws a bwthyn y garddwr, â'r plasty. Roedd gan lawer o'r adeiladau addurniadau plwm ar eu toeon yn dynodi eu swyddogaeth, sydd bellach wedi mynd. Roedd yna gysylltiadau teuluol â Syr Joseph Banks, a dreuliodd sawl haf yn Rhydodyn. Adeilad Rhestredig: Rhydodyn (gradd II*); pont (gradd II)
Glynhir	II	Gardd yn dyddio o ddechrau i ganol y bedwaredd ganrif ar bymtheg, yn cynnwys colomendy hardd, camlas, gardd furiog, rhewdy a gardd goedwig gyda llwybrau â golygfeydd hardd; mae'r pontydd hardd dros raeadr ar afon Lluchwr bellach wedi diflannu. Adeiladau rhestredig: tŷ (gradd II); colomendy (gradd II)
Gelli Aur	II*	Am gyfnod hir Gelli Aur oedd un o'r ystadau pwysicaf yng Ngorllewin Cymru. Mae'r parc a'r gerddi yn cynnwys llawer o goed hynafol. Ceir yno derasau ffurfiol o ansawdd da o hyd, ynghyd â choedardd sy'n gysylltiedig â'r Tŷ Fictoraidd. Mae'r ardd furiog o ddiddordeb mawr gan ei bod yn gysylltiedig â thŷ cynharach ac mae'n cynnwys llyn a chamlas a oedd mwy na thebyg yn bodoli yng nghanol yr ail ganrif ar bymtheg. Adeiladau rhestredig: y tŷ a'r bloc stablau (gradd II)
Pantglas	II	Mae llawer o'r gerddi Fictoraidd (gan gynnwys llyn), a adeiladwyd i ychwanegu at y plasty mewn arddull Eidalaid a adeiladwyd tua 1853, yn parhau yn gyfan er bod y tŷ wedi mynd. Adeiladau rhestredig: tŷ (gradd II); pont (gradd II); cwrt (gradd II)
Plas Dinefwr	I	Parc wedi'i dirlunio o'r ddeunawfed ganrif sydd yn eithriadol o hardd ac yn cynnwys olion castell canoloesol. Mae'r safle hefyd yn cynnwys llyn bychan, dwy ardd furiog a rhodfeydd eang hardd. Gwyddys bod Lancelot (Capability) Brown wedi ymweld â'r safle a'i fod yn ei edmygu. Adeiladau rhestredig: Hen Gastell Dinefwr (gradd I); Plas Dinefwr (gradd II*); adeiladau'r cwrt mewnol a'r cwrt allanol (gradd II*); wal gerrig isel a gatiau i'r ha-

		ha (gradd II); ffwnten yn yr ardd ffurfiol fach (gradd II); Bwthyn Llaethdy (gradd II); Colomendy (gradd II)
Taliaris	II	Ymddengys nad yw cynllun sylfaenol y parc wedi newid llawer yn ystod y ddwy ganrif ddiwethaf, er bod yna dystiolaeth o beth newid mewn defnydd tir. Adeilad Rhestredig: tŷ (gradd I)
Parc Howard	II	Parc trefol pwrpasol a adeiladwyd rhwng dechrau a chanol yr ugeinfed ganrif, yn cynnwys gathiau hardd, rheiliau a bandstand. Ceir yno lain gysgodi aeddfed a gardd isel fach. Adeiladau rhestredig: plasty (gradd II); bandstand (gradd II); dwy set o gathiau, pileri gathiau a rheiliau (gradd II)
Castell y Strade	II	Mae'r parcdir, a gafodd ei amgáu fwy na thebyg rhwng diwedd yr unfed ganrif ar bymtheg a dechrau'r ail ganrif ar bymtheg, yn cadw ei ymdeimlad o barc, er ei fod yn llai o faint. Mae yna ardd deras hardd yn gysylltiedig â'r plasty sy'n dyddio o ganol y bedwaredd ganrif ar bymtheg. O fewn y parc ceir rhai nodweddion dŵr diddorol, amrywiaeth dda o goed, gan gynnwys rhai a gyflwynwyd gynnar, a llwybrau cerdded drwy'r goedwig. Mae'r ardd furiog hardd ac ardal y feithrinfa yn gysylltiedig â'r tŷ a godwyd yn yr ail ganrif ar bymtheg, y cafodd ei safle ei droi yn ardd yng nghanol y bedwaredd ganrif ar bymtheg. Adeilad Rhestredig: Castell (gradd II*)
Llechdwnni	II	Gardd furiog gynnar anarferol a llyn ffurfiol sydd wedi goroesi ac sy'n gysylltiedig ag un o'r hen dai mwyaf hanesyddol yn ne'r Sir. Mae gan yr ardd deras hir gyda gasebos crwn yn ymestyn allan ar bob pen. Adeilad Rhestredig: hen dŷ (gradd II)
Tŵr Paxton	II*	Mae'r tŵr, a adeiladwyd fel cofeb ac fel nodwedd i dynnu sylw, yn ffurfio tironod hardd sydd â golygfeydd o ddyffryn Tywi ac sydd i'w weld am filltiroedd o gwmpas. Hwn oedd yr unig ffoli a gynlluniwyd gan y pensaer adnabyddus S. P. Cockerell. Adeiladau rhestredig: Tŵr Paxton (gradd II*); Porthordy'r Tŵr (gradd II)
Llwynywermod	II	Parc wedi'i dirlunio ar ddiwedd y ddeunawfed ganrif neu ar ddechrau'r bedwaredd ganrif ar bymtheg allan o gefn gwlad tonnog. Ceir yno rodfeydd â golygfeydd a oedd yn gwneud y mwyaf o'r golygfeydd hardd, nid yn unig o'r parc, y tŷ, y nant a'r llyn, ond hefyd o Fannau Brycheiniog y tu hwnt iddynt. Adeilad Rhestredig: ysgubor (gradd II)

Ffynhonnell: Y Gofrestr o Dirweddau Hanesyddol, Parciau a Gerddi o Ddiddordeb Hanesyddol Arbennig yng Nghymru - Cadw

Henebion Cofrestredig

8.20 Ceir hefyd 366 o Henebion Cofrestredig yn Sir Gaerfyrddin; yn amrywio o nodweddion Cynhanesyddol i nodweddion Ôl-ganoloesol/Modern sydd o ddiddordeb treftadaeth ddiwylliannol.

8.21 Cyfeirir hefyd at gynnwys Cofnodion yr Amgylchedd Hanesyddol (HER) ar draws y sir fel y cânt eu casglu a'u cynnal gan Ymddiriedolaeth Archaeolegol Dyfed. Cyfeirir at gofnodion HER trwy:

<http://www.dyfedarchaeology.org.uk/>

Ardaloedd Cadwraeth

8.22 Ceir Ardaloedd Cadwraeth yn yr aneddiadau canlynol yn Sir Gaerfyrddin:-

- Abergorlech
- Cenarth
- Cwm-du
- Cydweli
- Talacharn
- Llanboidy
- Llanddarog
- Llandeilo
- Llanymddyfri
- Llanelli
- Llangadog
- Llangathen
- Llan-saint
- Llansteffan
- Castellnewydd Emlyn
- Sanclêr
- Talylychau

8.23 Mae'r ardaloedd canlynol yn Nhref Caerfyrddin hefyd wedi'u dynodi fel Ardaloedd Cadwraeth:-

- Tref Caerfyrddin
- Heol Awst
- Gogledd Caerfyrddin
- Heol Parcmaen/Heol Dewi Sant
- Heol Picton/Parc Penllwyn
- Pontgarreg ac Ysbyty Dewi Sant
- Heol y Prior
- Y Rhodfa/Y Llannerch
- Y Cei/Glantywi
- Heol Dŵr

9. Tirwedd

9.1 Parc Cenedlaethol Bannau Brycheiniog yw un o'r dynodiadau tirwedd a chadwraeth natur pwysicaf yn y wlad. Mae'r Parc Cenedlaethol yn adnodd daearegol pwysig, yn ogystal â bod yn bwysig i fioamrywiaeth, a threftadaeth ddiwylliannol. Caiff y gwaith o reoli datblygu yn y Parc Cenedlaethol ei gwmpasu gan Ddogfen Cynllun Datblygu Parc Cenedlaethol ar wahân, ac fel y cyfryw nid yw'n rhan o CDLI Sir Gaerfyrddin.

Ardaloedd Tirwedd Arbennig

9.2 Mae'r Sir yn cynnwys llawer o ardaloedd o dirwedd o ansawdd uchel ac eithriadol. Yn dilyn canllawiau gan Cyfoeth Naturiol Cymru, a chan ddefnyddio gwybodaeth Landmap, mae'r CDLI yn nodi Ardaloedd Tirwedd Arbennig. Sefydlwyd mai'r tirweddau yn Sir Gaerfyrddin yr ystyrir eu bod bwysicaf, ac sy'n deilwng o gael eu gwarchod gan ddynodiad Ardaloedd Tirwedd Arbennig, yw'r canlynol:

- Dyffrynnoedd Afon
- Tirweddau Ucheldir
- Tirweddau Arfordirol

9.3 Mae'r Ardaloedd Tirwedd Arbennig wedi cael eu grwpio yn ôl y mathau hyn o dirwedd a chânt eu disgrifio isod.

Dyffrynnoedd Afon

9.4 **Dyffryn Tywi** - Mae'r Ardal Tirwedd Arbennig yn cynnwys y dyffryn afon cyfan heblaw aber afon Tywi, sy'n rhan o Ardal Tirwedd Arbennig Bae ac Aberoedd Caerfyrddin. Mae Ardal Tirwedd Arbennig Dyffryn Tywi'n cynnwys llawr y dyffryn a'r llethrau cysylltiedig, ynghyd â nifer o dirweddau gwahanol. Mae dyffryn Tywi uchaf, i'r gogledd o Randir-mwyn, yn gul at ei gilydd, gan godi'n serth ar y naill ochr a'r llall i dirweddau ucheldirol mwy garw Mynydd Mallaen ac Ucheldir y Gogledd Ddwyrain, sydd ill dau'n Ardaloedd Tirwedd Arbennig ar wahân. Nodweddir Dyffryn Tywi Uchaf gan gaeau bach, gwrychoedd, coetir, ffermydd traddodiadol, ffyrdd cul, a'r afon ei hun a choed ar hyd ei glannau'n fynych ond hefyd dolydd agored mewn mannau.

9.5 Gan symud i lawr yr afon tuag at Randir-mwyn a Llanymddyfri, mae canol Dyffryn Tywi'n fwy agored, ond mae'r dyffryn yn dal i godi at dir agored y bryniau. Ceir llawer o goed yn y dirwedd gyda nifer arwyddocaol o berthi a choed unigol eraill. Ceir yma fwy o dir amaethyddol gwastad agored, rhai aneddiadau bach – Rhandir-mwyn a Chil-y-cwm, y ddau ag adeiladau traddodiadol a phensaernïaeth gynhenid yn bennaf. Mae'r rhain yn dirweddau gwledig nas difethwyd lle mae'r elfennau'n cydweddu â'i gilydd yn berffaith.

9.6 Mae dyffryn Tywi isaf, i lawr yr afon o Lanymddyfri, yn cynnwys y gorlifdir gwastad llydan, ynghyd â'i lethrau gogleddol a deheuol sy'n cynnig golygfeydd godidog dros y dyffryn ac o'r gogledd tuag at Fannau Brycheiniog. Er y ceir yma'n bennaf dir amaethyddol a chaeau mwy o faint na'r rhai yng nghanol y dyffryn a'r dyffryn uchaf, mae gan y gorlifdir nifer sylweddol o goed aeddfed y gwrychoedd a'r caeau, ac mae gan lethrau'r dyffryn, a'r llethrau deheuol mwy serth yn arbennig, lawer o goed. Mae parcdiroedd a chestyll hanesyddol hefyd yn nodweddiadol yn y rhan hon o'r dyffryn e.e. Gelli Aur a Pharc Dinefwr, a chestyll Dinefwr a Dryslwyn. Mae cestyll y dyffryn mewn lleoliadau mawreddog ar frigiadau calchfaen, yn edrych dros y dyffryn. Mae llawer o'r ffermydd traddodiadol yn y dyffryn wedi ehangu, ac yn aml yn cynnwys adeiladau amaethyddol mawr erbyn hyn. Mae'r rhan fwyaf o aneddiadau'r rhan hon o'r dyffryn

wedi tyfu hefyd, gydag elfen o adeiladu modern o amgylch craidd mwy traddodiadol. Mae datblygu amhriodol yn parhau i fygwth cadwraeth y dirwedd arbennig hon, sef y rheswm dros ei dynodi.

9.7 Dyffryn Brân (i'r gogledd o Lanymddyfri) - Mae'r Ardal Tirwedd Arbennig yn cynnwys y gorlifdir ac ochr y dyffryn. Mae'r A483(T) a rheilffordd Calon Cymru'n rhedeg ar hyd y dyffryn gan ei wneud yn borth pwysig i Sir Gaerfyrddin. Mae'r dyffryn yn adnabyddus am y golygfeydd o'r sir a geir o'r llwybrau hyn wrth deithio o Bowys. Mae'r rheilffordd yn cynnwys y draphont yng Nghyngordy sy'n nodwedd adnabyddus yn y dirwedd; mae'n weladwy o'r brif ffordd, gan roi naws gref am le. Mae'r brif ffordd yn nodwedd o'r ardal, ac er nad yw'n brysur iawn, ceir llif cyson o draffig ynghyd â'r sŵn cysylltiedig.

9.8 Ni cheir ond ychydig o aneddiadau ar wahân i Gyngordy ac yno mae rhywfaint o barcdir. Mae gweddill y dyffryn yn gymysgedd o dir amaethyddol â pherthi a choed ar y gorlifdir a'r ardaloedd mwy gwastad, a darnau arwyddocaol o goetir ar lethrau'r dyffryn gan greu cydbwysedd deniadol. Mae'r ardal yn cynnwys nifer o lednentydd coediog i afon Brân.

9.9 Dyffryn Llŵchwr - Ar y ffin rhwng Sir Gaerfyrddin ac Abertawe, mae gan Ddyffryn Llŵchwr orlifdir llydan a gwastad gydag ochrau serth yn codi o'r dyffryn. Mae'r gorlifdir yn agored ac fe'i nodweddir gan gaeau mawr afreolaidd a rhai sianelau draenio. Mewn cyferbyniad, mae'r llethrau ar ochr Sir Gaerfyrddin yn cynnal cymysgedd deniadol o goetir a thir amaethyddol, y coetir yn aml yn gysylltiedig â'r cyrsiau dŵr sy'n llifo i lawr y llethrau. Mae caeau bach afreolaidd, wedi eu gwahanu gan gymysgedd o berthi sydd wedi gordyfu a pherthi sydd wedi cael eu torri, hefyd yn nodwedd o'r llethrau hyn. Nid oes llawer o fynediad i'r gorlifdir oni bai at ddibenion amaethyddol, nid oes anheddiad ynddo heblaw Pontarddulais i'r de a Rhydaman i'r gogledd. Ffermydd gwasgaredig a geir ar y llethrau. Mae'r rheilffordd yn rhedeg ar hyd y dyffryn (yn Abertawe gan fwyaf), gyda'r trac yn creu llinell gref yn y dirwedd mewn cyferbyniad â'r afon droellog. Mae peilonau'n croesi de'r dyffryn, ond cânt eu cuddio'n rhannol gan y llethrau coediog i'r gorllewin.

9.10 Cwm Cathan - Dyffryn afon trawiadol â llethrau serth rhwng ardal ucheldirol Mynydd Betws a thir isel Dyffryn Llŵchwr yw Cwm Cathan. Mae'n goediog iawn gyda choetir llydanddail lled-naturiol – gan gynnwys darn o goetir bedw, yn ogystal â glaswelltiroedd wedi'u lled-wella a darnau o brysgwydd a rhedyn. Mae amrywiaeth y llystyfiant yn rhoi ansawdd i'r dirwedd ac yn creu rhwydwaith o gynefinoedd lled-naturiol ledled yr ardal. Mae rhai o'r gwrychoedd yn tyfu'n llinellau o goed sydd hefyd yn cyfrannu at olwg caeedig a choediog yr ardal. Mae gwrychoedd â llawer o gelyn yn nodwedd. Dyma dirwedd gartrefol, gaeedig, naturiol nas difethwyd a chanddi olygfeydd o'r ardaloedd cyfagos. Gyda ffyrdd cul troellog ac anheddau gwasgarog, mae'r ardal dawel hon yn teimlo'n eithaf pell o Rydaman.

9.11 Dyffryn Teifi - Mae tarddiad afon Teifi yng Ngheredigion, ac mae cwrs canol yr afon yn llifo ar hyd ffin Sir Gaerfyrddin rhwng Llanbedr Pont Steffan a Llechryd. Cydnabyddir bod Dyffryn Teifi yn Ardal Tirwedd Arbennig yng Ngheredigion hefyd. Mae darn Sir Gaerfyrddin o afon Teifi'n llifo trwy ddyffryn â llawer o goed. Mae'r gorlifdir yn lledaenu wrth i'r afon lifo i'r gorllewin. Mae'r dyffryn yn union i'r gorllewin o Lanbedr Pont Steffan wedi'i nodi oherwydd nifer y coed mewn gwrychoedd a'r coed cae sydd ynddo, er bod llai o goetir yn y rhan hon o'r dyffryn nag ymhellach i lawr yr afon.

9.12 Wrth iddi lifo trwy Faesyrcrugiau, mae'r afon yn mynd yn gul iawn ac yn debyg i geunant. Mae'r dirwedd yma dan drem yr afon a'i dyffryn ac mae'r ardal yn teimlo'n ddiaffordd. Mae'r rhan hon o'r dyffryn yn goediog iawn. Nid oes llawer o ddatblygiadau newydd yn y rhan hon

o'r dyffryn. Y mathau o anheddiad a geir yn bennaf yw ffermydd bach a thai traddodiadol, gan gynnwys bythynnod ar ochr y ffordd.

9.13 Nodweddir Dyffryn Teifi rhwng Maesycrugiau a Llechryd gan gydbwysedd arbennig o ddeniadol rhwng coetir (llydanddail yn bennaf ac ychydig o goetir conwydd) a chaeau agored, yn y gorlifdir yn benodol, gyda choed aeddfed. Mae'r afon yn weladwy'n aml ynghyd â'r ffyrdd sy'n rhedeg ar naill ochr yr afon a'r llall, sy'n rhoi i'r ardal ymdeimlad o symud i'r ddau gyfeiriad. Mae'r golygfeydd yn gyfyngedig i lawr y dyffryn a'i lethrau, felly ceir ymdeimlad o fod yn y dyffryn bob amser. Mae datblygiadau'n cynnwys ffermydd gwasgaredig, rhai aneddiadau bach ar hyd y ffyrdd a'r aneddiadau mwy o faint sef Castell Newydd Emlyn a Phentre-cwrt.

9.14 **Dyffryn Cothi** - Gellir disgrifio Dyffryn Cothi mewn pedair rhan.

9.15 Wrth i afon Cothi lifo rhwng Ardaloedd Tirwedd Arbennig Mynydd Mallaen ac Ucheldir y Gogledd Ddwyrain mae gan y dyffryn nodweddion yr ucheldir. Mae'r lethrau'n codi o 160m hyd at ychydig dros 400m ar Fynydd Mallaen. Ceir llawer o goed ar ochrau'r dyffryn, gyda chymysgedd deniadol a chytbwys o goed llydanddail a rhai conwydd, yn ogystal â thir pori caeedig ac agored, a ffridd. Lle ceir terfynau caeau, maent yn dueddol o fod yn eithaf gwan, am fod rhai o linellau'r gwrychoedd wedi troi'n llinellau o goed. Nid yw ffensys yn anghyffredin lle mae'r gwrychoedd wedi diflannu. Mewn cyferbyniad, mae'r ffermio ar lawr y dyffryn yn fwy dwys, gyda golygfeydd o'r afon gyflym i'w gweld yn aml ledled yr ardal. Mae'r ffermydd ar waelod lethrau serth y dyffryn fel arfer, ar doriad y llethr. Tuag at Bumsaint, cymeriad ystâd sydd i'r dirwedd ac mae hynny i'w weld yn arddull rhai o'r adeiladau. Mae'r ffordd yn gul, y ffermydd yn wasgaredig ac arddull gynhenid yn bennaf sydd i ddyluniad yr adeiladau. Ychydig iawn o ddatblygiadau newydd a geir yn yr ardal.

9.16 Mae Basn Llansawel yn cynnwys cydlifiad Cothi â nifer o afonydd eraill - Marlais, Melindwr a Thwrch. Mae dyffrynnoedd cul yr ucheldir yn yr ardal gyfagos yn agor yn y darn hwn yn fasn afon llawer mwy o faint gan greu tirwedd iseldir mwy agored o lawer. Mae traethellau'n nodwedd o'r rhan hon. Mae'r ardal yn cyfuno tir bryniog gyda thir mwy gwastad ar lawr y dyffryn, sy'n dir amaethyddol wedi'i wella gan fwyaf, gydag ychydig o goetir. Mae'r gwrychoedd a choed y gwrychoedd yn creu'r argraff bod gorchudd coed sylweddol. Yng ngwesty Glanrannell ceir rhai elfennau tirwedd parcdir a gynlluniwyd. Llansawel yw'r anheddiad mwyaf a cheir nifer o ffermydd gwasgaredig.

9.17 Rhwng Rhydodyn a Brechfa, mae Dyffryn Cothi'n goediog iawn, ac i lawr yr afon o Abergorlech mae'n llifo trwy Goedwig Brechfa. Mae'r rhan hon o'r dyffryn yn fwy caeedig na Basn Llansawel. Nodweddir y porfeydd isel yma gan berthi datblygedig, a choed cae a choed gwrychoedd. Ni cheir ond ychydig o olygfeydd o'r afon gan fod coed yn tyfu ar hyd y glannau mewn llawer man. Mae'r ffordd B yn mynd trwy'r ardal ac yn pasio trwy aneddiadau bach Abergorlech a Brechfa.

9.18 I lawr yr afon o Frechfa, mae'r dyffryn yn fwy cul ac yn fwy o siâp V na'r afon uwchlaw'r pentref – yn debycach i afon ucheldirol. Ymddengys bod afon Cothi wedi newid ei chwrs, a'i bod gynt yn dilyn dyffryn Gwili i'r gorllewin o Frechfa. I'r de o Frechfa, mae'r dyffryn rhydog yn codi'n serth at y bryniau ar y naill ochr a'r llall. Mae lethrau'r dyffryn yn gymysgedd o redyn, coetir, coetir newydd ei blannu a thir amaethyddol. Ceir golygfeydd o'r afon mewn nifer o fannau ar hyd y dyffryn, yn enwedig lle mae'r ffordd a'r llwybr troed yn mynd yn agos ati. Tir amaethyddol a choetir yw'r tir isel yn bennaf. Mae'r ardal hon yn gyferbyniad clir â chanol dyffryn Cothi i'r gogledd, sy'n fwy agored, a Basn Llansawel a Dyffryn Tywi i'r de, gan fod yr afon yn debycach i geunant a lethrau'r dyffryn yn fwy serth. Anheddau gwasgaredig sef nifer fach o ffermydd a geir yn y rhan hon o'r dyffryn. Mae cwrs yr afon yn amrywio, ac mae'n

cynnwys darnau agored a bas yn ogystal â thoriadau trwy greigiau tywyll. Mae coed yn tyfu ar hyd y rhan fwyaf o lannau'r afon yma.

9.19 Dyffryn Taf Isaf - Mae'r Ardal Tirwedd Arbennig yn cynnwys dyffryn yr afon o'r groesfan reilffordd i'r dwyrain o Hendy-gwyn at yr aber, hynny yw rhannau isaf afon Taf. Mae'r rhan fwyaf o'r ardal yn ddiarffordd, ac nid oes llawer o fynediad iddi. Mae'r aneddiadau wedi'u cyfyngu i ochrau'r dyffryn. Mae ymdeimlad o wacter yn y dyffryn, er ei fod mor agos i'r prif ffyrdd. Mae llawer o goed yn tyfu ar ochrau'r dyffryn ar hyd y rhan hon o'r afon, sy'n cyfrannu at ei nodweddion golygfaol. I lawr yr afon o'r A477 mae'r afon yn llanwol, ac mae'n mynd i'r aber yn ymyl yr A4066, lle ceir llai o goed ar y llethrau. Mae'r dirwedd yn fwy agored a nodweddion aber yn hytrach na dyffryn aber sydd iddi, gyda gwastadeddau llaid morfa heli. Mae'r Ardal Tirwedd Arbennig hon yn ffinio ag Ardal Tirwedd Arbennig Bae ac Aberoedd Caerfyrddin.

9.20 Drefach Felindre - Mae haen weledol a synhwyrdd a haen amgylchedd hanesyddol system LANDMAP yn cydnabod tirwedd yr ardal hon a'i nodweddion unigryw. Ceir yma rwydwaith o gymoedd serth coediog, gydag aneddiadau llinellol ag arddull gynhenid ddigamsyniol – bythynnod teras bach ar ochr y ffordd fel arfer, wedi eu hadeiladu o garreg o chwareli lleol, ynghyd â melinau a chapeli mwy ar ochr yr afon, sy'n adlewyrchu'r diwydiant gwlan a fu'n ffynnu yma (ac mewn rhannau o Ddyffryn Teifi) yn ystod y 19eg ganrif ac yn gynnwys yn yr 20fed ganrif. Mae ffyrdd cul yn mynd ar hyd pob un o'r cymoedd hyn. Mae gan yr ardal naws gaeedig, gysgodol ac ynghudd; mae ei chymeriad yn unigryw yn Sir Gaerfyrddin. Mae'r caeau amaethyddol fel arfer yn fach ac wedi eu hamgylchynu gan goetir.

9.21 Cwm Lliedi (Swiss Valley) - Mae tirwedd Cwm Lliedi yn gymysgedd deniadol o goetir a dŵr. Ymdeimlad naturiol sydd i'r cronfeydd dŵr ac maent yn cynnal amrywiaeth o lystyfiant dyfrol. Mae'r ardal yn cynnig rhyngwyneb deniadol rhwng coetir a dŵr. Mae Cwm Lliedi yn hygyrch iawn ar droed neu ar feic o Lanelli a chaiff ei ddefnyddio at ddibenion hamdden ond gydag ychydig iawn o seilwaith (mae hyn yn cynnwys llwybr beiciau). Ceir golygfeydd deniadol iawn dros y dŵr ac ar hyd yr afon. Naws gaeedig sydd i'r dyffryn, a theimla'n bell i ffwrdd o'r tirweddau prysurach o'i gwmpas. Mae coetir Cwm Lliedi yn llydanddail gan fwyaf. Mae'r dyffryn yn heddychlon a heb ei ddifetha. Er nad oes anheddiad yn y dyffryn, mae ffermydd yn y wlad gyfagos yn edrych i lawr arno.

9.22 Talylychau - Mae gan ran hanesyddol pentref Talylychau, gyda'r abaty yn ei chanol, leoliad deniadol ar lan llyn sy'n unigryw yn y sir. Mae ganddo gefndir deniadol o lethrau eithaf serth a ddefnyddir naill ai ar gyfer amaethyddiaeth neu goedwigaeth. Mae'r Ardal Tirwedd Arbennig yn cynnwys yr abaty, yr eglwys a'r anheddau cyfagos, y llynnoedd a'r tir sydd o amgylch y nodweddion hyn ac yn rhoi lleoliad iddynt. Mae'r ddau llyn cysylltiedig yn nodwedd anarferol ac maent yn adnabyddus ledled y sir. Nid oes ond ychydig iawn o lynnoedd yn Sir Gaerfyrddin. Mae'r ddau llyn wedi eu dynodi'n Safle o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig oherwydd y cynefinoedd dyfrol a'r rhywogaethau a gynhelir ganddynt. Mae'r ffordd B yn mynd trwy ran fwy modern y pentref a gellir clywed y traffig arni'n amlach na pheidio.

9.23 Gwastadeddau Gwendraeth - Dolydd pori tir isel y gorlifdir ar hen dir cors yw'r rhain, sy'n gorlifo'n aml yn ystod misoedd y gaeaf. Er bod yr ardal yn gymharol wlyb, caiff ei rheoli o hyd at ddibenion amaethyddol. Mae'r caeau unionlinellog wedi eu rhannu gan berthi llydan tal a ffosydd draenio. Mewn mannau, mae'r perthi tal yn creu ymdeimlad o dir caeedig; mewn mannau eraill, mae'r tirweddau fel arfer yn ymddangos yn agored a digysgod iawn (e.e. Gwastadeddau Gwent). Ni cheir ond ychydig o anheddau a ffyrdd heblaw'r brif ffordd ac mae'r ffyrdd a geir yn dueddol o fod yn syth. Yn ogystal â'r tir amaethyddol, mae'r ardal yn cynnwys amrywiaeth o gynefinoedd gwlyptirol, pyllau a ffeniau sy'n rhoi golwg mwy naturiol i'r ardal, a'r Adroddiad Cwmpasu'r Arfarniad Cynaliadwyedd - Asesiad Amgylcheddol Strategol – Atodiad B Gorffennaf 2018

gallu i gynnal bywyd gwyllt. I raddau helaeth yn ardal nas difethwyd, mae'n wledig ei chymeriad o hyd. Mae dimensiwn hanesyddol pwysig i'r dirwedd hon gan y cafodd ei chreu o ganlyniad i ddraenio gwlyptiroedd ac adeiladu amddiffynfeydd môr i ddal dŵr y môr yn ôl; gwaith a ddechreuodd yn 1609 ac a aeth ymlaen hyd ganol y 19eg ganrif gan amgáu caeau. Mae Ardal Tirwedd Arbennig Gwastadeddau Gwendraeth yn ffinio ag Ardal Tirwedd Arbennig Mynydd Pen-bre, ac mae'r ardal hon yn cynnig cefndir pwysig nas difethwyd i'r gwastadeddau.

Ucheldiroedd

9.24 Ucheldir y Gogledd Ddwyrain - Darn helaeth o ucheldir tonnog a nodweddir gan dir pori agored a rhai darnau mawr o goedwigaeth conwydd, a ystyrir yn rhan annatod o'r dirwedd hon. Mae'r ardal hefyd yn cynnwys darnau bach o dir amgaeedig wedi'i wella ger y ffermydd anghysbell, ond mae'r rhan fwyaf o'r tir yn agored. Mae'r cymysgedd o gynefinoedd a gorchudd llystyfiant ar y darnau agored hyn yn rhoi ansawdd yn y dirwedd, ac yn cynnwys glaswelltiroedd corsiog, llystyfiant gwlyptirol yn y dyffrynnoedd afon bas, rhedyn ar y tir mwy serth, rhywfaint o gynefin ffridd, rhai darnau bach o gynefin rhostir ac ati. Ceir creigiau brig bach ledled yr ardal, sy'n ychwanegu mwy o amrywiaeth. Ceir ychydig o goed llydanddail, yn amlach yn y dyffrynnoedd afon bas. Mae'r gwahanol elfennau hyn yn ychwanegu amrywiaeth i'r ardal. Dim ond ychydig o ffyrdd bach a thraciau fferm sydd yn yr ardal, a phrin unrhyw anheddiad o gwbl. Mae'n teimlo fel ardal brin ei phoblogaeth. I'r gogledd o Ffarmers, mae ardaloedd lle mae rhai o derfynau'r caeau'n waliau cerrig, sy'n anarferol yn Sir Gaerfyrddin. Ychydig o ddatblygiadau newydd sydd yma, ar wahân i ysguboriau amaethyddol newydd. Ceir golygfeydd eang yn yr ardal ac i'r dyffrynnoedd cyfagos; ceir golygfeydd pellach i Fannau Brycheiniog hefyd. Mae'r ardal yn teimlo'n anghysbell, yn ddigysgod ac yn uchel, a heb lawer o bobl. Ar ffin y sir, mae Llyn Brianne'n rhan o'r Ardal Tirwedd Arbennig hon.

9.25 Mynydd Mallaen - Darn digysgod o lwyfandir ucheldirol agored a ddefnyddir fel porfa yw Mynydd Mallaen. Ceir yno gymunedau planhigion y rhostir a'r gwlyptir yn bennaf, gyda llus, grug a brithwaith rhos wleb. Mae'r tir yn disgyn o'r llwyfandir i'r dyffrynnoedd cyfagos trwy gynefinoedd ffridd, glaswelltir, sgri creigiog mewn mannau a choetir. Mae'r ardal yn dir comin â mynediad agored. Mae un neu ddwy garn ar y llwyfandir; fel arall mae'n creu nenlinell gwbl wastad bron. Ceir traciau ar draws yr ardal. Nid oes yma unrhyw goed na therfynau caeau, ond nifer o greigiau brig a phantiau gwlyb. Mae'r ardal yn cynnig golygfeydd eang i bob cyfeiriad, ac mae'n teimlo'n ddigysgod, gwyllt, gwag ac anghysbell dros ben.

9.26 Mynydd Llanllwni - Mae Mynydd Llanllwni yn ddarn o rostir grug agored a saif ar lwyfandir tonnog ar hyd y cefndeuddwr rhwng dyffrynnoedd Teifi a Chothi. Gwelir tomenni claddu o'r Oes Efydd ar y brif grib, sy'n rhoi naws o'n heffaith ar y dirwedd hon ar hyd y milenia. Ceir golygfeydd eang i bob cyfeiriad o'r llwyfandir; y golygfeydd mwyaf nodedig yw'r rhai i'r gogledd orllewin dros ddyffryn Teifi ac i'r de ddwyrain tuag at Fannau Brycheiniog. Mae'r ardal yn dir comin â mynediad agored, a chaiff ei bori gan ddefaid a merlod, a'i losgi'n rheolaidd. Anaml y defnyddir y ffyrdd sy'n croesi'r ardal, ac er eu bod yn cynnig mynediad hawdd i'r mynydd, mae'r ardal yn teimlo'n ddigysgod, gwyllt a gwag. Mae'r ffermydd sy'n ffinio â'r mynydd wedi'u lleoli islaw ar y tir caeedig. Mae'n un o'r ychydig ardaloedd yn y sir sydd heb anheddiad o unrhyw fath.

9.27 Cefn Calchfaen Sir Gaerfyrddin - Y cefn tonnog hwn (sy'n cyrraedd 280m uwchben datwm ordnans) o ucheldir digysgod uwch yw'r unig ddarn helaeth o galchfaen yn Sir Gaerfyrddin. Mae gan y cefn dirwedd unigryw ac amrywiol, sy'n cynnwys tir comin agored e.e. Mynydd Llangyndeyrn a Mynydd y Garreg, â rhedyn a grug a datgeliadau craig, y chwareli calchfaen yng Nghrwrbin a Chilyrychen, a darnau helaeth o gaeau bach, gwrychoedd aeddfed

a choetir e.e. Carmel (sy'n cynnwys Gwarchodfa Natur Genedlaethol Coed Carmel). Mae Parc Gwledig Llyn Llech Owain yn rhan o'r cefn. Mae'r cefn yn cynnig golygfeydd dros y dyffrynnoedd cyfagos a rhannau helaeth o dde Sir Gaerfyrddin. Mae nifer o ffyrdd yn ei groesi, a'r A48(T) yw'r brysuraef ohonynt, ond mae'r cefn yn dawel iawn mewn mannau hefyd, e.e. Mynydd Cerrig. Mae'r aneddiadau'n cynnwys ffermydd gwasgaredig ac aneddiadau llinellol sydd yn aml yn gysylltiedig â'r chwareli, ac adlewyrchir hyn yn y bensaerniaeth gynhenid.

9.28 Mynydd Pen-bre - Mae Mynydd Pen-bre'n codi'n serth o Wastadeddau Gwendraeth, gan greu cefndir pwysig i'r ardal hon a dyna'r rheswm dros ei chydabod yn Ardal Tirwedd Arbennig. Mae'r llethrau'n goediog gan fwyaf erbyn hyn, gyda chymysgedd o goed llydanddail a chonwydd, ac o'r cefn (100m uwchben datwm ordnans) ceir golygfeydd eang dros y gwastadeddau a Bae Caerfyrddin tuag at Ynys Bŷr. Pan oedd y môr yn gorchuddio mwy o dir Gwastadeddau Gwendraeth, llethrau Mynydd Pen-bre oedd y clogwyni arfordirol. Mae gan y mynydd archeoleg gyfoethog ac amrywiol, sy'n cynnwys bryngaerau o'r Oes Haearn, crugiau posibl o'r Oes Efydd a thystiolaeth o batrwm cefnen a rhych y Canol Oesoedd yn ogystal â'r chwareli a'r pyllau glo.

9.29 Mynydd y Betws - Mae hon yn ardal helaeth o rostir digysgod tonnog yr ucheldir sy'n ymestyn at Abertawe. Mae'n ddarn o dir comin agored a ddefnyddir fel porfa, gyda chymysgedd o laswelltau a darnau llai o rug, a chynefinoedd gwlyptirol. Ceir golygfeydd trawiadol o Fynydd y Betws dros dde ddwyrain Sir Gaerfyrddin a thuag at Fannau Brycheiniog. Mae'r ffordd sy'n croesi'r mynydd yn torri ar yr ardal, fel y mae'r polion telegraff, peilonau mwy a mast lle mae'r ffordd yn cyrraedd ochr ogleddol y comin ger tafarn y Scotch Pine. Mae'r elfennau hyn yn tynnu oddi ar gyfanrwydd yr ardal, ond maent yn gyfyngedig i'r darn bach hwn o'r ardal gyfan. Ceir undod sylweddol mewn rhannau eraill o'r ardal ac nid oes llawer o ddim byd yn torri ar weddill y dirwedd hon. Mae'n un o bum ardal helaeth o rostir agored yn y sir. Nid oes coed na llwyni yn yr ardal ac mae gwahaniaeth trawiadol rhwng yr ardal hon a'r tir caeedig ar godiadau is y llethrau gogleddol. Nid oes aneddiadau yma mwyach, ond mae archeoleg gyfoethog i'r ardal, gyda nifer o safleoedd i'w gweld yn glir ar y tir, gan ddangos hanes yr ardal hon.

Bae Caerfyrddin a'r Aberoedd

9.30 Mae nifer o dirweddau ar wahân yn yr Ardal Tirwedd Arbennig hon, a dylid eu hystyried yn gontinwmm. Mae'r Ardal yn amgylchynu Bae Caerfyrddin ac mae'n cynnwys:

Bryniau Arfordirol: Marros – Pentywyn, Llan-y-bri, Llan-saint a bryniau arfordirol Pen-bre:

Llethrau Arfordirol: Marros hyd Wharley Point a llethrau arfordirol Llanismel:

Llethrau Aberol: y llethrau uwchben yr aberoedd h.y. y llethrau ar y naill ochr a'r llall i afonydd Taf a Thywi yn yr aber:

Aberoedd afonydd: sianelau'r afonydd a'r gwastadeddau llaid cysylltiedig adeg distyll:

Corsydd pori arfordirol: Cors y Gorllewin, Cors y Dwyrain i'r de o Lacharn, i'r de o Gydwelli;

Traethau tywodlyd: Marros, Pentywyn a Chefn Sidan;

Twyni tywod: Pentywyn a rhan o Gefn Sidan;

Morfa heli: ceir nifer o ddarnau o forfa heli yn yr aberoedd ac yn agos i'r arfordir e.e. Halwyndir Pen-bre;

Aneddiadau: Pentywyn, Lacharn, Llansteffan a Glanyfferi.

9.31 Mae Ardal Tirwedd Arbennig Bae ac Aberoedd Caerfyrddin yn cynnwys yr holl dirweddau sy'n cyfrannu at ein tirweddau arfordirol ac aberol. Yn aml, cyfosod un dirwedd gydag un arall fel morfa heli a'r afon, neu lethr goediog yr aber a sianel yr afon sydd, gyda'i gilydd, yn creu tirwedd ag ansawdd golygfaol da.

9.32 Mae'r bryniau arfordirol yn rhoi cefndir i'r bae a'r aberoedd, a cheir golygfeydd braf dros y môr ohonynt. O fod yn agos i'r arfordir ac yn dir uchel, mae'r bryniau'n ddigysgod, ac mae'r coed sy'n grwm oherwydd y gwynt yn dangos hynny.

9.33 Fel arfer nodweddir y llethrau arfordirol gan dir anamaethyddol garw â rhedyn a phrysgwydd, eto yn aml wedi eu siapio gan y gwynt. Mae'r llethrau'n ddigysgod, ac yn wynebu'r môr fel arfer. Maent wedi eu lleoli rhwng y bryniau a'r traethau neu gorsydd is.

9.34 Y llethrau aberol yw'r llethrau mwy cysgodol rhwng y bryniau ac aberoedd yr afonydd. Yn aber afon Tywi, tueddant i fod yn arbennig o goediog, ond maent hefyd yn cynnwys rhywfaint o dir amaethyddol.

9.35 Mae aberoedd yr afonydd yn cynnwys sianelau'r afonydd. Mae'r rhain yn llanwol ac yn cynnwys gwastadeddau llaid adeg y distyll. Corsydd y Gorllewin a'r Dwyrain yw'r darnau mwyaf o gorsydd pori arfordirol yn Sir Gaerfyrddin. Datblygwyd Cors y Gorllewin at ddibenion milwrol ac felly mae rhywfaint o darfu arni, ac mae prysgwydd wedi tyfu arni o ganlyniad i'r tir yn sychu. Caiff Cors y Dwyrain ei rheoli mewn ffordd draddodiadol o hyd ar gyfer pori, ond mae hefyd wedi bod yn destun rhywfaint o ddatblygu. Mae'n fwy agored, digysgod a gwag na Chors y Gorllewin.

9.36 Mae'r tirweddau hyn yn agored, digysgod a gwag ac yn bwysig o ran y fioamrywiaeth a gynhelir ganddynt. Maent hefyd o ddi-ddordeb hanesyddol oherwydd nid oedd yr ardaloedd hyn yn bodoli hyd nes bod modd draenio tir.

9.37 Mae'r tri thraeth ymysg yr hiraf yng Nghymru. Mae Pentywyn a Chefn Sidan yn gyrchfannau gwyliau adnabyddus. Pan fydd y llanw allan, ceir darnau helaeth o dywod a golygfeydd allan i'r môr ac ar hyd yr arfordir.

9.38 Mae'r twyni tywod yn ffinio â'r traethau ac mae eu tirwedd yn nodweddiadol o unrhyw system twyni. Gwneir ymdrech i reoli rhafnwydd y môr sydd wedi bod yn lledu yn system twyni Cefn Sidan.

9.39 Mae'r morfa heli'n rhan annatod ac amlwg o'r aber a'r dirwedd arfordirol, ac yn un sy'n cynnig amddiffynfa naturiol, am ddim, rhag y môr. Mae'r morfa heli fel arfer yn ffinio â gwastadeddau llaid a ddatgelir adeg distyll. Mae'r morfeydd heli yn aml wedi'u croesi gan fornentydd lleidiog ac yn cynnal planhigion sy'n gallu goddef yr amodau hallt. Y rhain yw dwy o nodweddion y morfa heli sy'n rhoi hynodrwydd i'r dirwedd hon. Mae morfeydd heli yn fannau agored a gwyntog, heb gysgod.

9.40 Mae gan y tri anheddiad yn yr Ardal Tirwedd Arbennig – Lacharn, Llansteffan a Glanyfferi – gymeriad gwahanol. Glanyfferi yw'r unig anheddiad ar y rheilffordd, sydd ynddo'i hun yn nodwedd o aber afon Tywi. Lacharn yw'r anheddiad mwyaf trefol o'r tri, a datblygodd o amgylch ei gastell, tra bo'r castell yn Llansteffan mewn safle uwchben y pentref.

10 Poblogaeth

10.1 Mae amcangyfrifon poblogaeth yn cael eu cynhyrchu gan y Swyddfa Ystadegau Gwladol ac yn ystyried genedigaethau, marwolaethau ac amcangyfrif o'r mudo a fu rhwng y cyfrifiad diwethaf a chanol y flwyddyn bresennol.

10.2 Amcangyfrifwyd bod poblogaeth Sir Gaerfyrddin yn 185,610 yn 2016, sef bron i 6 y cant o boblogaeth Cymru. O'r nifer hon, mae 90,835 (49%) yn wryw a 94,775 (51%) yn fenyw. Gellir gweld proffil oedran y boblogaeth leol yn y tabl isod.

2016 – Amcangyfrifon Canol Blwyddyn 2016				
Strwythur Oedran	Poblogaeth Sir Gâr	% Sir Gâr	Poblogaeth Cymru	% Cymru
Oed: 0-4	9,782	5.3	173,261	5.6
5-15	23,064	12.4	383,818	12.3
16-24	18,021	9.7	359,672	11.6
25-44	40,171	21.6	739,907	23.8
45-64	51,910	27.9	821,855	26.3
65-74	23,823	12.8	352,636	11.3
75+	18,839	10.1	282,001	9.0
Cyfanswm	185,610	100	3,113,150	100

Ffynonellau: StatsCymru <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Population-and-Migration/Population/Estimates/nationallevelpopulationestimates-by-year-age-ukcountry>

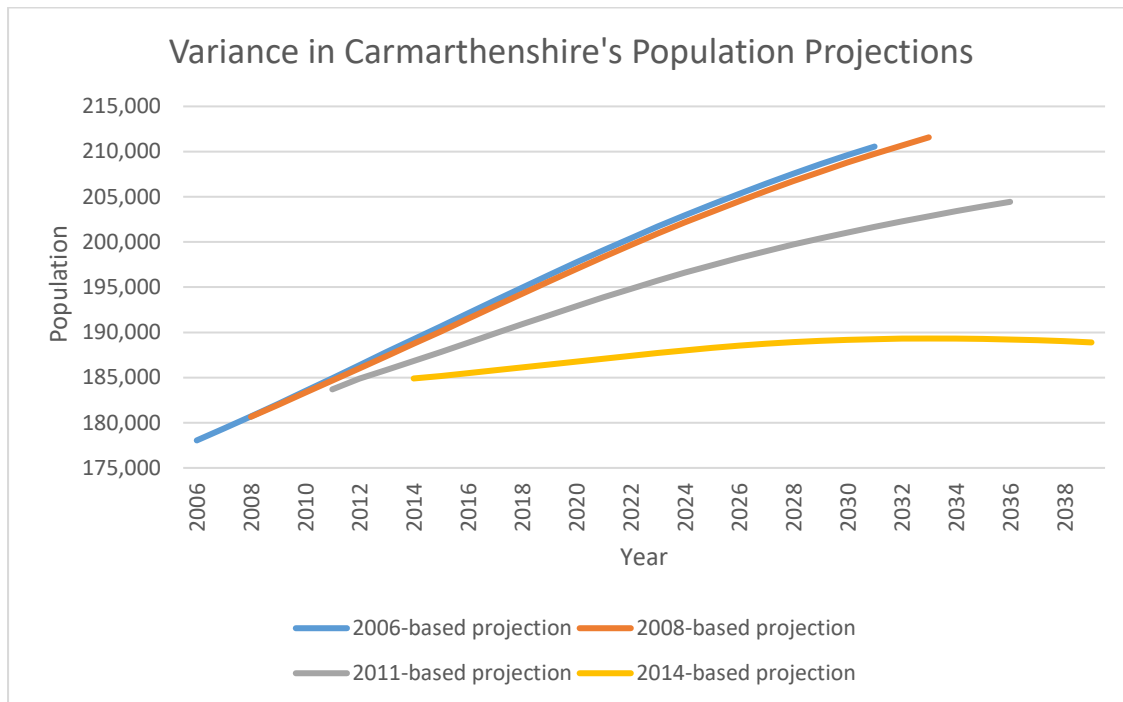
10.3 Mae'r ddolen gyswllt ganlynol yn darparu mynediad i broffiliau unigol ar gyfer pob ward yn Sir Gaerfyrddin. Mae'r proffiliau'n crynhoi prif nodweddion y ward ynghyd â gwybodaeth leol werthfawr. Lluniwyd proffiliau'r wardiau ar sail ystod eang o ffynonellau data, a chânt eu cyflwyno mewn dull cyson er mwyn gallu cymharu ardaloedd, ymchwilio i batrymau a nodi amrywiaethau yn gyflym ac yn hwylus.

- 10.4 Mae'r proffiliau fel y'u cyhoeddwyd ym mis Mai 2017 yn cynnwys y wybodaeth ganlynol:
- Ystadegau Amcangyfrif Poblogaeth Canol Blwyddyn 2015 (Swyddfa Ystadegau Gwladol, ONS)
 - Data am nodweddion poblogaeth, cyfansoddiad aelwydydd a statws gweithgarwch economaidd (Cyfrifiad 2011)
 - Math o Dai a Daliadaeth (Cyfrifiad 2011)
 - Amcangyfrifon Incwm Aelwydydd (data CACI 'Paycheck' 2016)
 - Data Ns-SeC (safle economaidd-gymdeithasol yn seiliedig ar alwedigaeth, Cyfrifiad 2011)
 - Ystadegau diweddaraf ynghylch y farchnad llafur a budd-daliadau
 - Ystadegau Troseddau a Gofnodwyd 2016-2017 (Heddlu Dyfed Powys)

https://www.sirgar.llyw.cymru/cartref/cyngor-a-democratiaeth/ymchwil-ac-ystadegau/proffil-wardiau-etholiadol-a-sirol/#.WvV9M_5wbZ4

10.5 Roedd cyhoeddi arolwg poblogaeth 2014 ar sail awdurdod lleol yn dangos yr arwydd cyntaf o newid poblogaeth ar lefel is-genedlaethol ers cyfrifiad 2011. Mae'r tabl canlynol yn nodi ac yn cymharu'r amcanestyniadau diweddaraf ar gyfer cyfnod y CDLI Diwygiedig gyda'r amcanestyniadau a wnaed fel rhan o'r CDLI presennol a'r amcanestyniadau gwreiddiol ar sail awdurdod lleol a wnaed gan Lywodraeth Cymru yn 2006. Mae'r amcanestyniadau a oedd yn seiliedig ar 2011 a 2014 wedi awgrymu y byddai'r boblogaeth yn 2021 yn 193,874 (2011) a 187,079 (2014).

10.6 Rhagwelir y bydd y newid bychan hwn i'r boblogaeth yn para drwy oes y CDLI diwygiedig, a'r amcanestyniad ar gyfer poblogaeth y Sir yn 2033 yw 189,317. Mae'r amcanestyniadau hyn yn tueddu i broffwydo twf is yn y boblogaeth na'r amcanestyniadau blaenorol a oedd yn seiliedig ar 2006 a 2008. Casglir rhagor o dystiolaeth ynghylch patrwm y newid demograffig yn y dyfodol fel rhan o'r Cynllun Datblygu Lleol diwygiedig⁷.

Ffynhonnell: Adroddiad Adolygu Cynllun Datblygu Lleol Sir Gaerfyrddin

10.7 Wrth ystyried cyfnod y CDLI diwygiedig, sef 2018-2033, mae'r prif amcanestyniadau yn yr amcanestyniad poblogaeth sy'n seiliedig ar 2014 yn awgrymu y bydd cynnydd o 3,207 yn y boblogaeth. Bydd angen ystyried yr amcanestyniadau hyn yn ofalus a bydd angen iddynt adlewyrchu ffactorau perthnasol eraill sy'n cael effaith ar ddatblygu ac anghenion tai yn y dyfodol, yn enwedig yr amcanestyniadau ar gyfer aelwydydd y Sir. Mae'r amcanestyniadau aelwydydd a oedd yn seiliedig ar 2011 a 2014 wedi awgrymu y bydd gostyngiad sylweddol yn nifer yr aelwydydd o gymharu â'r hyn a broffwydwyd yn amcanestyniadau 2006 a 2008.

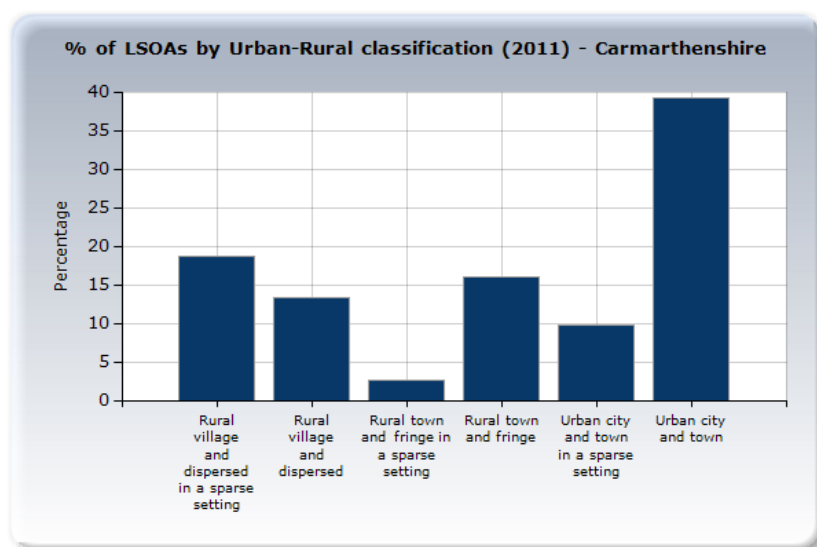
⁷ StatsCymru: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Population-and-Migration/Population/Projections/Local-Authority/2014-based/populationprojectioncomponentsofchange-by-localauthority-year>

Dwysedd y Boblogaeth

10.8 Mae dwysedd y boblogaeth yn cynnig ffon fesur ar gyfer faint o bobl sy'n byw mewn ardal. Mae hyn yn amrywio ledled y Sir ac mae'r dwysedd yn uwch yn yr ardaloedd trefol nag yn yr ardaloedd gwledig ac yn achos Sir Gaerfyrddin mae cyfanswm arwynebedd y tir yn 2370km². Mae hyn yn golygu mai dyma'r Awdurdod Lleol trydydd mwyaf o ran arwynebedd yng Nghymru. Fodd bynnag, y dwysedd cyfartalog ar gyfer Sir Gaerfyrddin yn ei chyfanrwydd yw 78.3 person am bob cilomedr sgwâr, sef y dwysedd pumed lleiaf yng Nghymru. Mae hyn yn sylweddol is na chyfartaledd Cymru, sef 150.1 person am bob cilomedr sgwâr⁸.

10.9 Ceir tair prif dref yn Sir Gaerfyrddin sy'n chwarae rôl ganolog wrth galon Ardaloedd Twf y CDLI. Mae Llanelli, Caerfyrddin a Rhydaman yn gartref i 25% o boblogaeth y Sir. Mae 60% o'r boblogaeth yn byw mewn ardaloedd gwledig sy'n cwmpasu 53% o'r Sir⁹.

10.10 Caiff **39.3%** o'r Ardaloedd Cynnyrch Ehangach Haen Is (LSOAs) o fewn Awdurdod Lleol **Sir Gaerfyrddin** eu dosbarthu fel "**Trefol, dinas a thref**" yn nosbarthiad trefol-gwledig 2011 o ddaearyddiaeth ardaloedd bach, dyma'r gyfran **uchaf** yn Sir Gaerfyrddin.

Source: Office for National Statistics

Mudo

10.11 Mae'r canlynol yn dangos y rôl y mae mudo yn ei chwarae yn Sir Gaerfyrddin gyda'r mewnffudo o weddill y DU fel rheol yn gwneud iawn am yr allffudo parhaus o safbwynt niferoedd. Mae'r canlynol yn dangos y patrwm mudo rhwng 2007 a 2016.

⁸ StatsCymru: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Population-and-Migration/Population/Density/populationdensity-by-localauthority-year>

⁹ Cynllun Llesiant Drafft Sir Gaerfyrddin: <http://www.ysirgaragarem.cymru/media/8286/carms-well-being-plan-final-draft-051017-cymraeg.pdf>

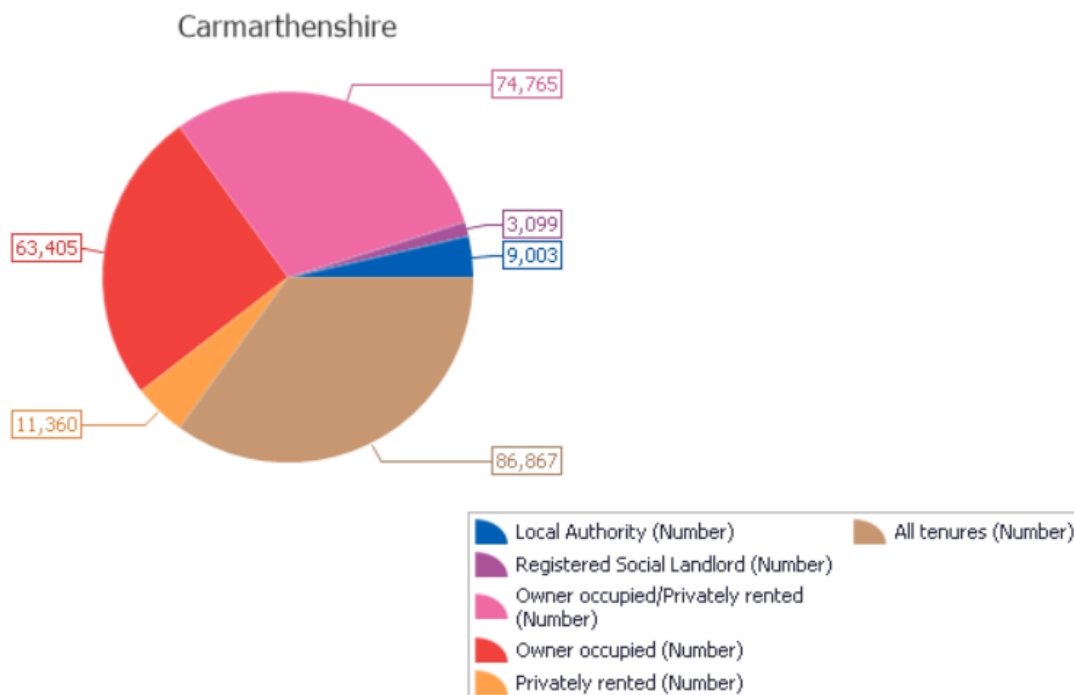
Tabl: Mudo rhwng Cymru a gweddill y DU yn ôl awdurdod lleol, llif a chyfnod y newid

	2006 i 2007	2007 i 2008	2008 i 2009	2009 i 2010	2010 i 2011	2011 i 2012	2012 i 2013	2013 i 2014	2014 i 2015	2015 i 2016
Mewnfudo	6,780	6,190	5,920	5,690	6,020	6,470	6,220	6,290	6,320	6,700
Allfudo	5,250	5,180	5,520	5,490	5,190	6,000	5,880	6,080	5,770	6,080
Mudo Net	130	30	80	630	-70	-30	-520	-480	10	350

Ffynhonnell: StatsCymru

Y Stoc Dai

10.12 Mae'r canlynol yn dynodi'r amcangyfrifon o'r stoc anheddau yn ôl daliadaeth.

Ffynhonnell: StatsCymru

11 Yr Iaith Gymraeg

11.1 Mae'r Gymraeg yn chwarae rhan bwysig ym mywydau cymdeithasol, diwylliannol ac economaidd trigolion Sir Gaerfyrddin ac ymwelwyr â'r sir. Dangosodd Cyfrifiad 2011 fod yna 78,048 o siaradwyr Cymraeg ymhlith poblogaeth Sir Gaerfyrddin. Sir Gaerfyrddin sydd â'r nifer fwyaf o siaradwyr Cymraeg yng Nghymru ac mae ganddi'r bedwaredd gyfran uchaf o siaradwyr Cymraeg, sef 43.9% (data Cyfrifiad 2011). Mae amrywiaeth eang yn y nifer a'r gyfran o siaradwyr Cymraeg ledled Cymru, ond ar gyfartaledd mae 19% o boblogaeth Cymru'n gallu siarad Cymraeg.

11.2 Yn ystod y cyfnod rhwng Cyfrifiadau 1991, 2001 a 2011, mae'r ganran o siaradwyr Cymraeg yn Sir Gaerfyrddin wedi lleihau o 54.9% i 43.9%. Gwelodd Sir Gaerfyrddin yr ail leihad mwyaf yn y ganran o siaradwyr Cymraeg rhwng 1991 a 2001, sef 4.5% (Ceredigion oedd yr unig sir lle bu lleihad mwy, sef 7.1%). Yn y cyfnod rhwng 2001 a 2011 gwelodd Sir Gaerfyrddin y lleihad mwyaf, sef 6.4%.

11.3 Mae Arolwg 2015 ar y Defnydd o'r Iaith Gymraeg yn cynnwys gwybodaeth fesul awdurdod lleol ar allu a sgiliau Cymraeg. Mae'r arolwg yn dynodi bod 80,700 o boblogaeth Sir Gaerfyrddin yn dweud eu bod yn gallu siarad Cymraeg. Mae'r ffigur hwn wedi cynyddu ers Cyfrifiad 2011 lle dangoswyd bod 78,048 o'r boblogaeth yn gallu siarad Cymraeg.

11.4 Nid yw'r lleihad yn y gyfran o siaradwyr Cymraeg ers 1991 yn unigryw i Sir Gaerfyrddin, ac mae'r lleihad mewn siaradwyr Cymraeg yn dueddiad sydd i'w weld ledled Cymru, ond yn enwedig yn yr ardaloedd o Gymru a adnabyddir yn draddodiadol fel cadarnleoedd y Gymraeg ('Y Fro Gymraeg'). Mae ardaloedd eraill yn y cadarnleoedd traddodiadol megis Môn, Gwynedd a Cheredigion hefyd wedi gweld gostyngiad yn y nifer o siaradwyr Cymraeg ac mae Llywodraeth Cymru wedi lleisio pryderon ynglŷn â chynaliadwyedd yr iaith yn yr ardaloedd traddodiadol Gymraeg hyn.

11.5 Mae cyfran y siaradwyr Cymraeg yn amrywio ledled Sir Gaerfyrddin; isod ceir dadansoddiad o gyfran y siaradwyr Cymraeg ym mhob Ward Tref a Chymuned fel y'i dynodwyd yng Nghyfrifiad 2011.

Ward Cymuned	% y Siaradwyr Cymraeg (Cyfrifiad 2011)
Abergwili	56.5
Aber-nant	51.9
Rhydaman	51.5
Y Betws	53.4
Bro Dyffryn Cennen	52.8
Bronwydd	55.8
Caerfyrddin	37.6
Cenarth	43.2
Cil-y-cwm	47.1
Cilymaenllwyd	55
Cwmaman	59.2
Cynwyl Elfed	52.6
Cynwyl Gaeo	46.1
Eglwys Gymyn	26.7

Gors-las	64.1
Henllan Fallteg	38.8
Cydweli	44.4
Talacharn	20.1
Llanarthne	55.4
Llanboidy	43.3
Llanddarog	59.4
Llanddeusant	52.1
Llanddowror	25.4
Llandeilo	48.7
Llanymddyfri	42.6
Llandybie	57.4
Llandyfaelog	56.8
Llanedi	45.2
Llanegwad	59.3
(Tref) Llanelli	23.7
Llanelli Wledig	32.8
Llanfair-ar-y-bryn	32.7
Llanfihangel Aberbythych	51.5
Llanfihangel Rhos-y-Corn	40.4
Llanfihangel-ar-arth	57
Llanfynydd	48.9
Llangadog	58.1
Llan-gain	44
Llangathen	51.7
Llangeler	54.5
Llangennech	39.9
Llangynnwr	48
Llangyndeyrn	58.8
Llangynin	52.5
Llangynog	40
Llanllawddog	53.9
Llanllwni	58.9
Llannon	64.2
Llanpumsaint	53.3
Llansadwrn	39.9
Llansawel	47.9
Llansteffan	46.4
Llanwinio	46
Llanwrda	51
Llanybydder	57.2
Llan-y-crwys	46.7
Maenordeilo a Salem	49.8

Meidrim	52.1
Myddfai	49.7
Castellnewydd Emlyn	53.7
Llannewydd a Merthyr	56.9
Pen-bre a Phorth Tywyn	31.6
Pencarreg	60.6
Pentywyn	18.2
Pontyberem	67.4
Cwarter Bach	68.7
Sanclêr	50.3
Llanismel	41
Talylychau	42.6
Tre-lech	59.7
Trimsaran	50.4
Hendy-gwyn ar Daf	43.4

12 Iechyd a Llesiant.

Adolygiad o Asesiad Llesiant Sir Gaerfyrddin 2017

12.1 Sir Gaerfyrddin yw'r sir drydedd waethaf yng Nghymru ar gyfer lefelau gordewdra yn ystod plentyndod, ac mae 30.7% o blant bach 4-5 oed dros bwysau neu'n ordew, sydd bron i 5 pwynt canran yn uwch na chyfartaledd Cymru sef 26.2%. Awgryma amcanestyniadau y bydd cynnydd yn y dyfodol o ran tueddiadau gordewdra yn ystod plentyndod, gyda'r ffigurau'n dangos mai bechgyn rhwng 2 a 15 oed sy'n wynebu'r risg fwyaf. Mae cysylltiad cryf rhwng gordewdra yn ystod plentyndod a gordewdra pan fydd rhywun yn oedolyn, ac mae llawer o'r problemau iechyd cronig cysylltiedig megis diabetes Math 2 a chlefyd coronaidd y galon hefyd yn debygol o barhau i gynyddu yn y dyfodol, gan beri bygythiad i lesiant plant nawr ac yn nes ymlaen mewn bywyd.

12.2 Mae gordewdra'n fwy cyffredin mewn cymunedau difreintiedig, ac mae ymchwil Ewropeaidd yn awgrymu ei fod wedi dod yn fwy cyffredin mewn ardaloedd gwledig, er bod ymchwil yn y DU heb ganfod unrhyw gysylltiad arwyddocaol. Fodd bynnag, mae rhywfaint o dystiolaeth fod pobl sy'n ymwneud â'r amgylchedd naturiol yn llai tebygol o fod dros bwysau. O gofio'r asedau naturiol helaeth sydd gan Sir Gaerfyrddin, a'r effeithiau cadarnhaol ychwanegol ar lesiant seicolegol a diwylliannol y mae'r amgylchedd yn eu cynnig, gall hyrwyddo cyfleoedd i ymwneud â'r amgylchedd naturiol fod yn rhywbeth a all helpu i wella llesiant.

12.3 Ffordd sylfaenol o fynd i'r afael â gordewdra yw cael plant i wneud gweithgarwch corfforol. Roedd asesiadau gweithgarwch o ran plant ysgol gynradd yn dangos mai bod yn gorfforol egniol oedd y ffactor pwysicaf ond un ar gyfer llesiant cadarnhaol plant 6 – 11 oed; cysylltiadau â pherthnasau a ffrindiau oedd y pwysicaf. Nododd arolwg 2015 o chwaraeon ysgol Sir Gaerfyrddin lefelau uchel tebyg o weithgarwch mewn chwaraeon, sy'n awgrymu cysylltiad cadarnhaol â gweithgarwch corfforol. Yn yr Asesiad o Ddigonolrwydd Cyfleoedd Chwarae Sir Gaerfyrddin dywedodd 90% o'r plant fod chwarae yn gwneud iddynt deimlo'n hapus ac roedd 49% wedi dweud bod chwarae'n gwneud iddynt deimlo'n egniol.

12.4 Nodir bod yna brofiadau amrywiol ar gael i bobl ifanc drwy gydol llencyndod, wrth i chwilfrydedd a chyfleoedd gyfarfod, ac nad ydynt oll yn rhoi bod i ganlyniadau neu effeithiau cadarnhaol o ran llesiant. Nodir mai'r achosion uchaf o bobl ifanc yn ysmegu o leiaf unwaith yr wythnos ar hyn o bryd yn Sir Gaerfyrddin oedd 8% o fechgyn ym mlwyddyn 9 ac 19% o ferched ym mlwyddyn 11. Roedd ysmegu ymysg bechgyn yn fwy cyson yn ystod eu cyfnod yn yr ysgol uwchradd. Hefyd roedd dros draean y merched 14-16 oed wedi rhoi cynnig ar sigarennau electronig, sef y nifer uchaf o blith myfyrwyr. Er bod yna bryder cenedlaethol wedi bod ynghylch lefelau troseddau a digwyddiadau cysylltiedig ag alcohol sy'n cynnwys pobl ifanc, mae Sir Gaerfyrddin wedi gweld gostyngiad cyson mewn nifer digwyddiadau o'r fath y rhoddwyd gwybod amdanynt o 87 yn 2014 i 49 yn 2016. O fis Ionawr hyd at fis Tachwedd 2016, roedd troseddwr dan 18 oed yn gysylltiedig ag 16% o droseddau yn ymwneud â chyffuriau yn Sir Gaerfyrddin, ac roedd y mwyafrif o'r troseddau (102) mewn perthynas â meddiant ar ganabis.

12.5 Mae 28% o oedolion Sir Gaerfyrddin yn dioddef yn sgil problemau iechyd meddwl, sydd ychydig yn uwch na chyfartaledd Cymru sef 26%. Gall llesiant seicolegol ac emosiynol gwael fod yn rhwystr i gyfranogi'n llawn i gymdeithas. Gall pethau fel diffyg hyder, gorbryder, blinder llethol a stigma gyfyngu ar allu unigolyn i ryngweithio ag eraill neu ddod o hyd i waith er enghraifft.

12.6 Dywedir bod iechyd yn cael effaith sylweddol ar lesiant. Mae Cyfrifiad 2011 yn dynodi bod 16% o drigolion Sir Gaerfyrddin yn disgrifio eu hiechyd fel 'gweddol', 6% fel 'gwael' a 2% fel 'gwael iawn'. Rhoddodd arolwg 2017 ragor o sylw i hyn drwy edrych ar effeithiau a chanfod, o blith y rhai â phroblem iechyd oedd yn effeithio ar eu llesiant, fod 64% yn dweud 'nad oeddent yn gallu gwneud y pethau roeddent yn eu mwynhau'. Dywedodd 41% fod angen cymorth arnynt i ymdopi o ddydd i ddydd neu eu bod yn dibynnu ar gymorth, a dywedodd 32% fod eu hiechyd yn 'rhoi straen ar eu perthnasoedd personol.' Yn 2013, roedd 2,783 o drigolion 65 oed a hŷn Sir Gaerfyrddin wedi cael diagnosis o ddementia. Erbyn 2030, rhagwelir y bydd y nifer hwn yn cynyddu i 4,371, sef cynnydd o 1,588 (57%), yn unol â chyfartaledd Cymru.

12.7 Er bod cyfradd disgwyliad oes yn Sir Gaerfyrddin yn unol â chyfartaledd Cymru, mae bwlch sylweddol o 18.5 mlynedd rhwng y rhai o'r ardaloedd lleiaf a mwyaf difreintiedig. Yn yr un modd, yn ogystal â chyfraddau marwoldeb babanod, mae marwolaeth cyn pryd (dan 75 oed) yn llawer mwy cyffredin mewn cymunedau difreintiedig. Mae hyn yn arbennig o wir yn achos dynion, y mae eu cyfradd farwolaeth cyn pryd 33% yn uwch na'r rheiny o gymunedau mwy cyfoethog. Mae hyn yn dangos effaith amddifadedd ar lesiant corfforol drwy gydol oes.

12.8 Roedd yr ymatebion i'r arolwg asesu yn dynodi mai iechyd da yw'r ffactor pwysicaf o ran bod yn hapus ac yn fodlon ar fywyd yn gyffredinol. Roedd bron 8 ym mhob 10 (79%) ymatebwr yn dweud ei fod yn bwysig nawr ac roedd 61% yn credu y byddai'n bwysig iddynt yn y dyfodol.

Adolygiad o'r Cynllun Llesiant Drafft - Y Bwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus (2018)

12.9 Dyma rai o'r prif faterion a nodwyd:

- Mae Disgwyliad Oes yn ffafriol - 78.5 mlynedd ar gyfer dynion a 82.6 blynedd ar gyfer menywod;
- Y sgôr gyfartalog ar gyfer "bodlonrwydd bywyd" yw 7.4 allan o 10;
- mae 3 ym mhob 10 yn dioddef o broblemau iechyd meddwl; ac
- adroddwyd bod 60% o oedolion dros bwysau neu'n ordew (gan ddefnyddio Mynegai Màs y Corff).

13 Addysg a Sgiliau

Adolygiad o Asesiad Llesiant Sir Gaerfyrddin 2017

13.1 Awgryma ymchwil gan y Sefydliad Addysg fod mynychu lleoliad cyn-ysgol da ac ysgol gynradd dda yn gallu cael mwy o effaith ar gynnydd academaidd plant na'u rhywedd neu eu cefndir teuluol. Mae tri chwarter (76%) ysgolion cynradd Sir Gaerfyrddin wedi'u dynodi'n ysgolion "gwyrdd" (y rhai sy'n perfformio orau yng Nghymru) neu "felyn" (effeithiol) o dan Gynllun Categori Ysgolion Llywodraeth Cymru, ac nid oes yr un yn y categori coch (angen gwella). Roedd 87% o blant wedi cyflawni'r deilliannau disgwylidig yn y Cyfnod Sylfaen ac 89% yng Nghyfnod Allweddol Dau. Mae astudiaethau wedi dangos bod llesiant emosiynol a sgiliau talu sylw da yn ffactorau pwysig o ran cynnydd academaidd ar lefel ysgol gynradd ac i'r dyfodol.

13.2 Sir Gaerfyrddin yw'r awdurdod sy'n perfformio seithfed orau yng Nghymru o ran disgyblion sy'n cael o leiaf 5 TGAU A*-C. Fodd bynnag, mae cryn wahaniaeth o hyd rhwng perfformiad disgyblion sy'n gymwys i gael Prydau Ysgol am ddim a'r garfan gyffredinol. Yn yr un modd, dim ond 46% o'r Plant sy'n Derbyngofal oedd yn ennill yr un cymwysterau. Mae hyn yn amlygu'r effaith negyddol bosibl a gaiff amgylchiadau cymdeithasol-economaidd gwael a/neu amgylchiadau anodd mewn plentyndod ar ddeilliannau person ifanc.

13.3 Ar hyn o bryd nid oes gan 12.5% o boblogaeth oedran gwaith Sir Gaerfyrddin gymwysterau, ond yn ystod y tair blynedd diwethaf nid oes dim plant wedi gadael addysg orfodol, hyfforddiant na dysgu seiliedig ar waith heb gymhwyster allanol cymeradwy yn Sir Gaerfyrddin. Er hyn, cofnodwyd bod 69 o'r rhai oedd wedi gadael ysgol ym mlwyddyn 11 yn 2016 heb fod mewn addysg, cyflogaeth na hyfforddiant, sy'n gynnydd o 0.4% ar y flwyddyn flaenorol. Mae hyn yn dangos pwysigrwydd cysylltu addysg â gofynion y farchnad lafur leol; gellir cael manylion am hynny yng Nghynllun Cyflogaeth a Sgiliau Rhanbarthol 2016.

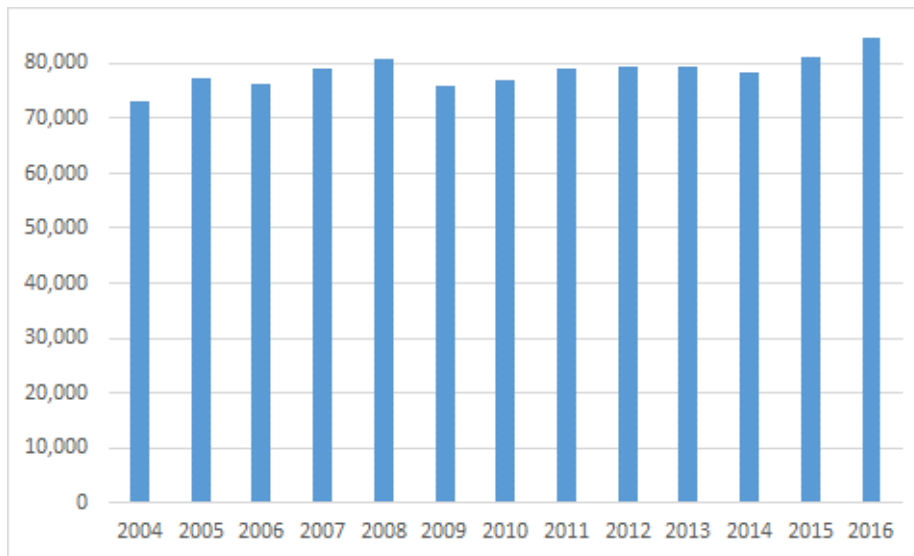
13.4 Mae cadw pobl ifanc yn sylfaenol hanfodol i economi gynaliadwy ac i gymunedau. Fodd bynnag, roedd mwy o bobl ifanc 15 – 29 oed wedi gadael Sir Gaerfyrddin nag oedd wedi symud i mewn iddi yn 2014-15, er gwaethaf campysau prifysgol ac addysg bellach y sir. Gallai hyn fod yn rhannol o achos synnwyr o ddiffyg cyfleoedd i bobl ifanc gael swyddi addas yn y sir, a glustnodwyd drwy'r arolwg asesu. Roedd 50% o'r ymatebwyr rhwng 16 a 24 oed yn anghytuno bod cyfleoedd swyddi addas iddynt yn yr ardal leol.

13.5 Mynegodd y bobl ifanc oedd yn rhan o Fforwm y Cyngor leuenctid ddyhead i weld rhagor o brentisiaethau a chwmnïau yn croesawu pobl ifanc gyda golwg ar eu datblygu a'u hyfforddi. Mae hyn yn pwysleisio pwysigrwydd creu swyddi sy'n gynaliadwy, blaengar ac o safon yn Sir Gaerfyrddin er mwyn cadw a denu pobl ifanc i'r sir, ac sy'n cydnabod nad yw dysgu a datblygu yn dod i ben pan fydd rhywun yn gadael yr ysgol.

14 Yr Economi

14.1 Yn 2016 roedd 84,700 o bobl yn gyflogedig yn Sir Gaerfyrddin. Dyma'r ail flwyddyn yn olynol i'r cyfanswm godi gan 4% o gymharu â'r flwyddyn flaenorol. Dangosir y duedd o ran y cyfanswm sydd mewn gwaith isod (Ffynhonnell: Astudiaeth Cyflogaeth Sectorol Sir Gaerfyrddin).

Ffigur : Tueddiadau Cyflogaeth 2004 – 2016

Ffynhonnell: Astudiaeth Anghenion Cyflogaeth Sectorol Sir Gaerfyrddin

14.2 Isod mae data'r Swyddfa Ystadegau Gwladol ar gyfer 2016 o ran swyddi gweithwyr, a hynny yn ôl diwydiant yn achos Sir Gaerfyrddin a Chymru.

Swyddi gweithwyr yn ôl diwydiant – Sir Gaerfyrddin a Chymru		
	Sir Gaerfyrddin (%)	Cymru (%)
B : Mwyngloddio a Chwarela	0.0	0.2
C : Gweithgynhyrchu	11.9	11.4
D : Cyflenwi trydan, nwy, ager a thymheru	0.4	0.6
E : Gwasanaethau cyflenwi dŵr; carthffosiaeth, rheoli gwastraff a gwaith adfer	0.4	0.9
F : Adeiladu	6.0	5.5
G : Masnach Gyfanwerthu a Manwerthu; Trwsio Cerbydau Modur a Beiciau Modur	16.4	15.1
H : Cludiant a Storio	3.0	2.9
I : Gweithgareddau Llety a Gweini Bwyd	9.0	8.9
J : Gwybodaeth a Chyfathrebu	1.2	2.3
K : Gweithgareddau Ariannol ac Yswiriant	0.9	2.3
L : Gweithgareddau Eiddo Tirol	1.3	1.6
M : Gweithgareddau Proffesiynol, Gwyddonol a Thechnegol	3.0	4.2
N : Gweithgareddau Gweinyddol a Gwasanaethau Ategol	5.2	6.6
O : Gweinyddiaeth Gyhoeddus ac Amddiffyn; Nawdd Cymdeithasol Gorfodol	6.7	6.8
P : Addysg	10.4	10.1
Q : Gweithgareddau Iechyd Dynol a Gwaith Cymdeithasol	19.4	16.1
R : Y Celfyddydau, Adloniant a Hamdden	2.2	2.5
S : Gwasanaethau eraill	1.3	1.5

Ffynhonnell: <https://www.nomisweb.co.uk/reports/lmp/la/1946157392/report.aspx>

14.3 Yn 2016 roedd dros 30% o'r cyfanswm wedi'u cyflogi yn y sector cyhoeddus (e.e. mewn gweinyddiaeth gyhoeddus, addysg, iechyd a gwasanaethau cymdeithasol). Roedd 8,000 o swyddi (11.9% o'r cyfanswm) yn y sector gweithgynhyrchu ac roedd 11,000 (16.4% o'r cyfanswm) wedi'u cyflogi yn y sectorau cyfanwerthu ac adwerthu.

14.4 Mae hunangyflogaeth hefyd yn gyfran uchel o'r cyfanswm yn Sir Gaerfyrddin – roedd dros 15,200 o bobl wedi'u categoreiddio fel rhai hunangyflogedig yn 2015 ac yn 2016. Mae'r duedd hon tuag at fusnesau bach neu 'micro' yn cael ei hadlewyrchu yn nata NOMIS y Swyddfa Ystadegau Gwladol. Mae'r ffigur yn dangos yn glir bod dros 90% o fusnesau / mentrau sector preifat y sir yn cyflogi 9 neu lai o weithwyr. Mae'r ystadegau a gasglwyd am y mathau o fusnesau a geir yn Sir Gaerfyrddin yn dangos mai 'amaethyddiaeth, coedwigaeth a physgota' sydd flaenaf o hyd a bod 28% o'r holl fusnesau yn rhan o'r categori hwn.

Yr Economi Ymwelwyr

14.5 Mae twristiaeth yn un o gydrannau allweddol economi Sir Gaerfyrddin ac mae'n un o'r prif ffynonellau cyflogaeth a refeniw, gan gefnogi dros 5,600 o swyddi cyfwerth ag amser llawn, naill ai'n uniongyrchol neu'n anuniongyrchol, a chynhyrchu refeniw gwerth dros £369 miliwn i economi'r Sir bob blwyddyn (ffynhonnell: Adroddiad Tueddiadau STEAM (Scarborough Tourism Economic Activity) 2016).

14.6 Gwelir isod y prif ystadegau a'r tueddiadau (a ddaw o Adroddiad Tueddiadau STEAM 2016);

% y newid o gymharu â 2015 (£oedd 2016)	2.7%
Cyfanswm nifer y diwrnodau ymweld (Miliynau)	5.72
% y newid o gymharu â 2015	1.2%
Nifer y diwrnodau y mae ymwelwyr yn aros (Miliynau)	3.57
% y newid o gymharu â 2015	2.9%
Cyfanswm nifer yr ymwelwyr (Miliynau)	3.08
% y newid o gymharu â 2015	0.1%
Nifer yr ymwelwyr sy'n aros (Miliynau)	0.93
% y newid o gymharu â 2015	3.6%
Nifer yr ymwelwyr undydd (Miliynau)	2.15
% y newid o gymharu â 2015	-1.3%
Nifer y swyddi cyfwerth ag amser llawn a gefnogir gan wariant twristiaeth	5,638
% y newid o gymharu â 2015	2.3%

14.7 O safbwynt yr heriau twristiaeth i Sir Gaerfyrddin, mae'r Cynllun Rheoli Cyrchfannau yn amlinellu ystod o faterion, gan gynnwys diffyg ystod resymol o gyfleusterau tywydd gwlyb ac adloniant.

14.8 Mae'r Cynllun Rheoli Cyrchfannau hefyd yn amlinellu ystod o gyfleoedd, gan gynnwys y ffaith fod Sir Gaerfyrddin yn lleoliad strategol fel y porth i Orllewin Cymru a bod ganddi botensial fel canolfan dwristiaeth ar gyfer De-orllewin Cymru.

14.9 Mae'r Cynllun Rheoli Cyrchfannau yn gosod targedau realistig i sicrhau effaith economaidd, gan geisio blaenoriaethu adnoddau prin er mwyn eu defnyddio yn y modd gorau. Mae'n amlinellu rhaglen fesul cam ar gyfer y prosiectau a'r camau gweithredu sydd eu hangen i oresgyn y gwendidau a'r bygythiadau, ac ar yr un pryd yn manteisio ar y cryfderau a'r cyfleoedd i sicrhau twf cynaliadwy mewn twristiaeth. Mae gan y grŵp llywio gyfrifoldebau ac atebolrwydd er mwyn cyflwyno'r 4 blaenoriaeth allweddol:

Beicio - Mae'r farchnad feicio yn tyfu'n gyflym ac wrth i'r galw dyfu, mae Sir Gaerfyrddin yn manteisio trwy ddarparu llwybrau a chyfleusterau newydd ar gyfer ymwelwyr posibl ac mae wedi gwneud datblygiadau arwyddocaol wrth wella'r cyfleoedd ar gyfer beicwyr.

Treftadaeth a Diwylliant - Mae arfordir a chefn gwlad Sir Gaerfyrddin yn llawn treftadaeth a diwylliant.

Sgiliau a hyfforddiant - Fel rhan o Raglen Sgiliau a Datblygu Busnes Twristiaeth De-orllewin Cymru mae Cymdeithas Twristiaeth Sir Gâr yn trefnu ystod eang o weithdai, sesiynau un-i-un a digwyddiadau - sydd i gyd wedi'u teilwra i anghenion diwydiant twristiaeth y rhanbarth.

Digwyddiadau - Mae'r sir yn gweithio'n galed i fynd i'r afael â'r agwedd dymhorol ac annog twristiaeth yn ystod y cyfnodau tawel. Cafodd y gyfran fwyaf o bell ffordd o'r effaith economaidd a nodwyd yn ffigur 2015 STEAM y Sir o £355 miliwn ei chynhyrchu yn ystod misoedd gwyliau brig ym hytrach na'i bod wedi'i gwasgaru dros ddeuddeg mis.

14.10 Mae gan dwristiaeth ddimensiwn gofodol yn Sir Gaerfyrddin, gyda'r ardal arfordirol ôl-ddiwydiannol (gan gynnwys mynediad i Lwybr Arfordirol Cymru Gyfan) yn gartref i atyniadau rhanbarthol ar raddfa fwy fel Parc Arfordirol y Mileniwm ac ymhellach yn y mewndir, Cae Rasio Ffos Las ac ardaloedd gwledig y gogledd megis Fforest Brechfa sy'n enwog am weithgareddau awyr agored llai o faint o ansawdd uchel, megis beicio mynydd. Nodwedd ar y de-orllewin (e.e. Pentywyn/Llansteffan) yw'r llety arfordirol a ddarperir yno.

15 Gwead Cymdeithas

Adolygiad o Asesiad Llesiant Sir Gaerfyrddin 2017

15.1 O blith 22 awdurdod lleol Cymru, mae gan Sir Gaerfyrddin un o'r niferoedd isaf o hyd o ran troseddau fesul 1,000 o'r boblogaeth, sef 5^{ed} unwaith yn rhagor a chyfradd o 43.78 o droseddau fesul 1,000 o'r boblogaeth.

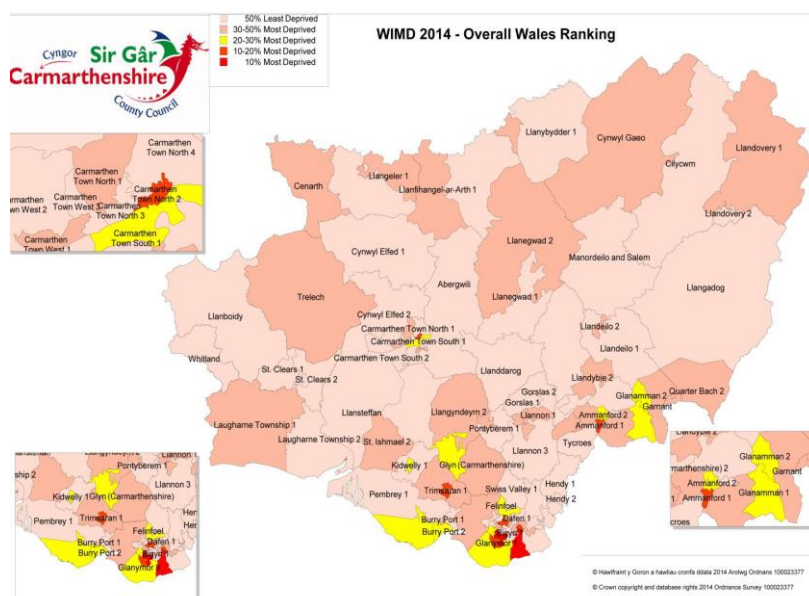
15.2 Roedd teimlo'n ddiogel yn cael ei ystyried yn ffactor pwysig iawn ar gyfer llesiant cymdeithasol gan ymatebwyr i'r arolwg asesu, gan fod 93% wedi dweud bod teimlo'n ddiogel yn eu cartref yn 'bwysig iawn' i lesiant a bod 89% wedi dweud bod teimlo'n ddiogel yn eu cymuned yn 'bwysig iawn'.

15.3 Roedd yr arolwg wedi canfod bod perthynas gref rhwng llesiant trigolion a'r amgylchedd o'u hamgylch, er bod union natur y berthynas yn amrywio ar draws grwpiau oedran ac ardaloedd cymunedol o ddarparu cyfleoedd hamdden i ymdeimlad cadarnhaol seicolegol, buddion iechyd, a chysylltiad â threftadaeth a diwylliant, y byddant oll yn cael sylw drwy gydol yr adroddiad hwn. Fodd bynnag, gall natur wledig hefyd beri heriau o safbwynt llesiant megis mynediad i wasanaethau a mynediad digidol, a all effeithio ar lesiant cymdeithasol ac economaidd fel ei gilydd.

15.4 Gellir dweud bod 36% o aelwydydd y sir gyfan yn byw mewn tlodi yn ôl diffiniad Llywodraeth Cymru o dlodi fel "aelwydydd y mae eu hincwm yn llai na 60% o incwm canolrifol Prydain", sy'n golygu mai lefelau Sir Gaerfyrddin yw'r rhai 8fed uchaf yng Nghymru. Hefyd, mae mesurau o Fynegai Amddifadedd Lluosog Cymru 2014 yn dangos amrywiant sylweddol yn y lefel amddifadedd ar draws ardaloedd cymunedol.

Mynegai Amddifadedd Lluosog Cymru (MALIC) 2014

15.5 Mae MALIC 2014 yn seiliedig ar ddaearyddiaeth fanwl iawn Ardaloedd Cynnyrch Ehangach Haen Is. Lluniwyd MALIC 2014 ar sail wyth maes: Incwm; Gwaith; Iechyd, Addysg; Tai; Mynediad at Wasanaethau; Amgylchedd Ffisegol; a Diogelwch Cymunedol a chaiff ei gyhoeddi mewn Ardaloedd Cynnyrch Ehangach Haen Is y ceir 112 ohonynt yn Sir Gaerfyrddin. Mae 59 o'r 112 Ardal Cynnyrch Ehangach Haen Is hyn ymhlith yr 50% mwyaf amddifad yng Nghymru. O'r wardiau hynny sydd ymhlith y 10% mwyaf amddifad yng Nghymru, mae 5 yn Sir Gaerfyrddin - sef Ty-isha 2, Bigyn 4, Llwynhendy 3, Glanymôr 4 a Ty-isha 3.

Proffiliau Wardiau

15.6 Mae Sir Gaerfyrddin yn sir amrywiol. Mae'r sir yn cynnwys 58 o wardiau etholiadol gyda 74 o Aelodau Etholedig. Paratowyd proffiliau unigol ar gyfer pob un o'r wardiau hyn gan y Cyngor. Mae'r proffil yn crynhoi prif nodweddion y ward yn ogystal â gwybodaeth leol werthfawr. Lluniwyd proffiliau'r wardiau ar sail ystod eang o ffynonellau data, a chânt eu cyflwyno mewn dull cyson er mwyn gallu cymharu ardaloedd, ymchwilio i batrymau a nodi amrywiaethau yn gyflym ac yn hwylus. Mae hyn ar gael yma:

<https://www.sirgar.llyw.cymru/cartref/cyngor-a-democratiaeth/ymchwil-ac-ystadegau/proffil-wardiau-etholiadol-a-sirol/#>

Tlodi Tanwydd

15.7 Dengys gwybodaeth o'r Adran Ynni a Newid Hinsawdd fod 21% o aelwydydd yn Sir Gaerfyrddin heb gysylltiad â'r prif gyflenwad nwy, sydd fel arfer yn cael ei ddefnyddio fel mesur tlosti tanwydd. Mae hyn yn arbennig o gyffredin mewn ardaloedd gwledig o'r Sir. Mewn rhai cymunedau gwledig llai, mwy anghysbell, mae'r ffigur hwn yn cynyddu i 98% o aelwydydd (Astudiaeth Tlodi Gwledig Sir Gaerfyrddin, 2015).

15.8 O ganlyniad, mae preswylwyr gwledig yn aml yn dibynnu mwy ar ffynonellau tanwydd drutach megis olew, sef y prif ffynhonnell danwydd o hyd ar gyfer 20,194 o gartrefi ar draws y sir (Cyfrifiad, 2011) a gall fod yn arbennig o ddrud mewn tai hŷn nad ydynt wedi eu hinswleiddio'n ddigonol. Yn ogystal, mae 1821 o aelwydydd yn Sir Gaerfyrddin heb system gwres canolog (Cyfrifiad, 2011). Yn ogystal â chael effaith niweidiol ar lesiant economaidd, dywedir y gall byw mewn tlosti tanwydd gael effaith niweidiol ar iechyd corfforol ac mae mwyfwy o farwolaethau ychwanegol yn ystod y gaeaf yn digwydd o achos heintiau cardiofasgwlaidd ac anadlol sy'n gysylltiedig yn bennaf â'r oerfel.